

Selskapet for Grimstad Bys Vel

Medlemsskrift nr. 59 - 2015

INNHOLD

1. Forord	3
2. Da Grømstad ble Grimstad	4
<i>Av Hans Antonsen</i>	
3. Grimstad kan i 2016 feire 200 års-jubileum som kjøpstadsområdet ...	5
<i>Av Kaare Dyvik</i>	
4. Da Grimstad fylte 100 år	55
<i>Av Odd Fr. Johnsen</i>	
5. Dahlske skole 1959, engelsktimen som ble en time i gammelnorsk.....	62
<i>Av Johan Anton Wikander</i>	
6. Fra Groos uthavn via Groos sommerpensjonat til Skral Festival	109
<i>Av Helge Grobæk</i>	
7. Generalforsamling 2016	124
8. Annonser	125

FORORD

I 2016 fyller Grimstad 200 år, og Selskapet for Grimstad Bys Vel vil gjerne benytte medlemsskriftets spalter til å gratulere byen med jubileet.

I to artikler skrur vi tida 100 år tilbake, og gjenoppfrisker feiringen i 1916. Her blir vi bl.a. minnet om at bynavnet da var et hett tema, og sterke krefter gikk inn for at byen skulle ta tilbake det gamle navnet Grømstad. Saken var i desember 1916 opp i bystyret som etter en lang debatt konkluderte med å utsette saken på ubestemt tid. En utsettelse som snart har vart i 100 år.

Det er mange – både kjente og ukjente – som har passert Grimstad sjøveien i historiens løp. Johan Anton Wikander forteller om jernbaneingeniør Robert Stephensons Norges-reise i 1846, og han dveler og ved betydningen av noen stedsnavn i skjærgården.

Helge Grobæk tar oss med til Groos, en gang en av kystens mange uthavner, i dag et unikt friområde med bl.a. en populær musikkfestival.

Ellers vil vi som vanlig minne om at årsberetningene fra Byselskapet og Skjærgårdskomiteén samt protokoll fra siste generalforsamling i Byselskapet er å finne på Byselskapets hjemmeside: www.grimstadbysvel.org

*Grimstad 18. oktober 2015
Odd Fr. Johnsen*

Da Grømstad ble Grimstad

Av Hans Antonsen, ordfører 2007–2015

Mens vi har forberedt Grimstads 200-årsjubileum, har vi i jubileumskomiteen stilt oss spørsmålet: Er det en vandrehistorie eller virkelig sant at noen i Stortinget endret bynavnet fra Grømstad til Grimstad i 1816?

At få i dag vet sikkert, sier vel sitt om hvor lett historien glipper om den ikke aktivt formidles og holdes i hevd. For Bendix Ebbell har i Grimstad Bys Historie (1927) dokumentert at ladestedets eget ønske var å bli kjøpstad under navnet Grømstad, mens det i Stortingets vedtak fra 1816 uomtvistelig står Grimstad.

Begge navn var i bruk før 1816, men vedtaket må likevel ha overrasket. Grømstad eller Grimstad vakte følelser. Kaare Dyviks artikkel om navnedebatten før 100-årsjubilet i 1916 er en sjeldent perlesamling. Avisartiklene og talene er ikke bare en fornøyelig dokumentasjon av bypatrioters engasjement og retorikk, de er fortsatt presise kilder til forståelsen av bynavnets opphav og vår historie i det hele tatt.

Avisdebatten førte til en bystyredebatt som i sitt politiske drama bringer tankene både tilbake til Ibsen og fram til vår egen tid: Hva er egentlig folkeviljen? En underskriftsaksjon eller de av folket valgtes vilje? Det endte som det fortsatt ofte gjør, med en utsettelse: «Bystyret 1916 uttaler ønskeligheten av, at byen faar navnet Grømstad tilbake, naar tiden dertil maatte være beleilig». Det vedtaket står vel strengt tatt ennå.

Kaare Dyvik har gjennom dette betydelige arbeidet igjen bidratt til å kaste lys over en større del av Grimstads historie. Gjennom åtte år som byens ordfører har jeg på nært hold fått følge Dyviks utrettelige kamp for at vi ikke må glemme. Hverken byhistorien, slik den her er dokumentert, eller de tunge ofre som ble gjort, når det ble krevet. For dette fortjener han en stor takk.

Grimstad kan i 2016 feire 200 års-jubileum som kjøpstad

Av Kaare Dyvik

Denne beretning er basert på leserinnleggene som stod på trykk i daværende «Grimstad-posten», med fokus på omstendighetene omkring oppgraderingen av ladestedet Grømstad til kjøpstaden Grimstad ved kgl. resolusjon av 6. juni 1816.

KAPITTEL I:

Påminnelser om forgangne tidsepoker

Redaktør Trond Audun Bergs lokalhistoriske artikkel i Grimstad Adressetidende lørdag 4. oktober 2014 med tittelen ”Da brusflaskene klirret i Vestregate”, satte undertegnede i nostalgisk sinnsstemning av den gode grunn at mitt barndomshjem i Storgaten 10 var beliggende rett overfor Vestregatens utløp. Jeg var blant dem som i slutten av 1920-årene, når forholdene vinterstid lå til rette for det, gjorde flittig bruk av Vestregaten som akebakke. På den tid var det relativt trygt å krysse Storgaten og bråstoppe i ”smauet” mellom Storgaten 10 og Laura Reiersens lagerbygning vis-à-vis.

Storgaten 10 huset også Lillesand-Grimstadpostens Boktrykkeri som stod for utgivelsen av den da eksisterende lokalavisen Grømstadposten. Der var også forgjengeren Grimstad-Posten blitt produsert helt fra starten av ved århundreskiftet med min far Knut Dyvik som redaktør fra 1908 til navneskiftet i 1926. I 1928 ble samtlige aksjer i LGPB ervervet av familien Dyvik som fortsatte utgivelsen av Grømstadposten med Dina Dyvik som redaktør. Hun ble i 1934 avløst av Olav Dyvik (hvis liv og levnet vil bli gjenstand for nærmere omtale i en annen sammenheng enn den nærværende.)

I artikkelen omtales Vestregaten også som atkomstveien ned til båtstøet til gården Grøm. Gårdens navn har i gammel tid vært

Groheim, som antas å ha blitt fonetisk nedslitt i tidens løp via Gro'em til enstavelsesnavnet Grøm. Dette navnet assosierer jeg med familiens avisvirksomhet og den tilknytning det lokalt innebar til by og land på de ulike samfunnsrelaterte områder, - kulturelt, politisk, sosialt, - og ideologisk.

I redaktørens artikkel er anført at *Grimstad-navnet har sin opprinnelse fra båtstøet til gården Grøm*. At det forholder seg slik har som forklaring at Grømstad ble endret til Grimstad på et eller annet stadium i den prosess som ble utløst da ladestedet i 1815 søkte om oppgradering til kjøpstad. Dette fremgår av det leserinnlegg bypatrioten Bendix Ebbell, forfatteren av Grimstad Bys Historie, hadde i "Grimstad-Posten" 29. mai 1916, (sikkert også i Grimstad Adressetidende 28. eller 30. mai.) Ifølge Ebbell, og samstemt med ham også Hans Terland, daværende skolebestyrer ved Dahlske Skole, samt professorene Sophus Bugge og Magnus Olsen ved Universitetet i Oslo, skulle byens navn rettelig ha vært *Grømstad*. Det hadde vært losse- og ladestedets registrerte navn siden 1791, og det var på vegne av Grømstad at ladestedets valgte tillitsmenn sendte søknaden om bystatus til "Norges Storthing", datert *Grømstad* 2. oktober 1815. Den kongelige sanksjon ble undertegnet på Stockholm slott den 6. juni 1816, men til gunst for *Grimstad som kjøpstad*. - "Hermed var ulykken foreløpig ureparabel", ifølge Bendix Ebbell's vurdering.

Hvordan forholdt innvånerne seg til navneendringen? Og hvorledes reagerte Grømstads valgte tillitsmenn da svaret på deres søknad forelå? Det vet vi intet om, for byen var den gang uten lokalaviser. Om enn *Grimstad* etter hvert fikk overtaket blant byens innbyggere, så forble *Grømstad* i inngrodd bruk som byens navn i landdistriktene. Men forholder det seg fremdeles slik i de indre bygder?

Ifølge de historiske utredninger som forefinnes, hadde Grømstad i lang tid hatt et solid fotfeste både lokalt og i videste geografiske forstand, og det skulle gå lang tid før Grømstad som anvendt bynavn var kommet helt ut av bruk. Navnet er angitt i "situations-cart" fra 1781, gjengitt i "Grimstad Sjøfarts Historie",

forfattet av Birger Dannevig og utgitt i kommunal regi i november 1971. I boken omtales to skuter som fikk navnet "Grømstad", og fra "Amtsavis og Advertissementstidende" i Thisted på Jylland gjengis fra utgaven av 5. juli 1831 dens notis om at to skuter var ankommet til reden, begge fra Grømstad i Norge.

De mange som i årenes løp fikk sin tilmalte tid som elev på Dahlske skole, mens skolebygningen enda besto, har fra sin pult tatt i øyesyn den minneplakett med inskripsjon som var festet på veggan bak kateteret i Peter Dahls sal. Ifølge filantropens testament av 28. september 1787 skulle den legatskole som bærer hans navn, *"bestyres af stedets sogneprest samt 4 af Grømstads borgermænd og 4 af sognets bedste bondemænd."*

KAPITTEL II:

Akademikere griper fatt i navnesaken

Som det første innslaget til belysning av navnesaken gjengis i det følgende et leserinnlegg i "Grimstad-Posten"s utgave mandag den 15. mai 1916 med tittel "GRØMSTAD", signert "Bonde":

- "Professor Sophus Bugge sat eg hjaa i mest two timar ein gong med' eg var soldat, eg og ein til, me skulde gjera greida fyre, korleis folk nemnde gardsnamni her.

"Nørholmen" sa eg.

"Nørholmen" skriv dei, sa hin.

"Ja, det dei skriv talar me ikkje um, hogg professoren i, eg vil berre høyra korleis namnet er, naar vanlege bønder *segjer det*," sa han.

For han visste so godt, den gløgge granskaren, at bønderne sa namni rettaste. Danske embætsmenn kom up her og trudde, at alt bønderne tala var utskjemd dansk, det maatte bridgast paa; det var det same kva dei hitta upp, so var det altid rettare end bonden sin tale. Sa bonden Austland, so laut dei skriva Østerland, sa han Lonebu, skrev dei Lundebo, sa han Bjørkos, laut dei skriva Birkaas. Jaavold gjorde dei til Jamvold, Nørholmen til Nørholmen, Lindtveit til Lindtvædt."

"Sophus Bugge vilde no attende til det gamle og lagde bonden sin maate aa segja det paa til grunn fyr den nye navnelista si yver gardsnamni. Grømstad nemner alle bønder byen vaar. Hadde me kome til bynamni, so hadde den vidgjetne professoren halde paa Grømstad likso sterkt som paa Austland, for so segjer folk namnet. Grømstad heiter sjølvsagt etter garden Grøm. Og Grøm skal vera Gro'eim og dette samandrege til Grøm. Grømstad var ogso det gamle namnet paa den vesle handelsstaden og skipshamni."

"G r ø m s t a d skreiv sorenskrivaren Claus Dibbern i 1716 - 100 aar fyre det vart by av. - Grømstad skreiv dei i 1816 og heilt til 1842 er det sagt. Sidan er det jamt skrive Grimstad, som ikkje hev minste grunn fyr seg i livet, anna det er ei falsk form, tilskipa av uskynsame menn. Me skipar upp torg og gator, me fjelger og maalar til høgtidi 6. juni. Kunde 'kje bystyret no til 100 aarsfesten fjelga upp att namnet, so det vart Grømstad som i godfar og langgodfar si tid, Grømstad som fyr 200 aar sidan?

Kva meiner maalkundige menn - var det 'kje rett?"

BONDE

I Grimstad-Postens utgave fredag den 19. mai 1916 har lektor H. Terland, da overlærer ved Dahlske skole, følgende innlegg under tittelen "GRØMSTAD".

"Bonde" skrev i Grimstadpostens mandagsnummer et opsæt om vor bys navn. Jeg er sikker paa at mange av byens folk maa være enige med ham. Det vilde ha været svært tiltalende om vi nu ved 100 aarsfesten hadde faat tilbake det rigtige navn paa byen vor.

"Bonde" har utvilsomt ret i at de av Universitetets maalgranskere som er særlig kyndige i vort norske sprog, alle vilde uttale seg for "Grømstad". Sophus Bugge vilde ha gjort det, og jeg vet at hans eftermand og arvtager, professor Magnus Olsen, holder paa "Grømstad" som den eneste rette form. Han har allerede for flere aar siden uttalt til mig at han haabet vor by ved 100 aarsjubilæet vilde vende tilbake til sitt rette navn : Grømstad.

Rigtignok er det saa at formene "Grim" og "Grøm" stadig har været brugt om hverandre helt siden ca. aar 1000. Herom kan jeg henvise til en artikkel "Grømstad - Grimstad", som blev offentliggjort i november 1907 i byens aviser, og trykt paany i Grimstad Adressetidende 2den mars iaar. Men selv om - ved embedsmænd og skrivere - de gale former Grim og Grimstad trængte ind for hele 300 aar siden, skulde de dog ikke for godt vinde hjemstavnsret.

Gaarden Grøm har heldigvis for alle tider faat sit oprindelige navn tilbake; forhaabentlig vil ogsaa vor by etter komme til aa bære det navn som er det ene rette.

Om navneskiftet vilde volde praktiske vanskeligheter av betydning vet jeg ikke. - Vel ikke større end Larvik møtte ved helt at opgi formen "Laurvig".

H. TERLAND

I "Grimstad-Postens"s utgave onsdag 24. mai 1916 fulgte "Bonde" opp med følgende innlegg: "GRIMSTAD TIL GRØMSTAD".

"Kostar det stort aa faa det til? Berre eit pennestrok av bystyret, so er det gjort. Det vil segja: Resten gjer seg sjølv.

Saaheim til Rjukan. Viktoria Havn til Narvik. Kva kosta vel det? Ei avgjerdsla og eit skriv. Endaa mindre Laurvig til Larvik. Og der var 2-3 bokstavar aa retta paa. I Grimstad berre e i n.

Amtsnamni har nyleg vore til retting og brigding. Amtstinget hev umgjort Nedenes til Austagder fylke. Dette vil dei fulla faa godkjenning paa av stortinget. Men Grømstad som berre er ein rettare skrivemaate treng snaudt godkjenning av rigsmakterne, det kunde einast vera av eit departement.

Hr. Terland skal hava takk fyr utgreidingi i fredagsnumret. Etter denna kan me vera fulltrygge paa, at Grømstad er det einaste rette. Og me hev gardar i landet og menner med, som heiter Grimstad. Og Grimestad. Men ingen Grømstad. So namnet skal ikkje føra til mistak. Og ved menner i bystyret, som er samde med hr. Terland, at dei vil fylgja vaare fremste vitskapsmenner

Sophus Bugge og Magnus Olsen og føra saki frem til avgjerdsla i bystyret so snart, at Grømstad kan laata mot oss saman med ljomen av dei fyrste fest-tonar 6te juni. Det er eit lite stig i same leid som 7de juni. Lat oss minnast dagen etter med det same.

Me kann synast det er smaating. Ja. Men alt stort er ihopsett og bygd upp av slike smaating. Den som aldri bryr seg um aa retta paa smaatt, rettar snaudt heller paa det store.

BONDE

KAPITTEL III:

Bypatrioten Hans Terlands utredning om “Grømstad” i 1907
Den artikkel med tittel “GRØMSTAD - GRIMSTAD” som H. Terland henviste til i sitt innlegg den 19. mai 1916, stod innrykket i Grimstad-Posten fredag 15. november 1907.

“Som vistnok mange vet, er betydningen av Grimstad: Landingspladsen ved Grøm. Navnets første led er gaardnavnet Grøm, og dets andet led -stad, er samme ord som stø. Grøm er sandsynligvis igjen sammensat av to led, har oprindelig været Groheim (Grouheimr), som betyder: Hjemmet, gaarden ved Gro. Gró eller Gróa er et oftere forekommende oldnorsk elvenavn, som findes bevaret i mange sammensætninger, det er av samme stamme som verbet gróa = gro, vokse og betyder: Den øgende, voksende elv, flomelven. At Gro i gammel tid har været nevnt paa den bæk, som flyder forbi gaarden, Grosebækken, bevises av gaardsnavnet Gros, oprindelig Groos = Gros os, Gros munding. Søger vi tilbage til grundstammen i Grimstad, ser vi altsaa at vor by gjennem gaardnavnet Grøm er opkaldt efter den betydeligste bæk i omegnen.

Grømstad er altsaa det oprindelige og rette navn paa byen. Efter Hellands “Nedenes amt” skal byens officielle navn først i 1842 være blit Grimstad. Man maa dog ikke tro, at formen Grimstad først dukker op paa den tid. Detgaard meget lenger tilbage i tiden, ogsaa i officiel brug.

Universitetsstipendiat Halvdan Koht har været saa elskværdig at meddele mig, at han i et “Morgenblad” fra 30-aarene har set

en beretning om, hvorledes navnet Grimstad er opstaaet. "Jeg forsømte desværre at skrive op aargang og nummer; men indholdet var dette : Da Grimstad i 1816 skulde gjøres til kjøpstads, var det i lovens forarbeider oprindelig kaldt Grømstad overensstemmende med uttalen; men paa et eller andet trin i sakens behandling blev denne form ved en avskivnings- eller trykfeil forvansket til Grimstad. Koht tilføier: "Sikkert er det, at offentlige myndigheter enda i 30-aarene delvis brugte formen Grømstad i sine kundgjørelser; den blev dengang stadig brugt baade av "Morgenbladet" (jeg har tilfældigvis noteret datumet 9. oktober 1838) og av "Den vestlandske Tidende" (f. eks. 15de febr. 1834, 29de september 1835). En indsænder i "Den vestlandske Tidende" for 9de april 1836 polemiserer mot denne brug og hævder Grimstad som det rette, fordi den form er brugt i kongelige rescripter fra det 17de aarhundred; om denne paastand er korrekt, har jeg ikke undersøkt."

"Morgenbladet" tog feil, naar det mente, at den urigtige skriftform Grimstad først kom op i 1816, og indsænderen i "Vestlandske Tidende" hadde ret for saa vidt formen Grimstad alt længe hadde været i brug.

Overlærer Landgraff skriver nemlig i "Grimstadslægter" (s. 8 nederst) : "I Dahlske skoles protokol nævnedes byen før 1816 udelukkende Grømstad, derefter begynder navneformen Grimstad at optræde ved siden av den ældre. Skifteprotokollerne har lige fra den ældste tid stadig Grimstad. I kirkebogen derimod skrives fra 1766 til 1780 Grimstad, saa indtil 1797 Grømstad og derfra indtil 1816 begge former om hinanden, hvorefter Grimstad bliver eneraadende.

Efter Ryghs "Gaardnavne i Nedenes amt" (ved Amund Larsen) synes Grøm eller Grømb (med stum b) at ha været det almindelige skrevne navn paa gaarden i hele det 17de aarh. Dog nævnes byens navn som Grimbstad i 1601. Og i 1593 den fjernehste tid, verket kan spore gaardens navn tilbage til, findes formene Grøm og Grimb ved siden av hinanden.

Hvorledes formene Grim og Grimstad har sneget sig ind

istedenfor Grøm og Grømstad, lader sig ikke med sicherhed paavise. Saa meget maa dog være klart, at Grim og Grimstad kun var skriftformer, som senere ogsaa i udtalen har erstattet de lydrette former Grøm og Grømstad. At skrivemaaden i tidens løb ofte paavirker talen, har man mange eksempler paa (f. eks. navnet Olaf uttalt med 'f' istedetfor med 'v' og præpositionen af, som af mange feilagtig udtales, som den skrives, istedetfor av.

Sandsynligvis har en skriver eller flere skrivere langt tilbage i tiden fundet paa at bruge formene Grim og Grimstad istedetfor Grøm og Grømstad, da vedkommende har opfattet Grøm og Grømstad som feilagtig udtale for de oftere forekommende gaardnavne Grim og Grimstad. Grimstad som er sammensat med mandsnavnet Grim, skal nemlig forekomme 18 gange som gaardnavn her i landet.”

H. Terland

* * *

KAPITTEL IV:

“Grimstad” i skrift - men “Grømstad” i tale

I det lange historiske forløp er det åpenbart Grimstad som i den videste forstand har vunnet navnekonkurransen mellom Grim og Grøm, men ikke helt og fullt på det rent lokale plan. For der er Grøm vel bevart i gårds- og familienavn, i Grømbukta, Grømheia, Skaregrøm, og i kommunaladministrativ sammenheng som i bydel Grøm, Grømjordet og Skaregrømsveien. I tillegg eksisterer stadig gårds- og familienavnet Groos, Grooseveien, Groosbekken, Groosholmen og Groosefjorden.

Dette kan tyde på at lydformen basert på Grøm, på det lokale plan ikke har latt seg fortrenge av skriftformen basert på Grim, som for sin del har hatt et fortrinn i den overordnede domene representert ved statlige og kommunale organer, der det rimeligvis er skriftformen som dominerer. Derfor kommer man vel ikke utenom at også dansk embedsverk gjennom 300 år har spilt en viss historisk rolle til fordel for Grimstad som anvendt bynavn.

I 1926 besluttet ”luteigarane” i Grimstad-Posten” å endre

navnet til ”Grømstadposten” etter at bondehøvdingen og den ihuga målmann Kristen Stalleland sammen med andre målmenn hadde fått kontrollen over aksjeselskapet som innehadde forlagsretten til avisen. Den debatt som 10 år tidligere var blitt ført i byens to aviser, var nok i prinsippet en medvirkende årsak til endringen. Aksjeselskapets endrede målsetning ga klart til kjenne at avisens målform i hovedsak skulle være norsk språk, dvs nynorsk, ikke dansk/norsk. Knut Dyviks etterfølger i redaktørstolen, Wilhelm Rogdo, tok på seg oppgaven å fullbyrde den nye målsetningen.

Jeg antar at avisens omlegging til mer bruk av nynorsk slo godt an i landdistrikturene, men neppe i byen. Av den grunn kan navneendringen ha blitt koblet til det by/land- komplekset som datidens målstrid hadde skapt. Det forholdt seg nok slik at ”Grømstad” ble ansett som ”rustikt” av noen i de såkalt ”fine” kretser.

Da avisen i 1928 ble overtatt av familien Dyvik, ble navnet bibeholdt, dels av omsyn til avisens abonnenter i landdistrikturene, - og ikke minst av respekt overfor de slekter som i navnesammenheng ville blitt direkte berørt - men alt overveiende som konsekvens av den debatt som utspant seg i lokalavisenes spalter i forbindelse med 100 års-jubileet i 1916 og de overbevisende argumentene som ble fremført der til fordel for Grømstad som byens rette navn; - Beslutningen om bibehold av navnet var i realiteten en kulturhistorisk meningsytring.

* * *

KAPITTEL V:

Ogsåhypatrioten Bendix Ebbell bringer sitt viktige bidrag
Med tilknytning til de siterte innleggene ved ”Bonde” og H. Terland, følger her den artikkel Bendix Ebbell, forfatteren av ”Grimstad Bys Historie”, lot innrykke i ”Grimstad-Posten” 29. mai 1916.

"Grømstad? - Grimstad?"

"Spørsmålet om at vende tilbake til det gamle *Grømstad*-navnet for byen er kommet op igjen til jubilæet - nu sidst bragt frem til offentlig drøftelse av "Bonde" i "Grimstadposten" med principiel tilslutning af overlærer H. Terland i samme blad.

I "Grimstad Adressetidende" har desuten H. Terland allerede i 1907 skrevet en instruktiv artikkel om emnet, af samme blad paany trykt op i aar. I sit velkjendte verk "Grimstadsleger" I s. 8-9, har overlærer Landgraff en interessant redegjørelse angaaende den vekslende bruk av begge navneformer, som han har konstatert den i forskjellige skole-, juridiske- og kirkelige protokoller. I "Norges land og folk", Nedenes amt II, s. 77, udgit ved professor Amund Helland, findes bynavnet kortelig behandlet, og i "Norske gaardnavne, Nedenes", udgit ved Amund B. Larsen, er der under Grøm gjort rede for den sproghistoriske sammenhæng mellem gaardnavnet Grøm, (Groheim, gaarden ved Gro(se)bækken og heimstadr=landingspladsen ved Grøm. Da spørsmålet maa antas at interessere Grimstads borgere, skal jeg her tillate mig at hitsætte enkelte av de yderligere oplysninger desangaaende, som jeg har samlet i anledning av mit arbeide med byens historie.

For den ældste tids vedkommende skal jeg ikke her lægge beslag paa bladets plads til nogen utvidet dokumentasjon, den vil bli videre meddelt i byhistorien. To ting tør imidlertid staa fast: at byens oprindelige historiske navneform er Grømstad, og paa den anden side at begge former, Grømstad og Grimstad, er brukt omhverandre i aarhundereder - den sidste sandsynligvis ved misforstaaelse eller uagtsomhet, dels ved upaakrævet byraakratisme av danske eller dansk-paavirkede funktionærer i Norges lange dansketid.

At de danske centralmyndigheter gjentagende i sine kund-gjørelser hertil bruker den feilagtige form Grimstad, mens toldregnskaperne helt fra 1650 konsekvent skriver Grømstad, bør da under disse omstændigheter kanske ikke lægges dem tillast. Heller ikke at der i beretningen av 1733 om Christian 'VI' og Dronning Sophia Magdalenas Norgesreise i 1733 staar anført, at

de den 22de august arriverede til ”Grimsted”, hvor de hvilte ut nogen timer ombord, før de drog videre østover.

Den svenske videnskapsmand, professor Pehr Kalm, som i 1747 skulde til Nord-Amerika , men - som saa mange før og siden - var glad ved at finde ly i den gode havnen her - skriver i sine vidløftige dagbogsoptegnelser her fra byen og omegnen, stadig Grømstad. Og han bodde under sit ophold her hos Kristen Groos , og færdedes rundt omkring baade i gaterne og i Fjære, og talte ogsaa meget med fiskerne, og paa Haaø var han ute og pratet med lodserne, saa han har ialfald hat god rede paa hvad folk selv kaldte stedet. Det kan ogsaa med det samme nævnes, at Lars Hess Bing i sin ”Beskrivelse over kongeriket Norge”, utkommet i Kjøbenhavn 1709, skriver Grømstad. Likesaa den fra Kjøbenhavn av anordnede og ved sin detaljerte angivelse av alle indvaanerne med navn og stilling etc saa høist interessante ”optegnelse paa folketallet i Øyestad prestegjeld lste februar 1801”, som under annekset Fjære sogn behandler ”ladestedet Grømstad”.

En særlig interesse faar imidlertid de officielle dokumenter fra det tidsrum av, *da byens indbyggere selv* angir navneformen i offentlige henvendelser til landsstyret, først i Danmark og siden herhjemme. Indledningsvis skal jeg forøvrig anføre, at i de ansøkninger som Frolands jernverk i 1775 og 1779 sendte ned til Kjøbenhavn om lade- og lossefrihet hersteds, er navnet skrevet Grømstad, saavidt det fremgaar av generaltoldkammerets bilag i sakens anledning. Dette var dog altsaa fra mere utenforstaende hold. Men i det andragende her fra stedet, som resulterte i indvilgelse av ladestedsrettigheter i 1791, bruker strandstedets indvaanere, saavidt det kan sluttet av generaltoldkammerets og cancelliets følgeskrivelser, likeledes navnet Grømstad. (Selv ordlyden av de der berørte andragender, fra Froland og Grømstad, har - ialfald hittil - ikke været at finde, hverken i Norge eller i danske riksarkiv, fra hvilket jeg forøvrig har mottatt forskjellige verdifulle dokumenter angaaende byens historie.) Og i sin approbation, datert Christiansborg slot 20. februar 1701, gir kongen, medundertegnet av J. E. Scheel, Hagerup, Trant, de

ansøkte rettigheter til *Grømstad*. Samme navn bruker ogsaa stiftsamtmann Lewetsow i Kristiansand i en skrivelse i samme anledning.

Den største interesse, officielt set, knytter seg imidlertid til den omstændighet, at i selve det andragende av 2. oktober 1815, som resulterte i den ophøielse til kjøpstadsretten ved lov av 6. juni 1816, som byen nu skal høitideligholde, skriver byens egne borgere dens navn som *Grømstad*. Baade i teksten og ved datoangivelsen. Dette værdifulle dokument som efter en netop foretatt fotografisk gjengivelse blir inddat i facsimile i byhistorien, er undertegnet av Hans Andersen Bie, Peter Juell Bie, Mathias Sonberg, Simon Simonsen, Christian Pharo Holst, Peter Munch, Søren B. Tellefsen.

Og her møter vi da den eiendomlighet, der vistnok vil være enestaaende i vore byers annaler, at mens byens borgere ansøker om kjøpstadsrettigheter for *Grømstad*, gaar vedk. myndigheter hen og indvilger andragendet til bedste for en by som de kalder *Grimstad*. At det har været byens ønske at beholde det gamle navn, har det ikke været tvil om, - ikke nogensteds i herhenhørende dokumenter har jeg kunnet spore efter andragendets indlevering fremkommet ønske i motsat retning fra ansøkernes side.

Jeg hadde haabet det skulde lykkes mig ved grundigst mulige undersøkelser at kunne sætte fingeren paa den skyldige og - om end lit sent - faa hængt ham frem til skræk og advarsel. Det er imidlertid ikke - endnu iafald - lykkedes mig, og det tør vel, efter hvad det ser ut til, være vanskelig nok. Saa meget er sikkert, at i vedkommende stortings-journal for 1815 staar det at dokumenterne vedkommende *Grømstad* den 16. okt. 1815 er utlaant til stortingsmand Neersten, og i Stortingstidendes register for oktober 1815 staar det likesaa *Grømstad*. Men i mars og april 1816 har Stortingstidende plutselig *Grimstad*. (Det var som bekjendt den 23. april 1816, at Stortinget indvilget i ophøielsen til kjøpstadsretten.) Etsteds i det her antydede mellemrum maa da feilen være begaatt.

Og vi kan rykke tidspunktet nærmere. Som bekjendt blev der

av stortinget under 31. oktober 1815 nedsat en kombinert tremandskomite til behandling av ansøkningen fra Grømstad. Baade - saavidt det kan sees av Stortingstidende - denne komite og Stortingstidendes referat fra odelstinget av 20. mars 1816 angaaende dens arbeide, benytter navneformen *Grimstad*. Og saavel gjennem sakens yderligere behandling, som det her vilde bli for vidløftig at gaa ind paa, som ved den endelige avgjørelse, blev dette navn bibeholdt i regjeringens indstilling til kongen, av 21. mai 1816, undertegnet av statholderen von Essen og statsraaderne H. Wedel Jarlsberg,

D. Hegerman, Treschow, Diriks. Og endelig i kongens sanktion, datert Stockholms slot 6. juni 1816.

Hermed var ulykken foreløbig ureparabel. At off. meddelelser som toldregnskaperne og skibslisterne helt ut i 1840-aarene skriver Grømstad, kunde ikke rokke ved den feil, som var gjort. Hvad der i saa henseende er foregaat efter 1816, har da vistnok interesse for saken, men ingen praktisk betydning. Fra lovens sanktion den 6. juni 1816 er byens officielle navn Grimstad. (Det er forsaaividt egnet til at misforstaaes, naar der i "Norges land og folk" I. c, uttales at "først i 1842 blev byens officielle navn Grimstad".) Hvilken enkeltperson i svundne tider der bærer skylden for navneforandringen, er jo ogsaa uten praktisk betydning. Kanske skyldes det et utslag av den omtalte byraakratiske tendens til at vite tingene bedre, kanske en ret og slet uagtsomhet hos komiteens vedkommende - kanhænde er hele ulykken foraarsaket av en uagtsom korrekturlæser.

Jeg har ved nærværende fremstilling ikke hatt til hensigt at ta standpunkt til spørsmålet om navneforandring. Det er alene den historiske sammenhæng med hensyn til de to navneformer Grømstad og Grimstad som jeg har villet tillate mig at gi nogen antydninger om. At det gamle Grømstadnavn - trods al motbør - eier livskraft fremdeles - det har man jo hver dag anledning til at forvisse seg om.

Bendix Ebbell

Etter Bendix Ebbells første innlegg i Grimstad-Posten mandag 29. mai 1916 fulgte han to dager senere opp med nok et innlegg onsdag 31. mai, denne gang med tittelen "GRØMSTAD".

"Som en der har slechtsrøtter her og er glad i byen, vil jeg be om lov til at uttale min mening i navnestriden Grømstad - Grimstad. Jeg har snakket med mange om dette, og jeg kan saa godt forstaa, hvorfor det er saa mange Grimstadborgeres ønske, mænds som kvinders, gamle og unge - at byens gamle navn maa komme paa hederspladsen igjen.

Jeg har ogsaa været i tvil, men jo mer jeg har set dette spørsmaal i historiens klarlæggelse og jo mer jeg har tænkt paa saken fra alle synspunkter set, desto svakere er tvilen blit, desto sterkere min overbevisning om, at tar man op igjen det gamle bynavnet, da knyttes der en forbindelse mere med kraft-overførsel fra fortid til fremtid i byens liv og i dens borgeres bevissthet. Et bynavn med oprindelsens ret og historiens minder, det øker respekten, det øker kjærligheten til det som er fra far til søn gjennem mange slekter. Det er av de ting som gjør godt. Det gir kulturel samfølelse. Det er som et haandtryk fra en som har været, til en som skal komme og fra ham til den næste.

Og ble denne utviklingsrække brudt ved en i alle mulige henseender uforsvarlig feil for bare hundrede aar siden, saa er det jo en særdeles praktisk anledning til at gjøre det omigjen nu. Ingen forretningsmessig eller anden interesse vil skades ved det. Laurvig er rettet til Larvik, Petersburg er rettet til Petrograd, ingen mennesker er i tvil om hvor de ligger henne av den grund.

Grimstadnavnet er kommet ind av misforstand eller uforstand. Og der staar et godt gammelt med al sund menings ret og venter paa at faa sin plads tilbake.

Er det ikke betegnende, at endda i 1826, altsaa ti aar efter navnefeilen, skriver en sakkyndig mand, en topografisk-statistisk lærde, om "G r ø m s t a d ". Denne kjøpstad som ogsaa kaldes "Grimstad", det sidste staar for ham, trods alt, som det underliggende, som navn no.2. Er det ikke betegnende, at toldregnskaperne, trods alt, bruker det første navnet i sine offentlige

protokoller til helt ut i 1840-aarene? La førstenavnet faa sin førsteret igjen! Grømstad - det navnet som i sig selv har byens hele historie. Hvor mange bynavn har d e t? Grømstad, Groheim-stadr, det betyr landingspladsen for fiskere og sjøfolk, havnen ved den ældgamle gaarden, ved jordbruket oppe ved bækken, den som gjennem utoalte aarhundreder, har rislet gjennem græs og skog. Det staar en duft om det navnet, om alt som har liv og vekst, fra gammelt til nyt. En aam av jord og gaard, av baat og fisk, av planker og seilduk, av tjære og salt sjø, av næringsliv og samfundsliv. Hele denne byhistorien ligger sprogriktig i navnet Grømstad. Og megen god historie staar det færdig til å ta imot fremover.

Jeg tror det vil bli mange til glæde, den dag den gamle Grose-bækken paany risler inn i byens navn.

Bendix Ebbell

* * *

KAPITTEL VI:

Grimstad feirer 100 års-jubileum som kjøpstads

Av avisinnleggene har man kunnet trekke den slutning at navnespørsmålet på kommunalt hold i 1816 ikke ble gjort til et anliggende å ta opp med vedkommende statsmyndighet. De tillitsvalgte har muligens ansett saken som fastlåst. Kanskje skyldtes det også et etterslep av underdanighet overfor kongemakten etter 300 år under dansk herredømme.

Ved 100 års-feiringen av Grimstad som kjøpstads var holdningen en ganske annen enn i 1816. Det ga seg tydelige utslag i den debatt som ble utløst i byens aviser og i neste omgang i byens politiske organer.

Den 5. juni 1916 utkom Grimstad-Posten med et 12 siders jubileumsnummer, i form av tre 4-siders utgaver, - nr. 63, 64 og 65 - viet Grimstad bys historiske selvstendighetskamp og næringsutvikling, Ibsenhuset og bymuseet, Grimstads eldste slekter og Grimstads eldste hus, for å nevne noen av temaene.

Om Ibsenhuset og Bymuseet bragte avisens følgende orientering:
"Tanken om opprettelse av et I b s e n h u s i G r i m s t a d fik sit
første utslag i 1909 da en del interesserte sammenkaldte et møte
paa bytingsalen, hvor det blev valgt en arbeidskomité bestaaende
av stud. med. Carl Christensen, formann, kemner Karl O.
Knutson, sekretær og kasserer provisor Martens.

Disse fik i opdrag at utarbeide et oprop som ble utsendt 26.
august 1909 og undertegnet av følgende herrer: Ordfører, læge
Peter Berg,

Jens Ph. Crawfurd, Carl Christensen, stud.med., O. R. Føreid,
kjøpmann og skipsreder, K. Dyvik, "Grp", Hans Hansen, maler,
Karl O. Knutson, kæmner, G. Martens, provisor, R. Jacobsen
Molland, assuredirektør, H. Nielsen, byfogd, H. Rosenkilde,
"Gr. Adrt." og Sjur G. Welhaven.

Opropet ble sendt baade innenlands og utenlands. Men i de
første aarene gikk det smaatt med indsamlingen og utsigtene
for et Ibsenhus var smaa.

Komiteen hadde faatt paa haanden apoteker Reimanns hus i
Storgaten, hvor Ibsen begyndte som lærling. Endvidere hadde
komiteen sikret seg adgang til at indløse det gamle
apotekinventar som endnu var i bruk paa Grimstad apotek,
samtidig som fru Apoteker Arntsen lovet at avstaa til komiteen
det inventar som ikke lenger var i bruk.

Komiteens formann, stud.med., naa læge Carl Christensen,
gikk i gang med indsamlingen i Kristiania, hvor han ved
personlig henvendelse til interesserte borgere samlet et betydelig
beløp.

Christensen fik likeledes utvirket at det ble holdt en matiné
ved Nationaltheatret med velvillig assistance av flere av
hovedstadens skuespillere. Dessuten holdtes en soirée i Grand
Hotel til indtægt for Ibsenhuset. Over paa Rønnes arrangeres
en friluftsfest, hvor det kom ind vel 700 kr. Skuespillerinden
Agnes Symra ga paa festiviteten i Grimstad en oplesning av "Peer
Gynt", og 17. mai 1912 ble ogsaa foretak en bøsseindsamling.
Grimstad samlag har ydet ca 1000 kr. Det er gjentatte gange sendt

ut oprop med opfordringer til at yde bidrag til huset, og i de to første maaneder av 1915 ble i alt 400 tegningslister sendt ut. Nordisk forlag bør spesielt nevnes for utvist velvilje, idet forlaget paa egen bekostning har latt trykke og utgi 1300 eksemplarer av fhv. toldkasserer Christopher Dues "Ungdomserindringer om Ibsen", som er blitt solgt til indtægt for huset.

Av forskjellige grunde kom komiteen bort fra den første tanke om kjøp av "Reimanns hus". Den festet seg derimot ved huset i Østregate, hvor Ibsen skrev sitt f o r s t e d r a m a "C a t i l i n a ". Da saa brændevins -samlaget var nedstemt i 1913 benyttet komiteen anledningen og kjøpte eiendommen for kr. 5000.

Komiteen gikk naa straks i gang med at restaurere huset. Det ble bestilt nyt inventar til Grimstad apotek, og det gamle ble flyttet bort i "Catilinahuset" og oppsatt paa sin gamle plass.

Efter flere maaneders arbeid staar i dag gamle Lars Nielsens apotek praktisk talt i den samme stand som da Ibsen var lærling der. I vaktstuen, hvis inventar for den allervæsentligste del er en gave fra fru apoteker Arntsen, findes bilder av Ibsens omgangsvenner i Grimstad. Men værelsets perle maa dog sies at være Henrik Ibsens maleri "Lodsen", - ogsaa en gave fra fru apoteker Arntsen.

Gik det traadt med arbeidet de første aarene, saa har det gaatt saa meget raskere i det siste. Naa har komiteen ogsaa indkjøpt Vigelands byste med sokkel av Henrik Ibsen. Beløpet er indsamlet ved komiteens formann, dr. Carl Christensen.

Tyskerne har sine Goethe- og Schiller-byster og England sitt Stratford-upon-Avon.

N å h a r N o r g e f å t t s i t t I b s e n h u s i G r i m s t a d .

Sjel i dette arbeid, som fra først av saa saa haapløst ut, har været komiteens energiske formand og den utrettelige og daglige sekretær, kæmner Karl O. Knutson.

Tanken om oprettelse av et b y m u s e æ u m f o r G r i m s t a d er av forholdsvis ny dato. I mai i fjar blev av bystyret valgt en komite, som skulde utgi byens jubilæumsskrift, og denne fikk samtidig i opdrag at søke oprettet et bymusæum.

Ved avisartikler og private samtaler er det lykkedes at vekke interesse for et saant musæum. Gjennem musæets "konservator", kæmner Karl O. Knutson, er det allerede samlet og ordnet saa meget, at bymusæet kan aabnes i morgen sammen med Ibsenhuset."

Det offisielle festprogrammet i anledning av jubileet omfattet:

"kl . 7: Salut.- kl.7.30: Musik i gaterne - kl. 10: Festgudstjeneste ved Biskop Støylen - kl. 12.30 : Borgertog - kl. 13.30: Folkefest i Lauvstø -

kl. 16.30: Avduking av Ibsen-bysten - kl. 17: Fest for gamle - kl.19: Festmiddag - kl. 24: Salut."

I festgudstjenesten inngikk fremføring av Bendix Ebbells "*Kantate ved Grimstad bys hundreårsfest 6. juni 1916*" med musikk av komponist Kristian Wendelborg. Dirigent: S. Fuglestved. Solister: Fru Alma Rosenkilde og Tandlæge Norman Just.

Avisen har om fremførelsen følgende omtale:

"Det herkulesarbeide som var nedlagt for at gi kantaten den pragtfulde fremførelse den fik, blev rikelig belønnet ved det rike skjønhetsvæld som tilhørerne fik nytte godt af."

KAPITTEL VII:

Ibsen-Huset og Bymuseet runder 100 år den 6. juni 2016

Den offisielle markeringen av byjubileet ble tilført en ekstra seremoniell begivenhet ved innvielsen av Ibsen-huset og avduking ved statsråd Løvland av Gustav Vigelands Henrik Ibsen-byste.

Kemner Karl O. Knutsons innvielsestale ble gjengitt i Grimstad-Postens utgave 21. juni 1916 og lød som følger:

"Herr Kirkestadsraad!

Ærede forsamling!

Det laa nær for os Grimstad-folk at reise Henrik Ibsen et mindesmerke. Ikke bare fordi han var den største aand, vor by hadde eiet. Ikke heller bare av den grund, at han blev den verdensberømte, udødelige digter. Men ogsaa fordi vi personlig skylder ham saa meget. Mindes vi ikke, hvorledes vi i vor barn-

dom ble grepet, da vi læste hans storslagne "Terje Vigen"? Og hvorledes vi i ungdommen ble høinet og begeistret, fik vort sind utvidet, vor aand utviklet ved det ene drama merkeligere end det andet, som fløt fra hans mesterlige pen? Og saa de varme følelser, som tok os om hjertet, naar vi lærte at skjonne, hvordan han var knyttet til vort sted med uforglemelige minder, med uløselig venskapsbaand. Hans bedste og intimeste venner, Ole Schulerud og Christopher Due, vil vi ogsaa ta med i dagens høitid. Og naar vi lærte at forstaa den betydning de 6 aars ophold i vor by hadde for Ibsen selv, saa kunde vi paa den anden side saa meget mer glæde os over at han for alle tider risset vor lille bys navn ind i kulturhistorien med uutslettelige skrifttegn. Og klar herover kom tanken om en Ibsentavle og senere et Ibsenhus likesom av sig selv.

Efter opfordringen av student Carl Christensen fremkom i 1909 i dansk "Politiken" en artikkel av dr. Georg Brandes, hvori han slog til lyd for indkjøp av det gamle hus i Grimstad, hvor Ibsen i sin tid var apotekerlærling. Huset skulde indrettes som Ibsenhus. Saken vakte opmerksomhet, og artikkelen blev delvis gjengitt baade i norske og utenlandske aviser.

Endel interesserte samledes i Grimstad den 24. august 1909 og dannet en "Ibsenhuskomite". Der nedsattes et arbeidsutvalg paa tre medlemmer med student Carl Christensen som formand. Komiteen lot trykke og omsende et oprop om tegning av bidrag, og gjennem avisene blev saken utredet for almenheten. Efter formandens initiativ holdtes 10. mars 1910 en Ibsensoiré i Grand Hotels lokaler i Kristiania. Her talte Nils Kjær og bl.a. assisterte Borghild Langaard og Egil Eide. Aarsdagen efter gav Nationaltheatret en matiné til indtægt for Ibsenhuset. Erik Vullum var dagens taler.

Saa gang imellem fristedes paa med nye oprop. Efterhaanden var der indkommet bidrag fra baade indland og utland. Bidrag har vi saaledes faat fra Tyskland, England, Frankrike, Østerrike, Italien og Amerika. Saken tog særlig fart, da formanden ved

personlig henvendelse til velstillede Kristianiaborgere til at yde en række pene bidrag. Ved forskjellige arrangements i Grimstad (Bøsseindsamling 17. mai, friluftsfest m.v.) vokste stadig Ibsenhusfondet. Skuespillerinde Agnes Symra gav en Ibsenoplæsning her til indtægt for vort Ibsenhus. Gyldendalske boghandel, Nordisk Forlag, lot trykke og skjænke Ibsenhuskomiteen et større oplag av toldkasserer Christopher Dues "Ungdomserindringer om Ibsen". Boken ble solgt av landets bokhandlere uden utgift for komiteen.

I 1914 var komiteen naadd saa langt, at man kunde indkjøpe samlagets gaard i Østregate for 5000 kroner. Hermed var det hus, hvor Ibsen skrev sit første drama og sine første digtninger, "Catilinahuset", - sikret fremtiden som Ibsenhus. Senere er de rum, hvor Lars Nielsen i slutten av 1840- og begyndelsen af 1850-aarene hadde sit apotek, tilbakeført den stand det hadde i Ibsens apotekerdage. Det gamle apotekinventar er indsat og montert paa sit gamle sted. Fru apoteker Arntsen har git os et brev skrevet av Ibsen til hans opofrende ven Ole Schulerud. Brevet er skrevet et par maaneder før Ibsens avreise fra Grimstad.

Det sidste blad av Ibsenkomiteens historie er reisningen av Vigelands Ibsenbyste her paa "Henrik Ibsens Plads". Ved formandens ihærdighet og interesserte giveres hjælp har dette kunnet skje paa et tidspunkt, da komiteens kasse var ebbet ut.

Vi har idag at bringe alle som har skjænket bidrag eller paa en eller anden maate hjulpet os til at faa reist Ibsenhuset, vor bedste tak!

Jeg har herved den ære - i formandens sygdomsforfald - paa komiteens vegne at overrække Grimstad bys ordfører komiteens tinglyste gavebrev på eiendommen med tilhørende Ibsen- og bymuseum."

Ordfører Hans P. Hansens takketale :

"Mine damer og herrer!

Inden jeg paa kommunens vegne overtar den storartede gave Ibsenkomiteen idag har overlevert til Grimstad, skal jeg overfor

komiteen faa uttale vor tak og beundring for det arbeide komiteen har nedlagt og det resultat den nu er naadd til.

Det gledelige resultat lar seg samtidig utlede som en bekrefteelse på den position vor berømte digter indtar. Det var i sin tid ikke frit for at her var en gjenganger av overbærende smil man hadde tilovers for apotekerlærlingen der inde, der tillot sig at skrive vers, der møtte komiteen da den fremsatte sin idé. Takket være komiteens ihærdighet og tro paa ideens gjennemførelse, fik de formaaende og forstaaende mænd med sig, og efter fleraarig intenst arbeide har den nu naaet sit maal. Den har imidlertid ogsaa gjort noget andet. Den har vækket hos os den slumrende forstaaelse av at et samfund der vil bygge sig frem og op ogsaa maa ta vare paa minderne fra sine forfædre og deres virke. Et resultat av dette er det at vi idag ogsaa kan fremvise den første samling, der viser hvorledes vore oldefædre og bedstefædre hadde det - deres fordringer - deres smak.

Alt dette blir det nu kommunen der skal værne om med pietet og forstaaelse av et saadant musæums værd, saa det og Ibsenhuset blir byens hele hjertebarn.

Her maa samles og sankes og for Ibsenmuseets vedkommende maa maalet være at faa det saaledes utstyrt, at naar de lærde ute i den store verden vil studere vor berømte landsmand, da vender de selvsagt sine øine mot den lille by i skjærgården der sørpaas for der er samlet hvad de trænger. Med den faste tro, at dette vil fremtidens Grimstad sætte som maal for sit musæum, har jeg den ære paa byens vegne at overtage den storartede gave med vor bedste tak. Jeg tillater mig at foreslaa et nifoldig hurra for den komite der har formaaet at gjennemføre denne store tanke."

*S t a t s r a a d L ø v l a n d s tale ved Ibsen-bystens avsløring.
"Forsamla medborgarar, unge og gamle !*

Alle som kjem til byen idag vil med eingong sjaa, at her er fest. Husi er vænt prydde og flaggi blafrar friskt og fritt yver byen og yver festkledde folk. Det er gledelegt aa sjaa, at denne

dagen, byens 100 aars dag, hev gripe a l l e s a a s t e r k t.

Grømstadnamnet er gammalt kjent. Her var det, at ein av vore største aander levde i sine beste ungdomsaar. Og dei inntrykk han fekk i dei aari, sette merke paa heile hans seinare utvikling.

Ibsens namn hev bore Noregs namn utsver verdi meir enn kanskje nokon annan nordmann. Det høver difyr godt at Grømstad idag minnast dette namn og difyr stend og dette jubilæum i pakt med grunnlovi av 1814.

Sidan 1814 er det no gjenge 3 slegtled; men dei som levde i 1814 torde ikkje drøyma so langt som me er komne no idag. Det fyrste slegtled var dei som vart fødde etter 1814. Millom desse var Wergeland, Schweigaard, Ole Bull og Welhaven. Av desse var Wehaven den urolege, vidtflygande og jagande aand. Ludvig Daae sa um Wergeland, at naar han var lagd i jordi, so var Norig vorte kvitt uroi. Men medan dei la Wergeland i jordi, sat det ein grublar derinne - (her peika talaren mot vaktstova i Ibsenhuset) - og drøynde revolusjonerande draumar.

Det næste slegtledet kom med kanskje endaa større menn enn det fyrste etter 1814. Paa Molde skule gjekk det ein gut, som las seg mest galen paa Snorre. Saa møttest desse karane paa Heltbergs studentskule: Bjørnstjerne Bjørnson, Aasmund Vinje, Jonas Lie og H e n r i k I b s e n - den mannen, som me skal minnast idag.

Dei menn, som trudde, at Norig skulde sovna av under eit bureaucratisk styre, dei tok feil. For dei som kom etter Wergeland og Welhaven, var ei sterkare slegt enn den som levde fyrr. Naar me idag manar fram minni um desse menn, som drøynde so stort, so hev me og lov til aa drøyma store tankar um framtid, som dei gjorde. Og me maa verta tekne av desse store minni um Henrik Ibsen, Bjørnstjerne Bjørnson og Jonas Lie. Me hev kanskje vore eit fattigt land, det er so; men um me enn hev vore fattige paa gull, so hev me daa vore rike paa *aandelege skattar*.

Ibsens tankar er no kjende og dryfta yver heile verdi og med desse er Norigs namn og vorte kjend yver den heile civilisera

verdi. Difyr heidrar me Ibsens minne idag fordi han har lyst nasjonen upp.

“Peer Gynt” er ei aalvorleg avstraffing av det norske folk, det er sant. Men me treng ei sovori avstraffing. Henrik Ibsen hev ikkje berre lyst landet vort upp; han hev og lyst Grømstad upp. Det gjer difyr saa godt aa sjaa, at borgarane i byen minnest dei store som eingong hev livt her. Vel var Henrik Ibsen eit Skiens-born, det skal me vedgaa, men her i Grømstad var det, han levde sine bedste ungdomsaar, dei aari, daa han tok sit fyrste store stig.

Det er sjeldan ein rekk fram til noko i livet dersom ein ikkje alt i fyrstnaden av tjugeaari hev sett set seg eitt fast maal. Skien var ein innlandsby; her i Grømstad var eit heilt anna og rikare liv enn det, han var van med i sin heimby. Og det rike livet, som her var i Grømstad med si gode samferdsela med utlandet, hev havt stor innverknad paa Henrik Ibsen og hans seinare dikting.

Her var det han tok til aa skriva dei fyrste dikti sine - og det fyrste drama “Catilina” vart til her i byen. Eg veit ikkje kven som hev rett, anten dei som segjer, at Terje Vigen hev livt, eller dei som segjer, at han berre er dikta. Men det er daa sikkert, at det er her dette Ibsens storfelde “Terje Vigen” er vorte skapa. Og slaget ute paa hamni her 16. mars 1811, daa Grimstad-gutarne slo engelskmennene - dei hev og gjeve Ibsen tankar og idear.

Men det gjekk seint og traatt for Ibsen aa slaa seg igjennom. Folk skyna han ikkje. Og først i 60-aari slo han heilt igjenom med “Brand”, det mest storfelde verket han hev skrive. Med det gjorde han seg kjend. I Tyskland gjekk det seinast; men og der vann han fram. - Det vilde vera umogelegt her aa tala fram alle dei tankar, som han slengjer um seg i verki sine; men dei hev saman med Ibsens namn bore Norig med seg lenger utover enn kanskje verket att nokon annan mann i det nittande hundrad-aaret. Og kvar ein no kjem, so vil ein finna folk, som granskar verki hans - ikkje berre i Europa, men og i Japan, Australia og Sud-Amerika.

Det gjer byen æra, at Grømstad no hev fenge eit minne, som

er knytt til Ibsens namn og eg lykkynskjar Grømstad med, at det hev reist eit verdens minne i denne by. -

Det er noko underlegt, at ikkje langt herifraa og er eit minnesmerke yver ein annan verdenskjend nordmann, matematikaren Henrik Abel. Han rakk so langt, at ingen vitenskapsmann endaa hev kome so langt som han. Han peika ut den vegen, som vitskapen i framtidia maatte gaa. - So vil daa me - det tredje slegted sidan 1814, lova at me vil vera med i framtid og bera fedraarven lenger fram - lyfte landet og folket vaart enda høgere upp, so me kan staa som den fyrste millom nasjonane.

Lat so duken yver Ibsenstytta falle - (stor fagning og leverop) - og so vere daa dette minne ikkje berre eit minne for Grømstad, men og eit minne for heile verdi. “-(Sterk fagning).

Etter avdukingi vart so riksraad Løvland og dei andre gjesterne bedne inn i Ibsenhuset. Høgtidi var dermed slutt og Ibsenhuset og bymuseet opna for publikum.”

* * *

Jubileumsdagens hovedtaler var Bendix Ebbell.

Talen ble fremført etter borgertogets oppmarsj på Torvet og kom på trykk i Grimstad-Postens utgave den 19. juni 1916.

“Paa en slik mindedag, som denne by idag holder høtid for, faller det naturlig at tænke paa de tider som h a r v æ r e t. Men vil vi læse Grimstads historie ret, og legge os dens dype lærdom paa sinde, da maa vi ikke bare se den som en fjern og mindre eller mere uvedkommende beretning, som er risset med runer paa sten, eller snirklet med fjærpenner i gamle dokumenter, men som en fortælling om *levende mennesker* som os, som er her nu. Trods vekslende tiders vekslende ydre former, allikevel under de samme kaar som os. Med dages byrdefulde slit, med vaakne nætters angst, med haab og skuffelser, sorger og glæder, med gang og motgang, - med alt det som til alle tider har gjort den ting at være et menneske paa jorden, til enstydig med at leve en kort tid og næres av uro.

Ingen mundtlig overlevering og ingen skriftlige optegnelser vet at fortælle om, hvordan byen blev til. Bare sparsomt og spredt glimter hist og her en liten oplysning frem av de første tiders mørke, efterat mennesker hadde begyndt at slaa seg til omkring havnen her.

Men helt uten hjælpemidler til at forstaa den første begyndelse, staar vi allikevel ikke. Et og andet kan vi alt slutte os til derav, at vi vet hvordan byen i k k e blev til. Den er ikke blit til ved administrativ forføining, ikke ved kongers befaling, heller ikke paa grundlag av særlige naturlige betingelser fremfor byerne omkring.

Grimstad har spiret og vokset sig frem, som d e t gjør det, som har livskraft og evne til utvikling i sig. Spiret frem paa Agders gamle grund, som har historie helt tilbake til den første historiske tid i vort land. Vokset frem her paa kysten, hvor engang vikinger og saa fredelige farmænd drog forbi, - hvor senere trælasttrafikken gjennem fremmede, mest hollændere og dansker, drev omsætningen op, og hvor derigjennem beboerne nede ved lasteplassen lærte at drive handel selv, og bebyggelsen øket. Vokset op der, med skogen og sjøen, med opland og utland, som de store hjælpekilder til veksten. Og saa har de tider kommet, da b y e n begyndte at anta altid sikrere former i indbyggernes sind. Og hvor de maalbevisst tok op den tilsynelatende saa haabløse kamp mot de privilegerte og paa andre maater begunstigede byer omkring, - den kamp som til sidst førte frem til den selvstendighetens seier, som Grimstad holder høitid for idag.

Men al historie paa jorden var levet forgjæves og skrevet forgjæves, hvis vi ser paa den bare som en fortælling om mennesker som har levet en kort tid under livets uro, - hvis vi bare tænker paa den for den historiske interesses skyld - for fortidens, og ikke tillike for vor fremtids.

Vi skal tænke paa Grimstads og dens borgeres historie idag, som om de var her og ga os raad av sin erfaring gjennem de vekslende tider, baade om det de har gjort, som vi bør forsøke at gjøre dem efter, - og det de har gjort, som ikke maa gjøres omigjen.

Jeg vil ønske alle som bor og bygger i denne vakre byen indenfor skjærgården, at de maa faa lykke til at arbeide byen videre frem i den gode utviklings spor, som hittil har tegnet dens vei. Den utvikling og den fremtid som hver eneste en av dem som lever her nu, har sin sikre og alvorlige del av ansvaret for. Slik at om hundrede aar, naar der staar en stor skare paa torvet her og holder høitid paa Grimstads kjøpstads mindedag, - at de da maa synes, at det er et godt og dygtig arbeide, det som er gjort av dem som lever nu.

Jeg har den ære at utbringe et leve for byen. Med alle gode ønsker for dens vekst gjennem de kommende hundrede aar, og hundrede aar til, og for al tid! - *L e v e G r i m s t a d !*"

Tilslut talte ordføreren Hans P. Hansen for fedrelandet.

"Naar byen idag feirer sit 100-aarsjubilæum med fest til klingende musik og smeldende flag under tilslutning fra fjern og nær, stiger der i vor festbegeistring og glæde frem et varmt ønske for vaart kjære fædreland og gamle mor Norge. Det første og største der i disse dage samler alle nordmænd fra landsende til landsende er en inderlig bøn om at vort land maa gaa uberørt ut av den forfærdelige krig der herjer Europa, og i fred maa faa bygge vort lands utvikling saa der skapes lykke og tilfredshet rundt i de tusen hjem. I tider som disse, hvor man ser gamle kulturlande ødelagt og trampet ned i løpet av d a g e forstaar vi kanskje først, hvilket uskatterlig gode det er at være frie borgere i et frit selvstændig land. La det mane os til at holde sammen "enig og tro til Dovre falder." Et leve for vort elskede Norge, dets fremtid og lykke nifoldig hurra."

* * *

KAPITTEL VIII:

Et skarpt innlegg fra kvinnehold

I Grimstad-Postens utgave av 19. juni 1916 stod i tillegg til ovennevnte taler følgende innlegg å lese under blikkfangen

“GRIMSTAD - GRØMSTAD”. Det dreier seg her om et sterkt leserinnlegg som fra kvinnehold røper aversjon mot Grømstad som bynavn.

“Ja, hvorfor skal vort gamle, gode vel anseede navn nu pludselig fornegtes? Har byen gjort noget, den bør skamme seg ved, medens dens handel og virke bredte sig ud over den ganske verden under d e t navn ?

Har ikke G r i m s t a d -navnet hat en klang som ikke mange byer i landet, i hver havn histude, - sandelig, det var ingen skam at seile under et flag, der vaiede fra en skude, i hvis agterspeil der stod med flotte bogstaver: “G r i m s t a d”.

Og saa skulde den nye slægt fornegte det gamle hæderlige navn og pynte det op til Grømstad !

Er bogstavet ø saameget mere velklingende end i ? - For den sags skyld synes jeg, det er to lige lidet klingende bogstaver, saa det kan da bli hip som hap! Men, betænk hvad det vil si u d a d t i l i verden, blot det ene lille spørsmaal om ø og i. Ø er jo et bogstav som kun den germanske tunge kjender, - paa engelsk - verdenssproget - vilde det bli til Gromstad. Er det pent? Og er der mening i at prøve forandring gjennemført i de utallige, gjennem et sekels løp etablerede udenlandske og indenlandske handelsforbindelser? Der vilde bli misfornøielse overalt og mange vanskeligheder.

Hvis dette Grømstad enda hadde en historisk fortid, saaledes som Oslo, - Nidaros - Bjørgvin - da fik man bøie sig i ærbødighed for d e t, selv om man ikke likte forandringer, men - tillad mig at spørge, hvilket flag var det der stod ved Grømstad gaard - hvilken stor historisk akt blev der gjennemført, - hvilken ædel stordaaad knytter sig til heltestedets grund? Hvad var det for en høvding, der stod paa den berømmelige Grømstad gaard, bænket ved sit bord, slog sig paa sit skjold og bød sine hirdmænd drage i ledning for at sprede det herlige navn ud over lande?

Nei, tillad mig at sige det, det er en oparbeidet sentimentalitet, der savner rimelig begrundelse, naar man vil forandre navnet her, hvor al fortid har spundet sig sammen med G r i m s t a d-

navnet, som vore stolte, ædle fædre har virket under, det navn, der virkelig og med nøgter sandhed er spredt ud af saa mange høvding, der har sendt sin prægtige hird, sine gjæve sønner, ud og bragt hæder og ære hjem igjen!

Under dette navn er byen for 100 aar siden bleven "immatruleret" i samfundet,- under dette navn har vi nu med tak til Gud feiret dens 100-aars jubilæum, - om dette vil vi staa fylket paa vagt og sige :

Ære være vore elskede fædres rolige, værdige Grimstad! Det leve!
Efter mange borgeres opfordring.

Jenny Smith Petersen.

Under tittelen "*Grimstad- Grømstad*" formidlet Grimstad-Posten den 31. juli 1916 følgende lakoniske melding til sine lesere:

"Til Grimstad postkontor er i det sidste kommet flere postforsendelser bestemt for Grimstad i Sverige."

Etter denne geografi-orienterende postale adressemeldingen, - som nok dengang må ha vakt en viss grad av forbauselse blant folk flest, hva den kanskje gjør for noen hver også i våre dager, - var det ingen flere leserinnlegg om navnespørsmålet å spore i tidsrommet frem til 20. desember. Da brakte Grimstad-Posten som innledning til siste akt i navnesaken, - i hvert fall i regi av det da sittende bystyret 1916, - skolebestyrer Hans Terlands siste oppsett, et engasjerende og tildels følelsesladet innspill foran bystyrets formelle realitetsbehandling av navnespørsmålet den følgende dag.

"Grømstadspørsmålet

bringer mig ut paany, selv om jeg skal bli regnet til dem som skriver "bare for at skrive noget". Jeg hører til de mange borgere som med misnøie og ærgrelse tænker paa det navn byen har nu, et navn som egentlig ikke er byens navn, efter sin oprindelse

ikke engang er et bynavn, men et gaardsnavn, som ved en misforstaaelse har sneket sig ind paa oss.

Der kan ikke anstilles nogen sammenligning mellem Grimstad-Grømstad og Bergen-Bjørgvin. "Bergen" betegner en gradvis og naturlig lydutvikling, men "Grimstad" er ingen lydret avledning av "Grømstad".

Grimstad er utvilsomt fremkommet ved en ret og slet misforstaaelse, vilkaarlig paatvunget menigmann av øvrighetspersoner som stod fuldstændig uforstaaende likeoverfor norsk tale.

Grømstad kaldte de stedet sit før, indbyggerne i den lille havn som holdt paa at vokse sig frem fra midten av 16de aarh.

"Grømstad" sa den høie øvrighet fra Enevoldstiden, "Grømstad ! hvilket sludder av den gemene mand! Vi kjender ei fra andet sted noget saadant navn. Derimot findes i landet et snes gaarder av navnet Grimstad. Det maa det være der menes; - vær saa god, behag at skrive Grimstad - vi alene vide."

Og saa skrev øvrigheten Grimstad; men menigmand sa Grømstad og skrev ogsaa i regelen Grømstad. Det maa ha været en merkelig seig livskraft i det Grømstadnavnet som vovet at holde sig oppe på trods av lov og øvrighet.

Jeg skal henvise til hvad Bergwitz meget træffende skriver herom side 45 i "Grimstad 1800-1850" og ikke plage aviserne med at trykke op paany de mange beviser for at Grimstad like til for ca. 70 aar siden var et blot og bart papirord, mens Grømstad var det levende ord. Og endnu lever det rundt omkring os i vaar nærmeste omegn, heldigvis. Men nu er det navn som vore oldefædre brukte, og vore bedsteforældre endnu var fuldt fortrolige med, ikke længer fint nok for mange , av den grund at bønderne bruker det.

Som om ikke en smaaby som vor staar i den mest vitale tilknytning til sit opland, stadig faar sin befolkning fornyet derfra. Like fra familien Bie, det ældste slechtsnavn med hjemlig rot, og op til vor egen tid stammer mange av byens borgere fra den

nærmeste omegn, fra Molland, fra Grevstad, fra Hesnes f.eks. For dem har Grømstadnavnet en hjemlig klang, likesom vore bedsteforældre endnu var fuldt fortrolige med det. Det vilde sikkerlig inden et kort tidsrum bli kjært for os alle.

Hvad nutte er det ved navneskiftet? spørges der. Nutte? Vi spør da heldigvis ikke altid bare efter nutte. Saa materialistisk er selv vor tid ikke. Og det ideelle, det eneste ideelle er da at en by er sig sin herkomst bevisst gjennem sit navn, likesom en søn ikke holder sig for god til at bære sit farsnavn i dets rette uforvanskede form.

Jeg er ingen specialist paa navneforskningens omraade, men saavidt jeg vet, er vor by den eneste i landet som bærer et navn der efter sin oprindelse er meningsløst.

Skulde det ikke være paa høie tid at faa feilen rettet nu? For 100 aar siden søkte 8 Grømstadborgere om at faa en kjøpstadsom skulde bære sit rette navn. Der blev prakket paa dem et feilagtig navn; men de var vel saa vante til at se det benyttet av den alvidende øvrighet at de ansaa det for haabløst at komme med nogen protest, glade over at ha faat kjøpstadrettighetene vel i havn.

Men misfornøiede har mange av de gamle borgere været, det fremgaar tydelig av at navneformen Grømstad hyppig benyttes av dem like til omkring 1840. Og endnu saa sent som i 1860 aarene er en indsender ute og knurrer mot "Grimstad" i Morgenbladet; den gang hadde ikke vor by nogen lokalavis.

Om der er overveiende stemning for forandring av byens navn, har jeg ikke kundet undersøge. Jeg haaber det. I bystyret var der ialfald ivaar en tydelig majoritet for navneskiftet, og forhaabentlig tør vi Grømstadfolk gaa ut fra at alle som dengang var for, vil holde samme greie rette kurs som ordføreren."

H. Terland

KAPITTEL IX :

Bystyrets realitetsbehandling av navnespørsmålet

Grimstad-Postens utgave den 22. desember 1916 brakte referat fra bystyrets møte den 21. desember ledet av ordfører Hans P. Hansen.

"Post 5 : Forandring av byens navn : Grimstad -Grømstad.

Formandskapets pluralitet hadde foreslaet:

1) Byens navn forandres fra Grimstad til Grømstad.

2) *Ansøkning om at faa kgl. resolution for navneforandringen bør utstaa til normale forhold igjen er indtraadt.*

Ved voteringen blev forslaget forkastet med 10 mot 10 st., idet ordførerens stemme gjorde utslaget. Navnet blev saaledes ikke forandret.

Et av overretssakf. F. G. Gundersen fremsat rent utsættelsesforslag opnaadde 8st.

Endelig votertes alternativt mellem formandskapets minoritet consul B. Einersens forslag saalydende:

Spørsmålet om byens navneforandring fra Grimstad til Grømstad tages ikke under behandling,

og et av overretssakfører Terland fremsat utsættelsesforslag saalydende:

Bystyret 1916 uttaler ønskeligheten av at byen faar navnet Grømstad tilbake, naar tiden dertil maatte være beleilig.

Dette sidste forslag vedtoges med 15 mot 5 stemmer. (Sitat slutt).

* * *

I utgaven onsdag den 3. januar 1917 brakte Grimstad-Posten fortsettelse av referatet fra Bystyremøtet 21. desember 1916 under henvisning til post 5: *Forandring av byens navn, Grimstad - Grømstad.* - Utsat sak fra formandskapsmøte 26. mai.

"I nævnte møte foreslog ordføreren, (Hans. P. Hansen) at man ved byens 100 aars jubilæum burde forandre bynavnet til hvad det oprindelig var, nemlig *Grømstad*. Som støtte for sit forslag

henviste han til Landgraffs "Grimstadslægter", Amund G. Larsen : "Norske gaardsnavne" og overlærer Terlands artikel i "Grimstad Adressetidende" 1907, hvorav det tydelig fremgaar, at byens navn er Grømstad. Efter indhentede oplysninger var formandskapet enig med magistraten i, at en navneforandring nu, hvor pas, skibspapirer, varepapirer og dokumenter med utlandet maa utføres med minutios nøagtighet, vil navneforandringen kunne medføre vanskeligheter, der bør undgaaes.

Formandskapets pluralitet foreslaar:

1. *Byens navn forandres fra Grimstad til Grømstad.*
2. *Ansøkning om at faa kgl. sanktion paa navneforandringen bør utstaatil normale forhold igjen er indtruffet.*

Til samme tidspunkt bør ogsaa spørsmålet om byens vaaben utstaa.

Formandskapets minoritet, *vice ordfører B. Einersen*, uttaler: Jeg kan ikke dele formandskapets pluralitets opfatning av, at byens navn bør forandres fra Grimstad til Grømstad. Fra byen 1816 blev kjøpstads og til idag har dens navn været Grimstad, og har vi jo netop feiret dens hundre aars jubilæum med al mulig heder. Det synes mig da underlig, at man i selve jubileumsaaret vil forsøke at forandre byens navn. I de lokale avisar har der i sommer været flere artikler for og imot navneforandringen; men det underlige er, at man ikke har seet, at indbyggerne i 1816 hadde uttalt misnøie med, at der i stortingskomiteens arbeide, i stortinget og ved den kgl. sanktion overalt er benyttet navnet Grimstad som byens navn. Ingen av forkjæmperne for navneforandringen har kunnet paavise nogen nytte derav for byens befolkning; derimot kan ingen benegte, at forandringen likeoverfor vor handel med utlandet og vor store skibsfart kan føre os op i mange uberegnelige vanskeligheter. Som av magistraten fremholdt i hans uttalelse av 10de juni, er byen benevnt Grimstad fra den blev optat til kjøbstad ved lov av 6te juni 1816, cfr. lov av 6te mai 1869 om skat paa faste eiendomme

i Grimstad, og lov av 16de mai 1871 om byens utvidelse, samt endelig selve grundloven §57. Det synes derfor rimelig, at navneforandringen er upaakrevet av forholdene paa stedet, vanskelig at gjennemføre og specielt uheldig nu under den paagaende verdenskrig. Foreslog derfor:

Spørsmålet om forandring av byens navn fra Grimstad til Grømstad tages ikke under behandling.

Ordføreren. "Før debatten aabnes, vil jeg ha uttalt at denne sak ble behandlet i formandskapet under 25. mai hvor formandskapet besluttet saken oversendt magistraten til uttalelse, for saa naar den forelaa, at opta den til realitetsbehandling.

I bystyremøte 2. juni diskutertes spørsmålet foreløbig, og etter de der faldne uttalelser var det da overveiende flertal for Grømstad. Da der imidlertid ikke kunde opnaaes enighet foreslog ordføreren at man nu under selve jubilæet lod al splid hvile. Man gik med derpaa, under den uttrykkelige forutsætning, at saken skulde gjenoptages iaar. Efter det foranførte mener jeg, at ha ret til at tilbakevise enhver insinuation om, at jeg ved overrumpling har til hensigt at forcere saken frem. Alle der har gjort sig den uleilighet, at følge med, vidste at forslaget efter ordførerens løfte skulde gjenoptas til behandling iaar. Saken har været behandlet paa vanlig maate og utlagt i lovbefalt tid.

Saken som den fremstiller sig i juni maaned er nu forandret, ved at der er fremkommet saa vægtig protest mot navneforandringen, at spørsmålet nu maa bli: om bystyret vil annulere denne protest og gaa til beslutning. En beslutning der efter min formening ikke vil føre til det forønskede resultat. Jeg har tat anledning til at gjennemgaa listerne, og det viste sig, at de var undertegnet av folk av alle klasser og alle partier. Jeg forbeholder mig under debatten at fremsætte et ændringsforslag."

F. G. Gundersen: "Navnebyttet har ingen praktisk betydning, og ingen sikker historisk berettigelse, og at det kan medføre store ulemper, det indrømmes av selve majoriteten i formandskapet. En mulig kneben majoritet i bystyret er heller ikke tilstrækkelig

til en saa viktig avgjørelse, som at bortrydde byens hundreaarige navn. Hertil maa forlanges et alment folkeønske.

Bynavnet er et fælles eie for os alle, og derfor skal borgerne selv avgjøre spørsmålet. Paa halvanden dag er samlet 432 underskrifter paa en protest mot avgjørelse idag, og det er ikke bare storfolkene. Hvis man hadde git os tid, skulle tallet været langt større. Forbitelsen er almindelig i byen.

Hvorfor er ikke saken fremmet før valgene saa kunde vi nu kjendt borgernes ønske. Naar noget over halvdelen av borgerne protesterer mot at vi behandler saken, saa er det et stift stykke at gjøre det.

Det er ikke vor opgave at handle i direkte strid med vore velgeres vilje. Og nu kjender vi den. Jeg drister mig ikke til i den grad at sætte mig ut over mit mandat. Selv majoriteten i formandskapet foreslaar gjennemførelsen utsat til bedre tider.

Hvorfor er det da nødvendig at forcere frem bystyrets behandling? Kan ikke den ogsaa utstaa? Saken trenger en langt mere betryggende behandling.

En forandring av bynavnet skal ikke ske ved en manøvre mot folkets vilje."

Fremsatte følgende forslag:

"Bystyret har efter den sterke protest fra borgerne ingen berettigelse til idag at behandle navnforandringen. Derfor foreslaas saken utsat og forelagt borgerne til almindelig avstemming eller forelagt til avgjørelse for et bystyre hvis standpunkt til spørsmålet er borgerne kjent."

Subsidiært: Saken utsættes."

I Grimstad-Postens utgave fredag 5. januar 1917 er gjengitt som separat oppslag kemner Knutsons innlegg under bystyredebatten den 21. desember 1916:

"Karl. O. Knutson: "Det fremlagte formandskapsforslag om nu i jubileumsaaret at faa avløst det vor by urettelig paaførte navn med det riktige og dermed faa gjort gammel uret god igjen, synes at ha vakt en voldsom staahei. Av avisер og mundtlige

uttalelser høres det ut som at vi, der holder paa Grømstad, nærmest skulde kunde regnes i klasse med forbrytere (kfr. damerne i "Grp." som vil anbringe os paa eksploderende miner), og at vi ikke skulde ha øie for, hvad der tjener til vor bys ve og vel. Jeg synes ikke man skulde ha tat saken paa denne maate. Aldrig noget aar har samstemmigheten og følelsen av, at vi dog alle tilhører det samme gode lille bysamfund været større end i aar. Det har hersket en saa høi stemning og en saa god aand blandt os, at jeg tror, jeg tør si, det nærmest har set ut som at alle baade hjemme- og borteværende Grimstadfolk har følt seg som en eneste familie. Alle virkelige Grimstadfolk har i jubilæums-aaret forstaat, hvad det vil si at ha et fælles utspring - et kjært litet fødested mellem knatterne her ved havet og en rigdom av livsminder, som er vort dyrebare fælleserie.

Derfor skal vi ikke nu forkjætte hverandre. Men vi skal *i frihet og under ansvar* fremholde vore meninger og synsmaater. Og dette gælder ikke mindst, naar talen er om det navn, vi synes bedst passer, er det mest betegnende og historisk riktigste for det sted, vi allesammen elsker.

Jeg kan godt forstaa dem, som holder paa navneformen Grimstad. Der er personlige minder, familie og slektshensyn, som knytter seg til dette navn. Der er dem, som har flyttet ind til byen, eller hvis forældre flyttet ind her - og som aldrig har tænkt andet end at byen het Grimstad og burde hete Grimstad. Det vil kanske ogsaa ha sine besværligheter og i begyndelsen i praksis bli noget brysomt, ved nu at faa Grømstad som autorisert bynavn. Og av bekvemmelighetshensyn, og kanske ogsaa fordi der ikke er noget at tjene paa det, bør det ha, mener man, sit forblivende med det som er. Jeg medgir gjerne, at disse grunde har sit værd. Men paa den anden side finder jeg, at der er langt vægtigere grunde for, at vor by faar det navn som byen hadde og som virkelig var byens navn - før hint ulykkestilfælde indtraf i 1816, da byen av statsmyndigheterne blev kaldt Grimstad istedenfor Grømstad. Byens borgere ansøkte høsten 1815 om, at *ladestedet Grømstad* maatte faa kjøpstadsrettigheter. Det skal slaas fast, at de ikke bad

om nogen navneforandring. Der er endnu uklarhet over, hvorledes denne navneforveksling er opstaat. Enten maa det være sket ved en ren inkurie i stortingskomiteen, eller det har været en af *den tids* "maalstrævere", som skulde pynte paa det ved at gi byen et *gaardsnavn* - hvem vet, kanske den gaard han selv var fra? Vi har jo 16-18 gaarder, som heter Grimstad, her i landet.

I ethvertfald - vor by mistet sit gode, gamle navn. Hvad enten ved en misforstaaelse eller ved et historisk falskneri faar staa derhen. Jeg mener at vi har *pligt* til at kræeve vor eiendom - Grømstadnavnet - igjen. Vi har pligt likeoverfor vore *fædre*, som holdt Grømstadnavnet høit og i ære - ja i 1811 vovet livet for *Grømstads histories* hæder - og jeg mener, vi har pligt likeoverfor vor *efterslegt* til at faa undagjort dette arbeide. For jo længere tidengaard, jo vanskeligere vil det bli at faa rettet paa.

Det har været spurt, hvorfor Grømstadborgerne ikke straks gjorde ophævelser ianledning det nye navn, man hadde paaduttet byen. Ja, der er ingen som vet, hvad der muligens blev gjort. Men det er allikevel forklarlig, om der ingen henvendelse til statsmyndigheterne skedde dengang. Borgerne hadde opnaadd at faa de kjøpstadsrettigheter, de saa lenge hadde ønsket. Og saa vet vi, hvorledes autoritetstro og autoritetsfrygt i de dage var fremtrædende i en for vor tid næsten uforstaaelig grad. Man var nettop færdig med landsfaderherredømmet fra København. Lofthusbegivenheterne havde man nettop paa vort sted i ganske friskt minde. Frimodige uttalelser og krav fra "den almue mand" var blit møtt med angiveri, personforfølgelse og harde straffe. Man indlot sig høist nødig paa offentlige klagemaal. Desuden var der dengang forholdsvis liten greie med den lokale samfundsordning. Det var jo længe før formandskapslovens indførelse, og man manglet de samfundsmaessige organer, som det praktiske mellemled for at bli hørt på høieste steder. Men man maa ikke tro at Grømstadborgerne var *tilfreds* med det nye navn paa sin by. Tvertimot har man al grund til at tro, at der knurredes ordentlig, omend ikke høilydt. Der har været paastaat, at byens konditionerte familier altid har været glad i og stolt over

Grimstadnavnet. Dette er saalangtfra tilfælde. I hele første halvdel av 1800 tallet sa praktisk talt alle Grømstad.

Vi har uttalelser for at av de fremste og mest ansete borgere i det svundne aarhundrede var der dem, som holdt paa Grømstadnavnet helt op mot aarhundredets slutning.

Og blandt de almene befolkningslag hører man de gamle si Grømstad den dag idag. Og vi har en række skriftlige beviser for, at byens borgere lot haant om det nye bynavn - ja rent *demonstrativt* fortsatte med at skrive *Grømstad* og ikke Grimstad. Det er før meddelt, at man i offentlige protokoller helt op i 1840 aarene finder Grømstad. Og jeg har her en bok "Styrmandskunst eller saakaldet Skatkammer", paa hvis første side staar: "Tilhører mig Jacob Holst Helmer, Grømstad den 6. mars 1882." Vi kjender alle *besigtnesmand Helmer*, som den der nok visste, hvad byen skulle hete. Likesaa har jeg en sjøfartspatent fra 1880-aarene, hvor der øverst staar trykt Grimstad, men hvor *lodsoldermand Aanon Salvesen* i udfyldningsteksten like nedenunder har skrevet Grømstad lodsoldermandsdistrikt. Jeg har nylig set en pantobligation, som *sorenskriver Voss* hadde gitt saadan paategning ."Publicert inden Grømstad bytingsret løverdagen den 14. februar 1835." Og jeg er i besiddelse av en pantobligation, hvor Voss har tre forskjellige paategninger - alle med Grømstad 1830. Dette mener jeg, er fuldgylige beviser for, at vore bysborgere, embeds-, bestillings- og privatfolk, fra første halvdel av forrige aarhundrede bestemt og urokkelig fastholdt, at byens navn *skulde være Grømstad* og intet andet.

I 1791 hadde Grømstad faat ladestedsrettigheter av den kgl. danske regjering. Jeg har hat anledning til at se avskrifter av de dokumenter hvori cancelliet i Kjøbenhavn uttalte sig om muligheterne for de ønskede kjøpstadsrettigheter. I alle disse skrivelsel holder man sig konsekvent til Grømstad. I Peter Dahls for vor by saa betydningsfulde testamente, staar, at han skjærker 18000 rdlr. til en "skole udi "Grømstad", og paa testators mindevavle i Dahlske skole staar "Grømstad". I aaret 1800 bygget kommandør Sølling her *den første norske dækslopsbaat*. Den fik navnet

“Grømstad”. Alle skrivelser, (som jeg har set i original) mellem kommandøren og det kgl. cancellie - medundertegnet under kongens forfald av kronprins Frederich - har stedsnavnet Grømstad. Det ældste eksisterende billede av vor by - tegnet av skibsfører Christian Helmer i 1804 - bærer navnet Grømstad.

Fra den nyere tid vil jeg nævne en mand av de ældre bekjendte Grimstadsleger - en mand, vi skylder tak for hans arbeide som lokalhistoriker. Det er Jens Ph. Crawfurd. Han kunde ikke tilgi at byens navn var gåa tapt, og vilde, at vi i frihetsaaret 1905 skulde gaa igang med at faa gjenindført Grømstad. En anden mand, som ogsaa er bærer av et av de ældste Grimstadslegers navne, er departementssekretær Anton Bie. Ogsaa han er sterkt interessert for, at byen faar sit gamle og rette navn igjen.

Sluttelig vil jeg nævne at, saavidt jeg har bragt i erfaring, er alle den moderne videnskaps mænd paa vor side. Vor største nulevende autoritet paa stedsnavns-forskningens omraade, professor Magnus Olsen, er absolut for Grømstad. Likesaa professor Halvdan Koht. Endvidere historikeren overretssakfører Bergwitz, som har skrevet et helt verk om vor lille by. Og fra gammel tid kan jeg nævne den finske videnskapsmand Per Kalm, som under en forskningsreise til Amerika opholdt sig her nogen maaneder i 1749-50. Han skriver selvfølgelig om Grømstad.

For dem, som ikke ser sig blind paa et kortere tidsavsnit - deres egen og nærmest tilgrænsende samtid - men som vil se historien i sammenhæng, og som har interesse av, at de historiske værdier stilles paa sin rette plads - for dem maa det uten tvil bli magtpaaliggende, at vi faar igjen det bynavn, som ved et utilgivelig slurveri blev os berøvet i 1816. Det forslag, som idag foreligger til bystyrets avgjørelse, burde ikke virke splittende og forvirrende. Det burde samle alle, som har vor by kjær. Og for mig staar det slik, at kunde vi i enighet samle os i kravet paa bynavnet *Grømstad* og faa det vedtatt, saa vilde vi ha gjort et godt arbeide i vort jubelaar, og saa vilde vi staa i et smukt lys for historiens domstol. For det er den dom, som i dette spørsmål blir det eneste avgjørende.

Da Henrik Wergeland laa paa sit dødsleie og skulde si farvel med sin livsgjerning, samledes venner og fiender om ham for at bringe ham sin hyldest. Al strid om hans navn, alt nag og al bitterhet var glemt. Man kappedes om at glæde ham. Og han skrev da nogen linje av hvilke jeg skal citere ordene: "Nu er tiden, at den sene retfærd sker".

Jeg mener, - med henblik paa vore fædres liv og gjerning, deres følelser og ønsker - at *nu er tiden, at den sene retfærd sker*. Har samtiden gjort dem en stor uret, idet den røvet dem navnet paa det sted, som var dem kjærest av alle, saa bør vi, deres efterlevere, gi dem opreisning og gjenvinde den arv, de hadde sin gode ret til." -

* * *

Det Grimstad-Posten den 22. desember 1916 ikke rakk å få med av referatet fra bystyremøtet den foregående dag, ble tatt inn i utgaven mandag den 8. januar 1917.

Forandring av byens navn, Grimstad-Grømstad. (Fortsættelse). F.G. Gundersen gik ut fra, at forsamlingen hadde forstaat, at hans hensigt ikke var at gi sig ind paa hvilket av navnene enten Grimstad eller Grømstad har den største berettigelse. Han forfektet kun det standpunkt, at borgerne ønsket navnesaken ind under sin og ikke bystyrets avgjørelse. Han støttet sig herunder til de fremlagte protester. Imidlertid hadde han faat anmodning fra en ældre Grimstadborger om at referere nogen dokumenter. Han var i besiddelse av to skjøder i gjenpart av 1772 og 1813, hvor navnet Grimstad er benyttet flere gange. Altsaa er navnet Grimstad benyttet ved siden av Grømstad før 1816. Som et kuriosum bemerket han, at det er en Ebbell som har undertegnet skjødet av 1772 . For den som har interesse herav findes originalene i panteregistret. Hr. Knutson fortalte at sorenskriver og byfogd Voss har undertegnet en pantobligation, hvori Grømstad er brukt. Han kunde meddele, at han idag

tilfældigvis hadde gjennemgaat Voss' papper og fundet en hel del, hvorav det sees, at han konsekvent brukte Grimstad. Det er jo ogsaa selvsagt, at en juridisk embedsmand holder sig efter loven av 1816. Han vilde etter henstille til bystyret, at bøie sig for folkeviljen, og han kunde ikke forstaa, hvorfor avgjørelsen skulde tvinges gjennem i dag. Var man kanske ræd for borgernes avgjørelse.

Frk. Helmer mente Knutson husket feil, naar han hadde opfattet hende slik, at hendes far altid sa Grømstad. Da dette spørsmål var oppe i bystyret, var det uforberedt, og hun syntes dengang det var rimelig, at vi fik det gamle navn igjen; men nu staar det sig anderledes. Hun kunde ikke idag ta det ansvar paa sig, at stemme for forandring. Hun syntes næsten det vilde være en misbruk av magten, at 11-12 stykker avgjorde dette mot størstedelen av befolkningens ønske.

Knutson forstod ikke hvorfor Gundersen vilde dette skulle staa hen. Mente det burde frem iaar, jubilæumsaaret. Byens forfedre hadde nu ventet paa dette i hundre aar, og han kunde ikke risikere at vente i hundre aar til. Kunde ikke tænke sig, at nogen egentlig fandt Grimstad smukt, og at det av den grund maatte beholdes.

F. G. Gundersen: Knutson vil ikke ind paa spørsmålet om utsættelse men maser bare paa med Grømstad og alle dets dyder.

Knutson brydde seg ikke om lister og protester, det er bystyret, som avgjør dette. Vi har ikke i lovgivningen noget om folkeavstemninger. Bystyret vedtar nu paa slutningen av hundreaaret, at byen skal hete Grømstad, men den egentlige sanktionsansøkning skal henstaa.

Dyvik: Naar hr. Gundersen nævnte de indkomne protestlister vilde han faa lov til at referere til, hvad der var foregaat her tidligere. I 1912 blev samlaget nedstemt med knusende flertal. Der blev søkt koncession om et nyt samlag. Der ble fremlagt lister med over 500 navne. Listerne blev behørig overrakt bystyret, men der blev ingen notis tat av dem. Likeledes i kulsaken i 1915, heller ikke til disse lister blev det tat noget hensyn. Mente derfor at man

heller ikke i denne sak behøver at optræ anderledes. Nævnte overlærer Terland som den mand, der her i byen hadde bedst kjendskap til saken. Der var ingen som hadde sat sig bedre ind i spørsmålet end han. Og hr. Terland anbefaler forandringen.

F. G. Gunderson konstaterede at, Knutson avsatte folkeviljen og satte bystyret i folkeviljens sted. Vilde foreslaa, at hele indstillingen, baade majoritetens og minoritetens var for en utsættelse.

J. C. Jørgensen syntes ikke vi burde sætte os ut over de protester der var fremkommet idag. Han mente vælgerne burde ha ret til at være med og bestemme i denne sak. Han vovet ikke at stemme for formandskaps-indstillingen idag. Hvorfor skal vi gaa bort og bestemme, naar mange hundre mennesker sier, at det ikke skal ske. Mente det var bystyrets pligt at ta hensyn til vælgerne i denne sak.

Dyvik: Hr. Einersen sier, at i 1913 ble listerne indlevert saa sent, at de ikke kunde bli formandskapsbehandlet; men denne gang var de indlevert saa tidlig, at de kunde bli behandlet. Jeg spør: Er det formandskaps-behandlingen, som gir protestlisterne gyldighet? Fastholdt, at protestlisterne ikke veiet et gran mere nu, end de veiet i 1913 og 1915, og dengang gjaldt det saker av ganske andre værdier end idag.

B. Einersen: Det høres ut som, at Dyvik klassifiserer protesterne av 1913 med de fremlagte idag. Mente der var himmelvid forskjel paa disse. Protesterne idag var forelagt formanskapet og formandskapsbehandlet. Det var defor intet at indvende mot behandlingen. Listerne i 1913 hadde ikke gaat den lovmaessige vei og kunde derfor efter formandskapsloven ikke behandles. Vilde da spør, er disse to tilfælder like? Dette forslag om navne-forandring nu kom paa ham som jul paa kjærringa. Gundersons forslag tiltalte ham overmaade meget, og han vilde gjerne stemme for det. Det var et drøit stykke at stemme mot de indleverte protester. Trodde likeoverfor Knutson at kunne si, at borgerne i 1916 neppe var saa snille, at de i tilfælde hadde noget sig med at knurre i det stille.

Knutson: Gundersen søker at konstatere, at jeg vil avskaffe folkeviljen. Men kjender Gundersen folkets vilje? For ca 400 navner paa en liste er ikke ensbetydende med "folkeviljen" hos vore ca 1100 stemmeberettigede og henved 3000 indbyggere. Der vilde ganske vist kunnet skaffes likesaa mange navn for Grømstad, om man vilde ha sendt lister ut. Alle visste, at denne sak maatte frem iaar. Han beklaget, at saa mange av dem, som sidst uttalte sig for navneforandring, nu trækker sig tilbake, og han var sikker paa, at blir dette vedtat idag, vil det vække almindelig glæde i byen.

Michaelsen nævnte listerne. Der betales folk for at løpe omkring og samle navner, og at disse folk hadde gjort sin pligt var sikkert nok. Men ved at se paa listerne, saa var det tildels unge og indflyttede folk som skrev paa, uten at ha greie paa hvad de skrev paa for. Vilde det andet parti sendt ut lister, hadde de vistnok faat likesaa mange navne. Skulde konsekvensen av ethvert bystyreforslag bli at der for hver gang skulde sættes igang protestlister, vilde det bli et ordentlig virvar. Han mente Grømstad var det rette og kunde ikke finde, at vi gjorde noget galt ved idag at fastslaa, at byens navn blir Grømstad.

Terland: At dømme efter meget av det, som er skrevet og sagt om denne sak, ser det næsten ut, som der er gåaet en slags partifanatisme i blodet paa folk, især nu, efterat hele det vanlige agitationsapparat er sat i virksomhet. Det er meget beklagelig, for saken i sig selv skulde ikke synes at være egnet til at skape slike stemninger. Desuagtet turde der maaske være ørenslyd at faa for et par nøkterne ord.

Med hensyn til sakens realitet er jeg for min del ikke i nogen tvil. Efter alle de oplysninger som er fremkommet, saavel i pressen som andetsteds, anser jeg det fuldt bevist, at Grømstad sproglig og historisk set er byens rette navn. Og det er *det*, som det her kommer an paa. Jeg vilde derfor gjerne være med paa at skaffe byen dens oprindelige, egte navn tilbake.

Heller ikke er jeg i nogensomhelst tvil om, at bystyret er fuldt kompetent til at avgjøre dette spørsmål. Folkeavstemning er ikke hjemlet ved avgjørelsen av en sak av denne art.

Vi kan altsaa avgjøre saken idag - men om vi bor gjøre det, slik som forholdene nu ligger an, er en ganske anden sak. Det har jeg for min del liten lyst til at være med paa.

Da vi hadde saken til drøftelse her i denne forsamling i sommer, var stillingen den - som av hr. Knutson nevnt - at man hadde indtryk av, at stemningen for navneforandring inden bystyret var enstemmig eller ihvertfald noget nær enstemmig; men efterat jeg nu har hørt paa de forskjellige uttalelser, er jeg paa det rene med, at om vi idag besluttet navneforandring, vilde denne avgjørelse - saalangt fra at være enstemmig - bli truffet med en i bedste fald knap majoritet., - kanskje med en stemmes overvegt, og bilagt med en lang hale av protester! Det vilde ikke ta sig bra ut og vilde neppe heller lede til det ønskede resultat. Og det vilde sandsynligvis avføde splittelse og strid bakefter ogsaa.

La os derfor ikke beslutte nogen navneforandring idag. Men la os dog faa lov til at si vor mening om saken. En mening om den maa vel vi ogsaa ha lov til at ha. Og det vil ha sin interesse for dem, som kommer efter os, at kunne se, hvad det bystyre som sitter her i 1916, har ment om saken.

Jeg skulde derfor være tilbøelig til, hvis jeg faar nogen støtte, at fremsætte et forslag til *uttalelse*, omrent saalydende:

"Bystyret 1916 uttaler ønskeligheten av, at byen faar navnet Grømstad tilbake, naar tiden dertil maatte være beleilig."

Denne uttalelse vil da de, som idag staar paa det standpunkt, at de ikke ønsker nogen navneforandring, stemme imot. Dermed er stillingen grei.

Hvis mit forslag falder, kan jeg *subsidiært* stemme for et *rent* utsættelsesforslag. Det utsættelsesforslag, som er fremsat av min kollega overretssakfører Gundersen, vil jeg derimot ikke kunne stemme for i den form, det nu foreligger, fordi jeg ikke er enig i denne form. Det uttaler jo bl.a. at bystyret ingen berettigelse har til at behandle navneforandringen idag og det er jeg, som før nævnt, ikke enig i.

I mit paatænkte forslag ligger der jo ogsaa i virkeligheten en utsættelse. La os altsaa faa anledning til at si vor mening om

saken, - men la os ikke forcere den. Det er den ikke tjent med. Og vi vilde jo allikevel ikke søke sanktion paa navneforandringen før roligere forhold er indtraadt utenom os. Saken tar ingen skade av at vente endnu en stund - tvertimot. Den har sin berettigelse i sig selv. Og den kommer nok igjen. Naar byens folk har faat tid og stunder til en mere rolig overveielse og nøiere studium av bynavnets historie, tror jeg, at forstaaelsen nok vil komme av vore motiver til at ønske byens gamle navn tilbake. Saa vil - forhaapentlig - den dag endda kunne komme, da vi blir enige allesammen, - som vi burde være om vor bys navn.

- Som sagt, hvis jeg faar nogen tilslutning, vil jeg fremsætte et forslag som det, jeg har antydet, gaaende ut paa en *uttalelse*, men ikke paa en avgjørelse idag.

F.G. Gundersen antok Michaelsen ikke hadde set noget videre gjennem listerne, ellers vilde han ikke ha uttalt sig som han gjorde med hensyn til listernes navne.

Michaelsen hadde helt fra sine guttedage bare hørt Grømstad anvendt.

Braadland vilde stemme for formandsskapets indstilling.

Alfred Johnsen synes ikke der var noget forslag, som gav utsigt til en saa tilfredsstillende løsning som Terlands. Vilde anbefale dette vedtat.

Ordf. hadde hat anledning til at konferere med den ene og den anden part og kunde ikke være enig med de herrer, som mente protestlisterne uten værd. Trodde Terlands uttalelser kunde vinde almindelig tilslutning; men vilde foreslaa det forandret derhen, at der kom til at staa bystyret 1916 uttaler ønskeligheten av, ikke bare bystyret.

F. G. Gundersen forandret sit forslag til : Saken utsættes.

Alb. Andersen sluttet sig til Terlands forslag og haapet vi senere kunde komme tilbake til navneforandringen. Navnet Grimstad hadde aldrig tiltalt ham.

W. B. Markussen sluttet sig til Terlands forslag.

B. Einersen kunde ikke stemme for Terlands forslag. Naar

Terland vilde en utsættelse burde det være en ren utsættelse og saa la spørsmålet bli avgjort naar tiden er inde.

F. G. Gundersen mente, at Terlands forslag var en kile ind i det andet utsættelsesforslag, og det vil bidra til at de som vil ha behandlingen idag, faar sit forslag slaat igjennem. Saken optoges derefter til votering med det før nævnte utfald. “

Slik endte navnesaken dengang, i 1916.

* * *

KAPITTEL X:

Navnesaken er, formelt sett, stadig uløst

Spørsmålet, som stadig står uløst, er dette: kan tiden tenkes noengang overhodet å bli beleilig for å ta navnet "Grømstad" tilbake? Mens underdanighet overfor kongemakten kan ha vært medbestemmende for holdningen i 1816, er det utenkelig at det skulle være tilfellet i 1916.

Beslutningen om utsettelse av navneendringen til tiden måtte være inne for det, ble begrunnet med de betenkelsigheter som en navneendring ville føre til under de forhold som rådet på verdensarenaen. På den tid ble det næret frykt for at Norge skulle bli trukket inn i stormaktenes pågående krigsoppgjør.

Beslutningen innebar altså den bekvemmelige løsningen at man nøyde seg med en uttalelse om ønskeligheten av gjeninnføring av det opprinnelige navn slik at ettertiden fikk vite hva bystyret 1916 hadde ment om saken. Man overlot med andre ord til et eller annet senere bystyre å sørge for at navneendringen i tidens fylde skulle bli effektuert til oppfyllelse av den formelt vedtatte ønskelighet.

I 2016 kan Grimstad by feire sitt 200 årsjubileum som kjøpstads. En ny debatt lik den som er presentert i denne beretning og som utfoldet seg i pressen, i formannskap og bystyre i 1916, er i vår tid neppe tenkelig. Det måtte i så fall forutsette at det fra et eller annet hold skulle bli reist spørsmål om å "forfölge" det politiske

vedtaket som ble fattet i bystyrets møte den 21. desember 1916.

100 år ligger bak oss uten at noen - såvidt vites - har ofret utsettelsesvedtaket noen tanke overhodet. Men så har jo samfunnsforholdene og situasjonen i verden forøvrig ikke vært de gunstigste, og hvem skulle vel ha følt seg kallet til å følge fortløpende med for å melde i fra i de rette fora straks forholdene kunne synes å ligge vel til rette for handling i tråd med det fattede vedtaket?

Ved det forestående 200 års byjubileum i 2016 blir det ikke bare oppgraderingen til bystatus som det skal flagges for, - også bynavnet Grimstad tilkommer en i hvert fall tilnærmet likeverdig jubileumsfeiring, muligens avpasset etter den omstendighet at det hefter en historisk "fotnote" til byens offisielle navn, hva de siterte avisinnleggene i dette skriftet vil ha gjort inngående rede for.

* * *

A propos bynavnet Grimstad kontra Grømstad : Av dokumentasjonen som foreligger i denne historiske oversikten, bør den slutning kunne trekkes - som tidligere utredet av kemner Karl O. Knutson - at når i de forgangne 200 år intet er gjort for å gjenvinne det opprinnelige navn med dets rot i Grøm, så skyldes det de rådende samfunnsforholdene gjennom de skiftende tider, to verdenskriger, og etter hvert en voksende likegyldighet hva navnesaken angår, og sikkert også på grunn av tilvenning.

Mens det lovbefalte bynavnet Grimstad ikke ga foranledning til noen utpreget feststemning for 100 år siden, ligger forholdene i så måte gunstigere an i vår tid. Navnet er nå blitt så innpodet i bevisstheten hos folk flest og har fått en befestet posisjon i nesten enhver sammenheng. Grimstad er blitt påhektet Dikternes By og Sykkelenbyen, og er i tillegg fra tidligere kjent som Skipsfartsbyen Grimstad.

Det har slått meg under uthenting av de her gjengitte avisartikler og leserinnlegg, at Grømstadnavnets protagonister den gang må ha følt dyp skuffelse over at deres iherdige anstrengelser

ikke førte frem til det de tilskiktet. Men så kan vi i vår tid hedre og ære dem for det de etterlot seg av innsikt i vår bys historie, også de kapitler som gjelder bynavnets opphav og dets endelige tilskikkelse. Denne innsikt utgjør etter min oppfatning et berikende element i vår bys indre sjellevirke. Og hva de angeldende personligheter angår, har de ut fra deres forutsetninger kunnet søke fortrøstning i det utsettelsesforslaget som ble fremlagt av Hans Terlands bror, G. G. Terland, gående ut på at når forholdene i en eller annen fremtid måtte ligge til rette for det, ville byen til syvende og sist kunne få tilbake sitt rette navn Grømstad.

Skulle navnespørsmålet mot formodning igjen bli gjenstand for et politisk vedtak, ville det historiske aspektet saktens veie tungt under den eventuelle prosessens gang, men neppe tungt nok i betrakting av den nye digitaltekniske tidsepoke vi befinner oss i. Gjeninnføring av Grømstad ville innebære et utfall der 'ø' ville bli digitalisert til 'o'. (jfr. "Sorland"). Det taler i vår tid til fordel for Grimstad som bibeholdt bynavn.

* * *

"Grømstad - Grimstad - Gremstad."

Under denne tittel brakte Grimstad-Posten den 24. januar 1917 følgende leserinnlegg, signert "-y". Denne meningsytringen brakte navnespørsmålet inn på et nytt spor og teller derfor med som en utfyllende beretning om hva opinionen dengang befattet seg med, og med forsterket preg av den tids alternative språklige ytringsform.

"Av maalkundige menn hev me i dette bladet til fullnads fenge vita, kvat tydnad namnet Grømstad hev. Men kvat Grimstad tyder hev me korkje høyrt eller set noko um. Jau, det hev nok vore peika paa, at Grimstad er eit aalment namn, daa det finst teit paa eit sneis bondegardar i landet med det namnet, og alle so er dei uppkalla etter ein person Grim. Hertil kan eg leggja, at grim hev me og i fleire samansette namn: t.d. Hallgrim, Torgrim, Fossegrim. Men for det fyrste skriv no ikkje namnet paa byen

seg fraa nokon verkeleg person Grim, og for det andre fær me hermed ikkje greida paa kvat Grimstad tyder. Grim skal koma av grimahjelm, hetta. Grima er namn paa eit hovedty til hesten, veit me. Grim tyder daa: den hjelmberande eller den som dyster hovudet sitt. Grim var difor eit av Odins tilnamn for aa teikna han som den gaatefulle, som ingen kunne utgrunna. Og Grimstad kjem soleis til aa tyda den hjelmberande staden.

Aldra landsfolk segjer Grømstad; men dei yngre segjer Gremstad. Grem er deira uttale av grim - stygg. Paa den vis kjem dei i skade for aa segja at byen er stygg. Men det meinar dei slett ikkje, for byen er slett ikkje stygg, tvert imot den er ven. Eit sovore mistak kan eg ikkje tenkja meg, dei vilde gjera seg skuldig i med namnet Grømstad.

Difor, giv byen vaar maatte faa att namnet Grømstad - sitt rette upphavelege namn, sit ungdomsnamn.” -y.

Med dette innlegget ebbet avisdebatten om navnespørsmålet ut.

* * *

KAPITTEL XI:

Grimstad har flere jubileer å feire den 6. juni 2016

Denne historiefremstilling er ment å skulle tjene som en tidsaktuell kommentar til det sakskomplekset som har vært forbundet med Grimstads ved lov påtvungne bynavn til fortrengning av det historiskfunderte navnet Grømstad. Det er undertegnedes oppfatning at den dokumentasjon som ligger til grunn for utarbeidelsen av denne historikk, der de respektive leserinnleggene er gjengitt i datidens språkform på henholdsvis nynorsk og dansk/norsk, er egnet til å avspeile datidens koloritt. Ved denne autentiske gjengivelse har hensikten vært å gi fremstillingen et ekstra tilskudd av kulturhistorisk verdi.

I forbindelse med det forestående byjubileet, som denne gang vil omfatte også byens tildelte navn Grimstad, bør det under planleggingen etter min mening has in mente å bevisstgjøre for

vår nåtid det G. G. Terland ga uttrykk for under bystyrets møte den 21. desember 1916. Han uttalte:

"Det vil ha sin interesse for dem, som kommer etter oss, at kunne se hvad det bystyret som sitter her i 1916, har ment om saken."

Dette aspektet bør kunne anses som påaktet og grundig belyst i de foran siterte avisinnlegg og -referater. Men også Bendix Ebbells hilsen til byen i sin mektige tale på Torget på jubileumsdagen 6. juni 1916, gir grunn til nærmere ettertanke; han ga uttrykk for ønsket om

"at alle som bor og bygger i denne vakre byen indenfor skjærgården, at de maa faa lykke til at arbeide byen videre frem i den gode utviklings spor, som hittil har tegnet dens vei, - den utvikling og den fred som hver eneste en av dem som lever her nu, har sin sikre og alvorlige del av ansvaret for. Slik at om hundre år naar der staar en stor skare paa torvet her og holder høitid paa Grimstads kjøpstads mindedag, - at det er et godt og dygtig arbeide, det som er gjort av dem som lever nu."

Historikeren og bypatrioten Bendix Ebbells tenkesett er tilbakeskuende, vidtomspennende og fremtidsrettet. Han avsluttet sin tale på Torvet for 100 år siden slik:

"Jeg har den ære å utbringe et leve for byen. Med alle gode ønsker for dens vekst gjennom de kommende hundre år, og hundre år til, og for alltid. - Leve Grimstad!"

Det som nå gjenstår er å få denne historikk - og de to angitte ønsker - videreformidlet til den brede offentlighet, eller i hvert fall til deler av den. Jeg hadde i utgangspunktet tenkt meg Grimstad Adressetidende som kulturformidlende medium i form av leserinnlegg, hva de innledende kapitler kan gi en antydning om, men dokumentasjonskilden skulle vise seg å være så rikholdig at tanken på leserinnlegg måtte oppgis.

I selve slutfasen av skrivearbeidet og umiddelbart etter at jeg hadde tastet inn det jeg anså for å være beretningens siste setning, opplevde jeg å bli oppringt av Ketil Aslaksen, formannen i Selskapet for Grimstad Bys Vel. I forbindelse med en pågående utvidet navneskilting i byen ønsket han å vite navnet på passasjen mellom Storgaten 10 og Laura Rejersens lagerbygning vis-à-vis,

- den jeg henviser til i beretningens første avsnitt. Navnet var "Smauet", svarte jeg. Jeg kunne samtidig opplyse at hovedbygningens to annektsfløyer var bygget på fjell. Nederst i smauet endte "Heia"-plataets østgrense i en naturskapt stupbratt fjellvegg. Siden smauet kunne sies å være forlengelse av Vestregate, kan det jo tenkes at det her fantes en sti fra Vestregaten ned langs fjellsrenten til et eller to nedenforliggende båstører, kanskje tilhørende gården Grøms to nabogårder, Berge og Skaregrøm?

Den nevnte telefonforerespørseren ansporet meg til å utvide teksten med følgende tillegg:

Bygningen vis-à-vis den omtalte fjellskråning anses for å være Grimstads eldste hus: Adressen den gang var "gårdnr. 87 ved Bryggegaten".

Nå heter gaten Smith Petersens gate og bygningen er kjent som Laura Rejersens hus og er nærmeste nabo til Storgaten 10.

I Mathias P. Mollands artikkel om Grimstads eldste hus, inntatt i Grimstad-Postens jubileumsnummer av 5. juni 1916, angis følgende:

"Omkring 1650-tallet eiedes gaarden av den mektige foged Peder Stifansen, som ogsaa eide Berge Gaard". Dette gir grunn til å anta at det eksisterte en kombinert sti- og veiforbindelse mellom de to ytterpunktene det her dreier seg om.

Det hører med til historien at jeg med utgangspunkt i telefonsamtalen med Ketil Aslaksen fant det naturlig å søke assistanse hos ham med sikte på publisering av denne beretning i Byselskapets regi.

Også Selskapet for Grimstad Bys Vel vil om få år, i 2022, feire sitt 100-års jubileum, takket være de samme driftige samfunnsbyggere som la forholdene til rette for at Grimstad den 6. juni 2016 også kan feire 100 års markeringen av Ibsenhusets og Bymuseets åpning samt Ibsen-statuen avduking, alt i tilknytning til Grimstads 200-års jubileumsfest som kjøpstad.

Om denne konstellasjonen vil man med rette kunne si at alle gode ting er tre !

Da Grimstad fylte 100 år

Av Odd Fr. Johnsen

I 2016 er det duket for et stort jubileum i Grimstad. Og det er byen selv som skal feires. For da er det 200 år siden losse- og ladestedet Grimstad (Grømstad) fikk fulle kjøpstadsrettigheter. Dette skjedde i statsråd på Stockholm slott den 6. juni 1816, og ble formelt godkjent av den svensk/norske kongen Carl XIII.

Grimstad-folk har feiret byen sin flere ganger siden 1816, og folk som har levd en stund husker både 150-årsfeiringen i 1966, og i 1991 da byen rundet 175 år. Dessuten var det selvsagt en omfattende feiring ved 100-årsjubileet i 1916, og den skal vi se litt nærmere på.

Grimstad bystyre behandlet det forestående byjubileet første gang den 21. august 1914, og nedsatte da en jubileumskomite med følgende medlemmer: Byfogd Hans Nielsen, kemner Karl O. Knutson, grosserer Johannes Alfred Gundersen, skipsreder Nicolai Thue Johnsen, forfatter Bendix Ebbell, og fotograf Elisabeth Helmer. Kort tid etter, den 3. september 1914, hadde komitéen sitt første møte. Alle møtte, unntatt Bendix Ebbell som ikke bodde i Grimstad. (Ebbell var bosatt i Asker) Jubileumskomiteen valgte byfogd Nielsen til formann, mens kemner Knutson ble sekretær.

Da bystyret i Grimstad nedsatte sin jubileumskomite, ga de samtidig komitéen to klare arbeidsoppgaver. Disse var, slik det det står i protokollen: 1. «faa istandbragt et festskrift vedrørende byens historie og utvikling i det forløbne saeculum» (århundre), og 2. «faa istandbragt et bymuseum». Forutsetningen var at begge prosjektene skulle bli ferdig til jubileumsdagen 6. juni 1916. Jubileumskomiteen hadde mange møter i tiden som kom, og dagsordenen var den samme på alle møtene: Festskrift og by-

Fra torvet på jubileumsdagen 6. juni 1916. Publikumsoppslutningen var upåkla-gelig.

museum. Et detaljert program for gjennomføringen av selve jubileumsdagen var således ikke denne komitéens bord. Dette ble tatt hånd om av en egen festkomité som ble nedsatt noe senere.

Av de to sakene som jubileumskomitéen fikk i oppdrag å løse, var det utvilsomt bokprosjektet som skaffet mest hodebry. Det viste seg å være et langt lerret å bleke, og tidsplanen måtte tidlig oppgis. Det er flere grunner til dette. Jubileumskomitéen var selv redaksjonskomité, og måtte diskutere seg gjennom alt, fra bokens tittel (den ble før øvrig endret underveis, fra «Grimstad 1816-1916» til «Grimstad bys historie») til hvilke emner som skulle belyses, hvem som skulle skrive de forskjellige kapitlene, billedstoffet, osv.

Komitéens medlemmer leste samvittighetsfullt gjennom de forskjellige kapitlene etter hvert som de forelå. Imidlertid var det enkelte av de bestilte manuskriptene som lot vente på seg, og det måtte purres. Av møtereferatene går det fram at dette i særlig grad gjaldt bidragene fra Bendix Ebbell. Ebbell var som nevnt selv medlem av komitéen, men var ofte ikke til stede på

Også Grimstad kirke ble pyntet til byjubiléet. Her var det festgudstjeneste ved biskopen, og uroppføring av jubileumskantate.

møtene. Han hadde sagt seg villig til å fungere som hovedredaktør for boka, og likeledes til å skrive flere av kapitlene. Han overholdt imidlertid ikke tidsfristene, og i et komitémøte – der Bendix Ebbell ikke var til stede – mente formannen, byfogd Nielsen, «at Ebbell nu burde tilskrives med anmodning om at opplyse sakens stilling».

Finansieringen av boka voldte også problemer. Selvsagt bidro kommunen med penger, men dette var ikke nok. Byens samlagsinstitusjoner, (brennevinssamlaget samt øl- og vin-samlaget) som delte ut sitt overskudd til «almennyttige formaal», bidro med beløp. Overskudd fra 17. mai-feiringen i 1914 og byjubileumsfeiringen i 1916 tilfalt og bokprosjektet. Selskapet for Grimstad Bys Vel, som ble stiftet i 1922, bidro med pengestøtte og stilte i tillegg underskuddsgaranti på inntil kr. 12000. Allikevel skulle det gå mange år før man var i havn. Først i desember 1927, mer enn 11 år etter byjubiléet, forelå boka Grimstad bys historie. 2 av komitémedlemmene, byfogd Nielsen og Nicolai Thue Johnsen, var da avgått ved døden, og jubileumskomiteén hadde

fått ny rolle og blitt styre for muséet. Kemner Karl O. Knutson var ny formann, og Hans Terland nytt komitémedlem.

Etter at boka om Grimstads historie omsider var en realitet, kunne en fornøyd komité sette punktum for dette arbeidet. I protokollen kan vi lese: «Det store smukt utstyrte værk på nær 800 sider og med 300 illustrasjoner har fått en meget god mottagelse og er anerkjennende, tildels rosende, omtalt i avisene. Museumsstyret, som er bokens redaksjonskomité, ser med tilfredshet sit årelange arbeide avsluttet».

Jubileumskomiteéns andre oppgave, å skaffe Grimstad et bymuseum, skulle vise seg å bli enklere å løse. Det eksisterte allerede en komité som arbeidet for å få kjøpt ett av de to husene hvor Henrik Ibsen hadde bodd og arbeidet undet sitt opphold i Grimstad. Planen var videre å skaffe til veie det gamle apotek-inventaret, og dermed gjenskape apoteket slik det hadde vært i Ibsens tid.

I 1913 åpnet det seg en mulighet til å sikre seg hus nr. 13 i Østregate der Ibsen hadde holdt til i sine tre siste Grimstad-år. Huset hadde noen år vært utsalg- og skjenkested for brennevinsamlaget, men da dette ble nedstemt ved en lokal folkeavstemning, måtte samlaget innstille sin virksomhet. Ibsenhuskomitéen fikk da kjøpt huset for kr. 5000.

Imidlertid trengte ikke Ibsen-museet hele huset til sitt formål, der ville og bli plass til et bymuseum. Med kemner Knutson som medlem av både Jubileumskommítén og Ibsenhuskomitéen, har samarbeidet tydeligvis gått greit. Og da lokalitetene var sikret, begynte innsamlingen av gjenstander. Komitén rykket ut i byens aviser der de ba om alle som har «ting og gjenstande der kan ha interesse og betydning for et vordende bymuseum», overlater dette til muséet. Komitéen har dessverre ingen penger til å kjøpe gjenstandene, men lover at «der vil bli sørget for, at det i muséet sees, hvem der er giver af de indleverede gjenstande».

I januar 1916 oppnevner formannskapet en festkomité som får i oppdrag å sette sammen et program for selve jubileumsdagen, 6. juni. Komitéen får disse medlemmene: Byfogd Hans

Borgertoget startet ved Grimstad sparebank. I likhet med mange andre bygninger i byen var også banken festpyntet

Nielsen, ordfører Hans P. Hansen, havnefogd Albert Andersen, lærer Knut Dyvik og amtsdyrlege Ole Ugland. Ordføreren blir formann i festkomitéen, og noe av de første de gjør er å sende en invitasjon til H.M. Kongen. Til komitéens skuffelse svarer Slottet at Kongen dessverre ikke har anledning til å reise til Grimstad den dagen.

Festkomitéen legger stor vekt på at byen skal være pyntet til 100 års-dagen. Huseierne blir oppfordret til «at pusse op sine eiendomme, saa alt kunne se saa festlig ut som mulig til jubileet. Man gaar ut fra at mange forhenværende Grimstad-folk og andre vil besøke vår by i sommer, saa det vil være ønskelig at de får med seg et bedre inntrykk av Grimstad».

Komitén ber særlig alle som bor ved hovedgatene og i havneområdet om å «dekorere og illuminere sine huse til jubileumsdagen» og oppfordrer samtidig om å være tidlig ute med å bestille dekorasjonsartikler som flagg, vimpler, våpen-skjold, kranser o.l.

Det blir laget en jubileumsmedalje som blir lagt ut for salg

hos byens bokhandlere (Gulliksen og Gundersen), hos cigarforretningen Trio, og på festkomitéens kontor. Komitéén betegner medaljen som «meget smuk», og oppfordrer innstendig byens innbyggere om å kjøpe den.

En jubileumskantate ser og dagens lys, med tekst av Bendix Ebbell og musikk av Kristian Wendelborg. Kantaten ble innøvd av Grimstad Sangforening med assistanse av et damekor og flere solister. Dirigent var Bent Fuglestved. Kantaten ble uroppført i Grimstad kirke på jubileumsdagen.

Programmet for Grimstads 100 års-dag, tirsdag 6. juni 1916, så slik ut:

- Kl. 07.30 Salutt og musikk gjennom gatene
- Kl. 10.00 Festgudstjeneste ved biskop Støylen
- Kl. 12.30 Borgertog fra Bankplassen, gjennom Storgaten, Vestregate, Nygaten, Kirkegaten, Fladen, forbi Gamlehjemmet, Bryggegaten, Lauvstø
- Kl. 13.30 Folkefest i Lauvstø med taler, sang, musikk og dans
- Kl. 16.30 Åpning av Ibsen- og bymuséet samt avduking av Ibsenbysten
- Kl. 18.00 Fest for de gamle på bedehuset
- Kl. 19.00 Festmiddag
- Kl. 24.00 Salutt

Alle rapporter tyder på at jubileumsdagen ble meget vellykket. Hele dagen var gatene fylte av festkledte mennesker, både byens egne borgere og mange tilreisende. Alle forretningene var stengt, og byen var festkledt med flagg og girlandere. Været var noe grått og regntungt fra morgen til, men det bedret seg utover dagen. Under borgertoget var det stopp på torvet der byfogd Nielsen, ordfører Hansen og Bendix Ebbell talte til en stor folkemengde. Fullt var det også ved Ibsenhuset senere på ettermiddagen da muséet ble åpnet og Vigelands Ibsenbyste ble avduket i museumshaven. Dette ble besørget av statsråd Jørgen Løvland, mens kemner Knutson fortalte om Ibsenkomitéens

arbeide og bymuséts forhistorie. Han avsluttet med å overrekke ordføreren et gavebrev på eiendommen.

Om kvelden var det festmiddag med 180 inviterte gjester. Man hadde slått opp et stort telt på plassen ved Møllers hotel, og her ble festmiddagen holdt. Som seg hør og bør var det en lang rekke taler, og etter middagen fortsatte festen inne i hotellet. Her var det underholdning, og opplesning av telegrammer som det var det mange av, bl.a. fra Kongen, Stortingets presidentskap, Nedenes amt, en rekke norske byer, og fra utflyttede Grimstad-folk. Festen fortsatte til midnatt, da jubileumsdagen ble avsluttet som den begynte: Med salutt.

Sannsynligvis kunne de aller fleste slutte seg til følgende oppsummering som sto i Grimstad Adressetidende et par dager senere: «En storlått og storartet Mindefest».

Dahlske skole 1959

Engelsktimen som ble en time i gammelnorsk

Av Johan Anton Wikander

Jeg har i Arendal historielags årbok «Sånn var det» 2013 fortalt om mine tidligste år på skolen, først på Byfolkeskolen i Arendal og fra sist i 1949 på Grimstad folkeskole. Vi skal nå gå 10 år frem i tid, til vårsemesteret 1959. Jeg gikk da på Dahlske skole, i fjerde gymnasklasse som var mitt 11. skoleår. Skoleåret var snart slutt. Gymnaset hadde på denne tiden to linjer. Engelsklinjen var for de elever som var mest interessert i språkfagene. Reallinjen var for de som var mest interessert i fysikk og matematikk med prosjekjonstegning. Jeg var realist.

Klassen var på vel 20 elever. I de fagene som var felles for de to linjer, var hele kullet samlet; i linjefagene var vi delt. I «Norsk» var vi samlet, og i 4. gym. hadde vi bl.a. litt gammelnorsk. Jeg spurte min norsklærer, Leif A. Berge, flere ganger om ikke vi kunne ha mere gammelnorsk enn de 30 sidene med tekst som var pensum. Jeg mente også at vi burde ha adskillig mera gammelnorsk grammatikk enn de små «smakebitene» som var en del av pensum. Jeg fikk ikke noe gehør for mine synspunkter!

Lektor Leif A. Berge var min nabo på Fladen. Han bodde med sin familie hos svigerfaren, telegrafbestyrer Aron Eidsvig. Fra mitt gutteværelse så jeg rett ned på hans arbeidsværelse. Lektor Berge tok sin oppgave som pedagog meget alvorlig. Han satt ofte til langt ut på kvelden og arbeidet, særlig dagene etter at vi elever hadde levert våre stiloppgaver. Jeg fulgte nøye med på alt dette oppe fra mitt gutteværelse.

Engelsk med rektor Nils Løkkebø

Vi realister hadde engelsk muntlig med rektor Nils Løkkebø, og dette var det siste året vi realister hadde engelsk. Rektor var filo-

log, og han dvelte alltid lenge ved hvilken betydning de enkelte ord kunne ha. Han belyste ordenes betydning fra mange forskjellige synsvinkler.

En journalist i Verden Gang hadde en gang gjort en reise til Vestlandet for å se litt nærmere på sildefisket. Han tok fly fra Fornebu, og i den reportasje han skrev i avisens sin, brukte han tittelen «Over snøhvite vidder til sildeeventyret». Rektor holdt på en hel time for å belyse denne overskriften fra forskjellige synsvinkler. Men dette var i en vikartime han hadde med oss, ikke en engelsktime.

I læreboken som vi brukte, sto det et dikt. Jeg husker ikke hele diktet, men to strofer som Nils Løkkebø stadig siterte:

For if you will persevere, try again!

All that other folks can do, why can not you?

Løkkebø oppfordret oss stadig til å arbeide grundig og systematisk. De to strofer siterte han for å understreke nettopp dette. Mine eldre kamerater syntes Nils Løkkebø var vel omstendelig, og han ble ofte «mobbet» for dette. Men jeg likte hans detaljerte utredninger meget godt. Han ba ofte oss elever om å komme med supplerende synspunkter, og hans undervisning var ikke på noen måte lange monologer.

Nils Løkkebø hadde en meget stor respekt for oss realister, alt det vi forsto av tekniske systemer og finesser. En gang min mor snakket med ham om Dahlske skole og undervisningen, sa han til henne «Jeg har bare engelskartium!»

Engelsktimen våren 1959

Det var langt ut på våren 1959, og skoleåret nærmet seg slutten. Vi hadde engelsktime vi 8 realister, og tidlig i timen kom Nils

Løkkebø inn på hva stedsnavnet «*Kuskjær*» betydde med utgangspunkt i gammelnorsk. Nå hadde jeg sjansen til å få mere gammelnorsk, jeg måtte smi mens jernet var varmt! Jeg stilte flere spørsmål, ikke sånn bang, bang, bang; men planmessig og suksessivt. Hele timen ble en time i gammelnorsk og ikke en engelsktime.

Rektor tok en rekke forbehold, dette var tolkninger som han hadde kommet frem til helt på egen hånd. Det kunne kanskje være filologer som var langt mere lærde enn ham, som ville ha andre synspunkter. Vi måtte derfor ta hans tolkninger «med en klype salt». Dette var en formaning han sterkt fremhevet for oss realister. Men hva var rektor Nils Løkkebøs tolkning av stedsnavnet «*Kuskjær*»?

Nils Løkkebøs tolkning av stedsnavnet *Kuskjær*

Verbet «*Kufa*» betydde på gammelnorsk «å ruve», og «*Kufr*» var det tilhørende substantiv. Det betydde i gammelnorsk tid en «rund topp». Dette var opprinnelsen til stedsnavnet *Kuskjær*, altså et skjær med en rund form som ruvet opp over vannflaten¹.

Løkkebø sammenlignet også stedsnavnet *Kuskjær* med sneglehuset «*kuonge*». Det har den samme opprinnelse og het på gammelnorsk «*kufungr*»; sneglehuset er lite og rundt og ruver også på det flate svaberget like over vannspeilet. Vel, dette var hovedpunktene i Nils Løkkebøs lange utredning.

Men kan hans tolkning være riktig? *Ulehauet* like ved ruver da vesentlig mer i landskapet enn dette lille skjæret. Det gjør også *Tage*, nordpynten av Indre Malløya. Ville det ikke ha vært langt mer naturlig at disse kollene hadde fått navn med utgangspunkt i det gammelnorske ordet «*kufa-*»? Vi må drøfte Nils Løkkebøs tolkning. Kan han ha rett? Er det vår moderne tankegang som villeder oss når vi mener at det ville ha vært mer naturlig at *Ulehauet* og *Tage* hadde fått sine stedsnavn med utgangspunkt i det gammelnorske «*kufa-*»?

Anton W. Brøgger (1884 – 1951), en av våre dyktigste arkeologer, forteller 1925 om «*kuongen*» i sin bok «*Det norske*

GRIMSTAD, Hesnessund

Emberallset
CIGARFABRIK TRIO'

Leiholmsund med stor varde og moderne fyrlykt på Indre Leiholmen. Leia var helt vesentlig for trygg ferdssel langs med kysten. Vi får et godt inntrykk av at det er et smulere farvann i leia på innsiden av Leiholmen. Foto: Postkort utgitt av Cigarforretningen TRIO, Grimstad, ca. 1910

The fairway along the coast passes inside the island in calmer waters

Folk i Oldtiden». Den var viktig føde sammen med andre skjell slik som østers og albueskjell. I «Norsk Ordbok» får vi vite at «kuvungen» hadde et litt forskjellig navn i en rekke av våre dialekter. Johan Fritzner forteller i sin «Ordbog over Det gamle norske Sprog» at «kufungr» også kunne være et tilnavn. Vi skjønner umiddelbart at «kufungr» må ha vært tilnavnet på en heller korpulent person².

Leia langs med kysten

Leia har i århunder vært helt vesentlig for ferdselet både lokalt og mellom våre landsdeler. Det finnes en meget fyldig dokumentasjon på det. Vi kan som eksempler nevne stedsnavnene *Leiholmene* og *Leiholmsund*. På toppen av *Lyngholmen* på nordsiden av Leiholmsund står det en spiss stein, godt tilpasset og forankret i en liten fordypning i fjellet. Steinen markerer leia, og den har sikkert stått der i århundrer.

Groosefjorden sett mot vest fra toppen av Lyngholmen. Lyngholmen ligger i Leiholmsund, på utsiden av Ytre Malløya. Den spisse steinen er satt opp for å markere leia. Den står meget stødig i en liten kløft i fjellet, og den har sikkert stått der i århundrer. Foto: Johan Anton Wikander

The fairway seen towards west from a small island. The “needle” at the top of the island, has for centuries been a beacon at the fairway

På toppen av Aua vestligst i Hesnessund ble det en gang for lenge siden, satt opp en varde for å markere både leia og innløpet til Hesnes havn. Det ble rimeligvis også satt opp en stang midt i varden for å gjøre den enda mer synlig. Varden falt etter hvert sammen, og den er idag en haug med Stein overgrodd med einer. Vi har i moderne tid fått andre og langt bedre hjelpemidler for å markere leia, og det ble ikke nødvendig for oss å vedlikeholde mange av disse gamle vardene lenger.

Grefstad-raua ligger lengre øst. Dette berget er med sin røde farve karakteristisk for Grimstad-granitten, og markerer også leia. Grefstad-raua var også et milemerke som i århundrer markerte avstander langs med leia. Vi har et minne om dette i diktet³:

*Fra Aua,
til Grefstad-raua.
Er det ikkje en fjerdings-mil?
Jau,
det er det!*

Slike dikt har det i tidligere tider vært mange av, men få av dem er dessverre bevart til vår tid. Det er få som har interessert seg for vår ytterste kyststripe i historisk sammenheng. Etter at jeg i 1985 hadde gitt ut boken *Gamle havner ved Grimstad*, fikk jeg imidlertid tilbakemelding om ett «nytt» slikt dikt. Diktet lyder:

*Med Bonen i Fua,
er du over Flua.*

Dette diktet må vi tolke slik som vi lærte på Dahlske skole: *Bonen* er en liten holme nord-øst for Tromøy, knappe 3 km fra Gitmertangen. På sjøkartet heter holmen *Bonden*. *Fua* er søkket i land-

*Aua, ytterst i Hesnessund, sett mot vest. Aua var et milemerke for ferdselen i leia. Helt på toppen ligger Stein fra en varde som i sin tid markerte leia. Varden er delvis rast sammen og er overgrodd med einer. Foto: Johan Anton Wikander
Point Aua seen towards west, for centuries a «milestone» at the faraway*

kjenningen Tromlingene, lokalt kalt Jomåsknudene. *Flua* er en grunne der det er godt fiske.

Det lille diktet er altså et fiskemed, og *Flua* fant man når *Bonen* lå på siktlinje med *Fua* i *Tromlingene*. Tromlingene var tidligere en meget viktig landkjenning både for farvannet ved Arendal og ved Grimstad.

Vi har ovenfor kort beskrevet leia like utenfor Grimstad. Nå var det mulig for den reisende å gjøre mindre justeringer. Kom han vestfra, kunne han ro inn *Groosefjorden* og videre inn i *Kalven* mellom *Indre* og *Ytre Malløya*; eller han kunne ro helt inn til *Kuskjær* og så ut *Smørsund* og fortsette videre østover gjennom *Hesnessund*.

Dette var alternativene når det var rimelig godt vær. Men hva gjorde den reisende når det var dårlig vær? Han kunne legge seg i en av våre mange uthavner og vente på bedre vær, eller han kunne følge en indre og enda tryggere lei over eidene der hvor dette var mulig. Dette var tema på det store seminaret «*The*

Grefstad-raua sett mot nord fra leia, også et milemerke i tidligere tider. Grefstad-raua er meget karakteristisk med den røde Grimstad-granitt i forgrunnen og frodig skog i bakgrunnen. Foto: Johan Anton Wikander

The cliff of red granite seen towards the green forest, for centuries a «milestone» at the fairway

Significance of Portages» i Lyngdal i 2004. Det ble holdt under ledelse av Christer Westerdahl og Frans-Arne Stylegar⁴.

Mitt foredrag på dette seminaret om eidenes betydning for ferdselet, var «*The portages in the Grimstad-area on the southeast coast of Norway*». Foredraget ble sammen med alle andre bidrag, utgitt i *Oxford* i 2006 i serien British Archaeological Reports. Dette er vel ikke det helt naturlige forum for et lokalhistorisk arbeide om Grimstad, men det ble nå slik. Nå er det riktignok også verdifullt å kunne sette helt lokale forhold i Grimstad, inn i et vesentlig større historisk perspektiv og for et internasjonalt publikum.

Vår indre lei

Vi har fra gammelt av en indre lei like utenfor Grimstad. Den går fra *Hesnes* i øst, inn *Barselkilen* og over det smale eidet der *Hesneskanalen* går i dag. Her har det vært enkelt å trekke lette robåter eller skjekter over eidet. Det gårdsbruket som fra gammelt av har vært her, heter da også *Eidet*. Leia fortsatte så på vestsiden av eidet, forbi *Terneholmen* som er et gammelt grensemerke mellom gårdene Ulenes og Nedre Hesnes⁵; og så ut *Osterskilen*.

Hva møter oss når vi kommer ut *Osterskilen*? Da møter vi *Kuskjær* midt i leia, «ruvende» opp fra en stor og vid vannflate som strekker seg ut Grimstadfjorden og Groosefjorden mot Holviga og Groos uthavn. Vi tar utgangspunkt i kunsthistorien og kan slå fast at *Kuskjær* er et «impresjonistisk» stedsnavn; navnet forteller om den umiddelbare opplevelse den reisende i gammelnorsk tid fikk av leia som han fulgte. *Ullehauet* og *Tage* ligger ved siden av leia, men at disse kollene ruver mer, var ikke noe som den reisende den gang opplevet.

I godt vær var det en alternativ lei inn eller ut Smørsund. *Kuskjær* ligger også da midt i leia. Leia gjennom Smørsund endrer ikke på noen måte vår «impresjonistiske» tolkning av stedsnavnet.

De reisende ga stedene navn med utgangspunkt i den situasjon han var i. Leia og det smulere farvann mellom holmene, var for ham en ferdelsåre. Dette farvann var ikke et sted der han solte seg og badet fine sommerdager, slik som vi gjør i dag!

Kuskjær sett fra toppen av Ulehaue. I bakgrunnen mot syd ser vi Indre Mallya med frodig skog. Nordpynten Tage ruver adskillig mere enn Kuskjær. Smørsund går ut til venstre. Foto: Postkort utgitt av J. H. Küenholdt, Oslo, ca. 1930

The small island «Kuskjær» at the fairway, is seen to the right. The meaning of this placename is discussed in the article

Fureholmene ytterst i Groosefjorden mot syd

Med den innsikt vi nå har fått, skal vi ta for et annet stedsnavn som har det samme «impresjonistiske» opphav som Kuskjær. Vi ror ut hele Grimstadfjorden og Groosefjorden og kommer helt ytterst til Risholmsundet. Vi er da ved grensen til et langt mer åpent og farlig farvann, Morvigfjorden og Homborside.

Her ligger de små *Fureholmene*. Navnet er tidligere skrevet litt forskjellig, dels Furreholm og dels Furuholm. Det er allment akseptert at navnet kommer av det gammelnorske «*froda*» som betyr «å skumme». Bølger og dønninger bryter her, de skummer på de små holmer og derav navnet⁶.

Men det bryter da mye mer ute på *Brægen*, *Hobber* og *Gjeslingenene*. Hvorfor ble det da ikke disse holmer og skjær som fikk navn etter det gammelnorske «*froda*»? Den reisende i Vikingetid og Middelalder brydde seg ikke om dette. Han ville gjøre sin reise på en mest mulig trygg måte. Han ville ha et varsel

om hvor han måtte skjerpe sin oppmerksomhet og forberede seg på et farligere farvann. *Fureholmene* ga ham dette varsel.

Prestholmen midt på Homborside

Vi skal ta for oss et tredje stedsnavn som på tilsvarende måte forteller oss om tankegangen til den reisende i tidligere tider. *Homborside* er et helt åpent og meget farlig havstykke. Her har det skjedd mange forlis opp igjennom tidene. Vår sogneprest Jens Pharo (1720 – 1776) forteller om dette havstykket i 1773, «... Homborg-Siide, hvor ingen Havn for Skibe, ja neppe for Baade, er at bekomme⁷».

På Homborside måtte den reisende virkelig være på vakt. Men det var ikke nok. Han måtte også ha hjelp av høyere makter. *Prestholmen*, navnet minnet den reisende om gudstjenesten og messene som presten holdt i kirken. Stedsnavnet var en dirkete ordre til den reisende: Be en børn til Gud om hjelp til en fortsatt sikker og trygg reise!

Prestholmen på Homborside sett mot nord. Varden har en fløy som viser hvor leia går i dette åpne og farlige farvann. Foto: Johan Anton Wikander

«Priest's Island» at a rather dangerous part of the fairway, seen towards north. The name of the island, which also is a “milestone”, was in former days an order to pray to God for a safe voyage

Vi har på den andre siden av Skagerrak et helt analogt stedsnavn. Det er de farlige *Pater-Noster* skjærene på kysten av Bohuslän, like utenfor Marstrand. Dette stedsnavnet var også en klar ordre til den reisende: Be Pater-Noster, ditt Fadervår, så vil du komme trygt frem!

Vi må her understreke at det innenfor Homborside også finnes en indre ferdselsåre; helt tilsvarende det smale eidet mellom

Pater-Noster skjærene på Bohuslän utenfor Marstrand. Farvannet er meget farlig. Sjøfolkene måtte be sitt Fadervår, sitt *Pater-Noster*, for å få en trygg seilas videre. Stedsnavnet *Pater-Noster* er analogt med vårt stedsnavn *Prestholmen*. Kartutsnittet er gjengitt etter Lucas Jansz. Waghenae: *Spiegel der Zee-Vaerdt*, utgaven 1589, i Christopher Hammers samlinger, Videnskabsselskabet i Trondheim
The Pater-Noster Skerries off the west coast of Sweden. The name of the skerries was in former days an order to pray to God for a safe voyage

Barselskilen og Osterskilen der Hesneskanalen går i dag. Denne indre ferdselsåre går inn *Bufjorden* og *Engekilen* og over eidet der *Eide kirke* ble bygget, en kirke som opprinnelig var en stavkirke. Fra Eide kirke er det kort vei ned til *Forsdalskilen* som videre vestover har forbindelse til Kaldvelfjorden⁴.

Våre Middelalder-kirker ble bygget ved ferdselsårer. Den viktige ferdselsåre når det gjelder Eide kirke, opprinnelig en stavkirke, er det korte veistykke over eidet fra *Engekilen* til *Forsdalskilen*.

Reidar Marmøys tolkning av stedsnavnet Kuskjær

Vi er flere som har arbeidet med tolkningen av dette navnet: Nils Løkkebø, Reidar Marmøy og undertegnede. Vi er alle tre enige om forankringen i gammelnorsk, men Reidar Marmøy har en litt annen forståelse av topografien i området og navnets tilknytning til topografien. Det gammelnorske «kufr» kan også bety en bueform. Han tenker seg at den bueform som dannes av Rønneslandet, Ulehauet og retningen ut Smørsund; er opprinnelsen til navnet på skjæret som ligger like ved denne bueform⁸.

Vi kan her tilføye at det er flere forhold som tyder på at det i Vikingetid har vært en havn og et handelssted innerst i Vikkilen, en kaupang. De som da holdt til her, har rodd og seilt med sine båter ut og inn den «bue» som Reidar Marmøy skisserer. Reidar Marmøys tolkning tilfredsstiller da også den «impresjonisme» som jeg har lagt til grunn i min redegjørelse. Det er synd at vi ikke ennå har fått en grundig arkeologisk undersøkelse av forholdene innerst i Vikkilen; en undersøkelse som det har vært snakket om i alle fall i de siste 40 år.

Landhevingen

Det er en kjent sak at det har vært en betydelig landheving i store deler av Norge siden siste istid. Men hvordan har situasjonen vært de siste 1000 – 1500 år som er av interesse i vår sammenheng? «Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder» som kom ut i 1967, har tatt opp dette tema. Konklusjonen er at «... i

dei ytre delane av Oslofjordsområdet er det vanskeleg å vurdere. Her kan ein bl.a. måtte ta omsyn til jordskorperørsler langs forkastningslinene i området». Vi som arbeider med tolkningen av våre stedsnavn, får også et godt råd: «Det har og vist seg at ein må ta omsyn til Niveauforandringen ved vurdering av stadnamn i kyststroka»⁹.

Dette var konklusjonen i 1967. Men har det dukket opp ny informasjon siden den tid? Det har det! I Søgne er det funnet en kvinnegrav like under flomålet, graven er ca. 9000 år gammel. Nå er man ikke helt sikker på om dette er en ordinær begravelse, eller om det er en «strandvasker» som er funnet. Men så langt tilbake i tiden har altså strandlinjen i Søgne vært litt lavere enn i dag, ikke høyere¹⁰.

Konklusjonen må bli at landhevingen har vært ubetydelig i de vel 1000 år som er av interesse i vår sammenheng. Rimeligvis har havnivået hatt mindre «pendlinger» i forhold til dagens nivå. Kanskje var *Kuskjær* enda litt mer ruvende for 1000 år siden, sammenlignet med i dag?

De som fulgte leia

Leia var i århundrer vår viktigste ferdelsåre. Vi hadde veier på land, men det var stort sett bare ridestier frem til den store oppgraderingen og moderniseringen av *Postveien* eller *Kongeveien* som ble gjennomført i Opplysningsstiden, i årene omkring år 1800.

Har vi gode beskrivelser av leia? Ja, vi har en meget god beskrivelse fra 1701. Stattholderen som residerte på Akershus, ønsket seg bedre oversikt både over havnene og av leia. Byfoged Peter Sønderborg i Arendal gjorde da en reise fra *Merdø* til *Christiansand*. Han beskriver da leia meget detaljert med de milemerker som hadde vært brukt i århundrer. Vi har tidligere gjort oss godt kjent med denne reisen. Vi har nå også repetert litt fra reisen ved det vi har sagt om *Grefstad-raua*, *Aua* og *Prestholmen*¹¹.

Finnes det andre beskrivelser av leia som forteller enda mer om hvor viktig leia var? Ja, det finnes bl.a. to slike beskrivelser. Den ene er fra 1733, og den andre er fra 1846. De skal vi gjøre oss kjent med.

Kongereisen 1733

Sommeren 1733 gjorde kong Christian VI og dronning Sophie Magdalene en reise til Norge. De kom til Moss med stort følge og reiste så over land opp til Trondheim. Herfra reiste hele følget sydover langs med leia med sjalupper og mange mindre båter. De hadde med seg en krønikeskriver som beskrev reisen i detalj, og de hadde med seg en karttegner som dokumenterte nøyaktig hvor det kongelige følge reiste¹².

De hadde også med seg en kunstner som laget prospekter av viktige steder som de kongelige gjorde seg kjent med. Her finner vi på reisen nordover mot Trondheim, prospekt fra Kringlen i Gudbrandsdalen der Prillarguri og hennes menn i 1612 vant salget mot oberst George Sinclair og hans skotske hær. Vi finner prospekter av Vårstigen som går gjennom et meget vanskelig terreng i Drivdalen nord for Dovrefjell, og vi finner selvsagt en

Den kongelige sjalupp som Christain VI og dronning Sophie Magdalene brukte på Norges-reisen i 1733. Sjaluppen og det store følge lå i havn i Grimstad 22. – 23. august. Foto: Utsnitt av akvarell i manuskript i Hedes Majestæt Dronningens Håndbibliotek, København

The barge in front was used by the Danish-Norwegian King and Queen on their voyage 1733 in Norway. They stayed overnight in the small seaside village of Grimstad. When they left, they passed the small island "Kuskjær" which is a main subject in the article

meget detaljert plan over festningen Munkholmen ved Trondheim.

Men hvordan reiste det kongelige følge da kurSEN ble satt mot syd og de etter hvert kom til Grimstad? De kom over Homborside og inn i Groosefjorden uten av vi nøyaktig kan fastslå om de kom inn gjennom Ryvinggapet eller gjennom Risholmsund. Det var nå mot kvelden lørdag den 22. august 1733 en «temmelig sterck Kuling af W:N:W: ... og som det var farligt, for de mange Skiær og Klipper i Søen at roe, om natten forblev Deris Majesteter paa Deris Chaloupe, og ankom Kl: imod 8te Slet til et Sted Grimstad kaldet, som fra Christiansand regnes for 6 Miil». Dette fikk krønikeskriven med seg helt nøyaktig ¹².

De kongelige ble altså i Grimstad natten over. Tidlig neste morgen, «Kl: 6 Slet», fortsatte de kongelige reisen videre østover mot Arendal. Nå vet vi nøyaktig hvilken del av leia de fulgte, de passerte Kuskjær og reiste videre ut Smørsund, de dreide østover ved Svartskjær og fulgte leia slik som folk flest.

Sivilingeniør Robert Stephenson's reise til Norge 1846

Midt i august 1846 var det meget god seilwind for skuter som skulle sette kurs fra østkysten av England og mot Norge. Den 19. august kom en skute inn til Christiania med last og siste nytt i fra England: Robert Stephenson (1803 – 1859) holdt nå på å gjøre seg klar for en reise til Norge.

Avisen «*Den Constitutionelle*» snappet raskt opp denne nyheten og kunne i sine Christiania-notiser for dagen etter, torsdag den 20. august 1846, meddele sine lesere at «... den bekjendte engelske Civilingenieur Stephenson, paa et af ham hyret Dampskib, i dag forladt London for at begive sig hid og tage den projecterede Jernbanelinie til Øiern og Mjøsen i Øiesyn. Han skal være ledsaget af sin første Assistent» ¹³.

Mange leste «*Den Constitutionelle*», og den viktige nyheten ble raskt kjent. Om ettermiddagen lørdag den 29. august så de som bodde i og ved Moss, et dampskip passere som de ikke kjente. Avisen «*Moss Tilskuer*» var våken og kunne sette observasjonen inn i sin riktige sammenheng. I sine Moss-notiser for

Kartutsnitt som med stiplet rød strek viser hvordan de kongelige reiste i 1733 i vårt farvann. De var inne i Hombsund havn, de reiste over Hombside og inn Groosefjorden til Grimstad, de passerte Kuskjær med kurs ut Smørsund og de reiste videre østover gjennom Hesnessund. Foto: Utsnitt av kart i manuskript i Hendes Majestet Dronningens Håndbibliotek, København

The King and Queen stayed overnight in the small seaside village of Grimstad. The dotted line shows the fairway. However, there are some alternatives among the many islands. The city of Arendal is shown at the top, to the left

denne lørdagen kan avisene meddele sine leser: «I Eftermiddag mellem Kl. 4 og 5 passerede Bastø opad Fjorden et Dampskeb under engelsk Flag, formodentlig det forhen omberettede, hvorpaas den engelske Ingenieur Stephanson befinder sig ¹⁴».

Den konklusjon som «Moss Tilskuer» kom til, var helt riktig. Det var Robert Stephenson og hans nære medarbeider George Parker Bidder (1806 – 1878) som var om bord på det engelske dampskipet. Var det mulig å bygge en jernbane fra Christiania og opp til Eidsvold? Dette skulle de to meget dyktige engelske ingeniører ta stilling til ¹⁵.

Vi som i vår tid kan se det hele i et vidt historisk perspektiv,

vet at med dette britiske besøket i Norge i 1846, gikk startskuddet for å bygge ut vårt jernbanenett! Men ved en så viktig reise, måtte selvsagt de to dyktige engelske ingeniører først gjøre et besøk i Grimstad og Arendal. Vi må derfor klarlegge flere detaljer når det gjelder denne reisen enn det «Den Constitutionelle» og «Moss Tilskuer» forteller oss. Men før vi tar for oss selve reisen, må vi se nærmere på forutsetningene for reisen.

Generalkonsul John Rice Crowe (1795 – 1877)

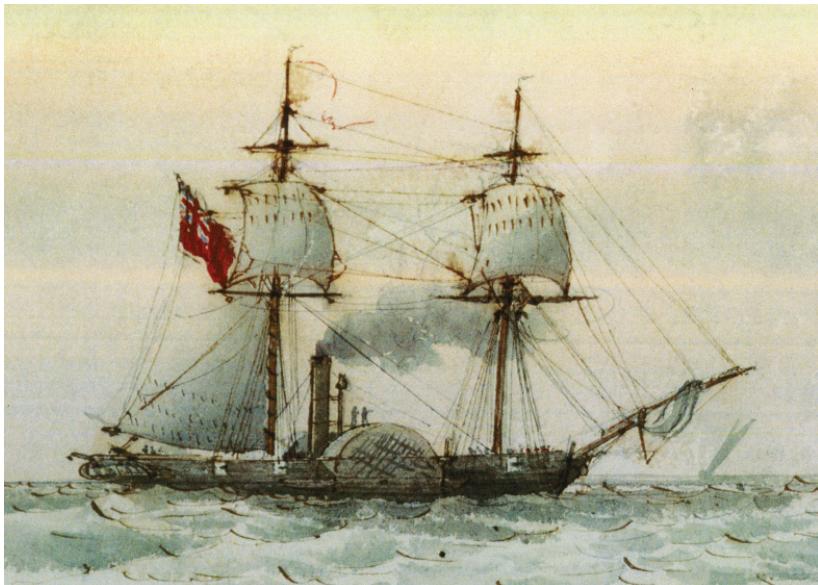
Regjeringen oppnevnte i 1845 en kommisjon som fikk i oppdrag å lage en plan for å etablere et effektivt kommunikasjonsanlegg mellom Christiania og Eidsvold. Nå skulle Norge endelig finne en løsning på denne saken som vi hadde arbeidet med i flere 10-år¹⁵.

Mr. Crowe var på denne tiden engelsk generalkonsul i Norge. Vel, idag vil vi si at han var britisk ambassadør her i landet. Han var meget dyktig og innsiktsfull, men ikke medlem av kommisjonen. Han oppnevnte derfor seg selv som medlem. Han kupperte hele kommisjonen og sa følgende fundamentale og fremtidsrettede setning: «Dette effektive kommunikasjonsanlegg må være en jernbane!».

Mr. Crowe hadde de beste forbindelser i det engelske aristokrati. Han benyttet aktivt sine gode forbindelser på høyeste sosiale nivå i England, og han fikk Robert Stephenson til å gjøre denne reisen til Norge. Robert Stephenson hadde arbeidet meget hardt de foregående 10 år, og for ham var reisen også «a trip of pleasure¹⁶».

Hjuldampskipet «Lowestoft» av London

I 1830- og 1840-årene var det en intensiv utbygging av jernbaneanlegg i England. Lowestoft Railway & Harbour Company var ett av de mange jernbaneselskaper som ble dannet. Lowestoft er den østligste havneby i England, i East Anglia nordøst for Cambridge. Jernbaneselskapet arbeidet for å knytte disse østligste deler av England til jernbanenettet i de mer sentrale deler av landet. Lowestoft lå også meget gunstig til for seilas mot Skandinavia og baltiske farvann.

Engelsk hjuldampschip av samme størrelse og utrustning som «Lowestoft». Det har så langt ikke vært mulig å finne noe bilde av «Lowestoft». Foto: Utsnitt av akvarell datert 1856 og signert C. P. C, gjengitt med tillatelse fra National Maritime Museum, Greenwich

English paddler of about the same size and equipment as «Lowestoft». So far, no picture of "Lowestoft" has been found

Lowestoft Railway & Harbour Company fikk i 1846 levert et hjuldampschip. Det ble bygget i London. Det var 29,4 meter langt (93 fot), 5,0 meter bredt (16,4 fot) og det stakk 2,8 meter ned under vannflaten (9,1 fot). Rimeligvis var dette dybden når skipet hadde fullt lager av kull om bord. Når det gjelder tonnasjen til «Lowestoft», så foreligger det ikke helt pålitelige opplysninger. Men vi vet med sikkerhet at hjuldampskipet hadde en dampmaskin som ytet 60 hestekrefter og at skroget var av jernplater og klinket¹⁷.

«Constitutionen» var Norges første dampschip, selv sagt også et hjuldampschip. «Constitutionen» og «Lowestoft» var omtrent like store, begge skipene hadde samme ytelse på sine dampmaskiner, 60 hestekrefter¹⁷.

«*Lowestoft*» var en yacht som skulle bli brukt til eksklusive reiser. Robert Stephenson og hans assistent Mr. Bidder, var begge medeiere i Lowestoft Railway & Harbour Company. Det var hjuldampskipet «*Lowestoft*» Robert Stephenson leide for reisen til Norge. Det har så langt ikke vært mulig å finne noe bilde av «*Lowestoft*», hverken maleri, kobberstikk eller tresnitt.

Reisen til Norge 1846

Sist i august 1846 lå «*Lowestoft*» til kai i Leith, havnebyen til Edinburgh i Skottland. Ved middagstider onsdag den 26. august kom Robert Stephenson. Hans assistent og medarbeider, Geogre Parker Bidder, hadde kommet kvelden i forveien. Kapteinen, Richard Fraser, vurderte værforholdene slik at «*Lowestoft*» temmelig raskt burde sette kursen mot Lindesnes¹⁸.

Men hvor ble det av kunstneren Mr. Brown, han skulle også være med? Han skulle rimeligvis tegne skisser og lage akvareller fra steder som ble besøkt. Men Mr. Brown, han kom ikke, og «*Lowestoft*» stakk til sjøs i kveldingen den 26. august 1846. «Captain Fraser is delighted with the vessel – he says she is wonderful, fast and a beautiful Sea Boat», noterer Mr. Bidder seg med begeistring.

I 21-tiden lokal tid passerte «*Lowestoft*» det berømte fyret *May Lighthouse* ytterst i *Firth of Forth*¹⁹. «*Lowestoft*» var i åpen sjø hele torsdag den 27. august. Været var fint, og ut på kveden var de så heldige å få se nordlys. «It is impossible to describe to you how beautiful and grand the effect was and the more so from our solitude gliding all alone over the waste of waters», skriver Mr. Bidder i et langt brev som han skal sende til sin hustru.

Fredag morgen var «*Lowestoft*» fortsatt i rom sjø, og de prominente passasjerer fikk seg et bad i en stor stamp som sto på dekk. Nå skimtet de konturene av våre fjell, og ved middagstid passerte «*Lowestoft*» *Lindesnes*. Vi regner ut at hjuldamperen har holdt en fart på ca. 8 knop over Nordsjøen.

«Kysten er her meget ulendt og øde, og den gjør et meget sterkt inntrykk på oss. Vi ser ikke annet en skjær, holmer og klipper som

alle danner de mest forskjellige formasjoner; alt slik som Naturen i sin tid formet dette landskapet med voldsom kraft». Det var dette inntrykk de to ingeniører fikk av landet vårt etter hvert som «Lowestoft» nærmet seg et smulere farvann. Vi skjønner dem, de var vokst opp med de endeløse strender i England.

I havn i Homborsund fredag 28. august 1846

«Lowestoft» passerte farvannet ved Mandal og ved Christiansand, og kapteinen håpet at de skulle nå Arendal. Men mørket falt på, og det ble signalisert for å få los om bord.

Mr. Bidder skriver stadig på det lange brevet til sin hustru. Nå forteller han: «Her på kysten er det tusenvis av klipper, og vi må få vite nøyaktig hvor de er. I det ene øyeblikk kan vi ha 200 – 300 favner ned til bunnen av havet, men i det neste øyeblikk kan vi tørne mot en klippe og bli stående der som en havarist».

Vel, denne triste skjebne unngikk heldigvis «Lowestoft».

Homborsund uthavn slik som hollenderen Meindert Arians Appel så havnen midt i 1820-årene. Uthavnen så akkurat liketan ut da Robert Stephenson og George Parker Bidder var her 20 år senere på sin Norges-reise. Foto: Knut Brautaset, etter den originale akvarell i Grimstad Bys Museer

The out harbour of Homborsund, south-east coast of Norway, and just south-west of the city of Grimstad. The paddle steamer "Lowestoft" of London, Robert Stephenson and George Parker Bidder first arrived in this out harbour on their voyage to Norway 1846.

Losen O. Persen kom ombord, og han tok dampskipet trygt inn i «*a little anchorage called Hambersannd*». Hvordan opplevde så Robert Stephenson og Mr. Bidder for første gang å komme til Norge? Mr. Bidder, han arbeidet nesten kontinuerlig på brevet til sin hustru, og han forteller:

«Vi satte kurs inn mot uthavnen gjennom et smalt sund som ikke var mer enn dobbelt så bredt som hjuldampskipet vårt. Vi kom inn i en havn der det nå på kvelden var blikkstille, og vi så i vannet speilbilde av hver eneste stjerne på himmelen. Vi vendte dampskipet opp mot et nes, og lot ankeret gå inne i en bukt som ikke var større enn den hjemme hos oss i Walworth».

Et «nytt» skip inn i Homborsund uthavn. Nå fikk losoldermannen en jobb å gjøre; han måtte føre journalen som overlosen hadde pålagt ham å skrive. Losoldermannen var ikke helt stiv i engelsk. Navnet på skipet ble til «*Lareths*» i hans journal. Men da han skrev at skipet kom fra «*Edenborg*» og er bestemt til *Christiana*, blir vi helt oppdatert.

Losoldermannen fikk også helt riktig med seg at kapteinens navn var Richard Fraser, og at skipet nå stakk 6 fot dypt. Dette med dybden hadde med lospengene å gjøre, og losen fikk 2 spesidaler og 80 skilling for innlosing og utslosing neste morgen. Losen O. Persen hadde tatt «*Lowestoft*» inn i havn, og da var det også hans privilegium å ta skipet trygt ut igjen²⁰.

Reisen videre østover lørdag den 29. august 1846

«Ved daggry fortsatte vi vår reise. Vi var alle på dekk, for det landskap som møtte oss, var meget interessant og vakkert. Vi fulgte leia, «a sort of inland Channel». På hver side lå det utallige klipper, men mot øst fikk vi fra tid til annen glimt av havet mellom klippene».

Det er fortsatt Mr. Bidder som fører pennen, og han fortsetter: «Mot vest lå fastlandet med mengder av åser som alle var dekket med furuskog, og mellom åsene så vi trange kløfter og bratte skrenter. Det åpne havet på den ene side og fastlandet på den andre side, dannet en fin kontrast til de mange våningshus som

vi så i bukter og på nes. Husene var alle bygget av tømmer, og de så meget rene og velstelte ut. Enkelte steder så vi små jorder der det grodde gress som ble brukt til fôr til geitene.

Vi passerte mange båter på vår reise, mange av dem ble rodd av kvinner. Leia må virkelig være hovedveien for de som bor her på kysten. Jeg er sterkt i tvil om det i det hele tatt kan være en sti langs med kysten inne på fastlandet».

Reisen fra Arendal lørdag den 29. august 1846²⁰

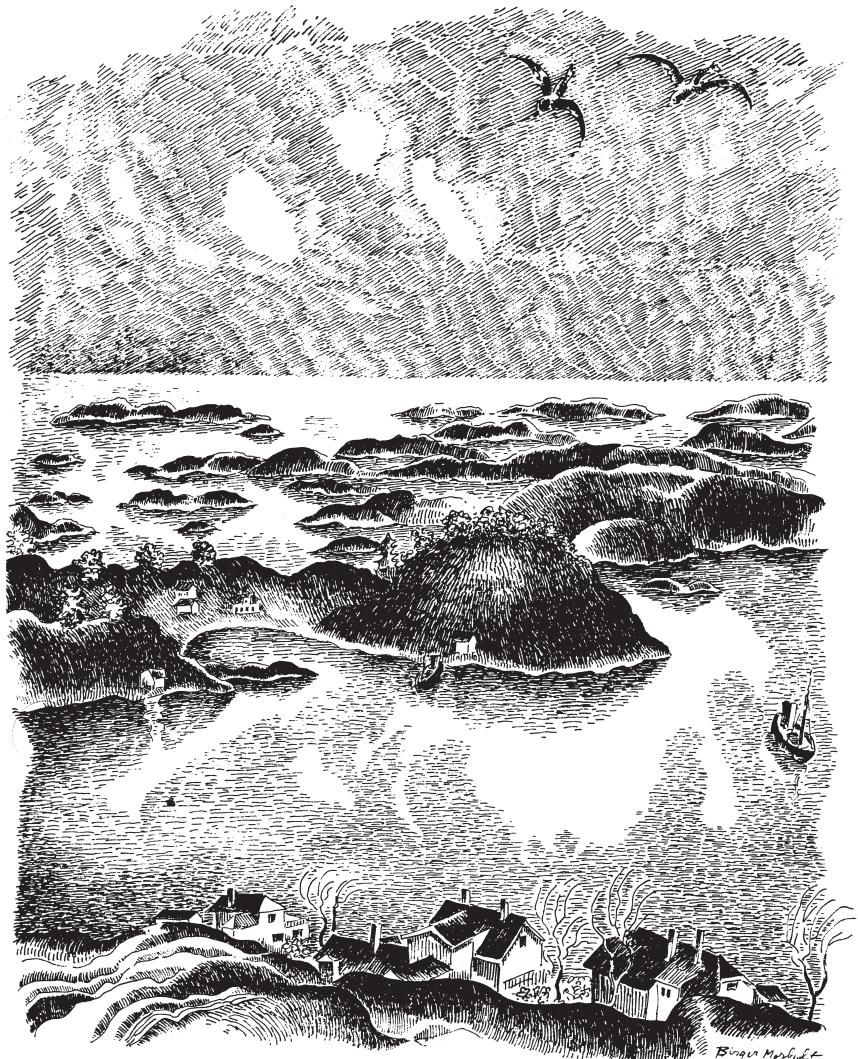
«Lowestoft» kom til Arendal. «Arendal ligger vakkert til i en liten bukt og har kanaler på hver side. Byen er godt beskyttet av øyene utenfor, og skutene ligger her likeså trygt som i en mølledam». Dette er hva Mr. Bidder kan fortelle oss om Arendal.

Men hvor ble kurSEN satt videre? Mr. Bidder fører fortsatt pennen, og vi får vite at «we pursued our way for about six miles between the Islands, we then stood out for Sea after getting quit

Grimstad sett fra Byfjorden omkring 1830. Byen så akkurat likeden ut da hjuldampskipet «Lowestoft» av London passerte her i 1846 med de prominente gjester om bord.
Foto: Knut Brautaset, etter den originale akvarell i Grimstad Bys Museer

The small seaside village of Grimstad, as it appeared when the paddle steamer «Lowestoft» of London passed the village in 1846

Birger Morholts

De utallige holmer og skjær som gjorde et så sterkt inntrykk på Robert Stephenson og George Parker Bidder i 1846. Midt i motivet ser vi det ruvende Ulehaue med Smørsund til venstre og Kuskjær like til høyre. Helt ytterst ser vi fra venstre Østre Svertingen, Leiholmene og Vestre Svertingen. Landskapet er gjengitt i Birger Morholts strek. Tegning: Gjengitt etter Grimstad Byselskaps medlemskrift nr. 29, 1975
The numerous islands outside the city of Grimstad. Robert Stephenson and George Parker Bidder were very impressed of all these islands and the safe fairway inside the islands

of the Pilot». Det er altså helt på det rene at «*Lowestoft*» har fulgt *Tromøysund* og så fortsatt sin reise i det alt vesentlige utaskjærs.

Dampskipet kom til farvannet ved *Jomfruland* og signaliserte etter los men uten å få noen. De kom til *Færder* ca. klokken 14.30 lokal tid. Her fikk de heller ikke los, «so we went on boldly trusting to our Charts and a good lookout ... and entered the great Christiania Fiord». De hadde nå en 60 miles igjen til sitt endelige mål, og «we pushed on as fast as our little Craft could fly», og Mr. Bidder tilføyer at skipet ikke på noen måte er en somlekopp! Vi skjønner at de meget gjerne ville komme til Christiania før mørket falt på, særlig på grunn av at de ikke hadde los om bord. Vi lar Mr. Bidder fortelle om seilasen videre:

«Vi følte at det gikk bra inntil vi var ved en havn som heter *Drøbak*. Det begynte da å bli mørkt, og det var kontrasten mellom sjøen og den langt mørkere kyststrekningen som ledet oss ved at vi holdt skarp utkikk. Mr. Stephenson og jeg, vi sto på broen sammen med kaptein Fraser for i dette farvannet kunne vi tolke sjøkartene bedre enn han. Vi reduserte nå etterhvert også hastigheten på skipet. Vi skimtet lysene inne i Christiania, og vi så på sjøkartet for å finne ut hvor det kunne være mulig å ankre opp.

Plutselig så vi noe stort og mørkt foran oss. Vi la kursen hardt om og oppdaget en båt som passerte oss. Vi ropte til de som var i båten, og vi fikk dem om bord i «*Lowestoft*». De kunne ikke et ord engelsk, og vi kunne svært så lite norsk. Men vi greide å få forklart dem hvilke problemer vi hadde, og de viste oss hvor vi kunne legge til. Vi fant en bøye sentralt i havnen, og her fortøyde vi. Klokken var da litt over 21 lokal tid». For å forstå situasjonen bedre og alt det Mr. Bidder skriver om mørket som falt på o.s.v., må vi regne om dette klokkeslettet til dagens sommertid: «*Lowestoft*» fikk fortøyd da klokken var ca. 22.30!

«Borgerne i Christiania ble virkelig forbauset da de fikk høre om den bragd vi hadde gjort. «A vessel reaching Christiania without a Pilot is an event heretofore unrecorded», måtte Mr. Bidder understreke for sin hustru, og han fortsetter: «Det var bare engelskmenn som kunne finne på noe slikt i norske farvann!».

Hjuldampskipet kunne med stor presisjon manøvrere i vårt trange farvann. Vi ser ett av våre passasjerskip, et hjuldampskip, i Langesunds-Kreppa mellom Kragerø og Langesund. Tresnitt: Albert Bonnier: Nordiska Taflor, Stockholm 1867

A paddle steamer could easily navigate in the narrow Norwegian waters. The woodcut shows a passenger ship, middle of the 19th century

Besøket i Christiania 1846

De prominente gjester fikk en god natt sovn i en trygg havn. Men neste morgen, som var en søndag, begynte de offisielle oppdrag. Generalkonsulen, Mr. Crowe, kom om bord i «Lowestoft». Han hadde hest og vogn stående på kaia, og alle kjørte hjem til ham der de fikk hilse på hans familie. Litt senere på dagen kjørte de til stattholder Severin Løvenskiolds (1777 – 1856) herskaplige residens. Han var nå kong Oscar I's representant i Norge og også en av våre Eidsvolds-menn i 1814. Han var begeistret for å se de prominente gjester. Men da stattholderen fikk høre at «Lowestoft» hadde kommet inn til havn uten los, ble tonen en annen: «Hadde dere vært nordmenn, så hadde jeg gitt dere kjeft!», utbrøt stattholderen. Men siden vi var engelskmenn, «he would leave us alone», forteller Mr. Bidder til sin hustru. De måtte imidlertid ydmykt love aldri å finne på noen slikt igjen!

De møtte representanter for *Regjeringen* og *Kommisjonen av 1845* og borgere av byen. «Alle hilser vennlig på oss og gir tydelig uttrykk for at de setter pris på vårt besøk», forteller Mr. Bidder. Han utdypet dette nærmere, og sier: «... as the advent of Railways on which they rely for great improvements in every way».

Tirsdag den 1. September 1846 var det offisielt møte med Kommisjonen av 1845 og befaringene begynte samme dag. Generalkonsulen, Mr. Crowe, var selvsagt med selv om han ikke var offisielt medlem av Kommisjonen. De kom til Strømmen, Eidsvold og Minnesund. De ble rodd 17 engelske mil oppover Mjøsa, her ble de plukket opp av et av dampskipene og ble med ned til Minnesund igjen. «It is impossible to describe the beauties of the Scenery - Mountains covered with ancient Pine forest with deep ravines – studded nevertheless with many houses all situated most romantically», skriver Mr. Bidder til sin hustru.

Kong Oscar I skulle etter planen komme til Christiania søndag den 6. september. «The King is most desirous of seeing Mr. Stephenson respecting the Railway», forteller Mr. Bidder. Men Robert Stephenson fikk dessverre ikke møte kong Oscar I. Det var sykdom i kongens nærmeste familie, og denne reisen til Christiania ble mange dager forsinket.

Den 7. september ble det holdt en stor middag til ære for Robert Stephenson i «*Hotel du Nord*» i Christiania. Robert Stephenson holdt da en tale. Vi gjengir første del av denne talen oversatt fra engelsk:

«I mange år har jeg hatt et ønske om å besøke Norge for å kunne nyte og beundre landets vakre natur, og for å bli kjent med landets interessante befolkning som har utmerket seg så ofte med fasthet og sindighet, og for å kunne utvikle landet og øke den nasjonale velstand. Jeg har ved mitt korte besøk ikke fått se så svært mye til folket og naturen, men besøket har gledet meg meget og vakt i meg et levende ønske om å kunne bli her lengst mulig. Men omstendighetene hjemme i England hindrer meg for tiden i å få tilfredsstilt dette ønske¹⁵ ...».

Hvilken konklusjon kom Robert Stephenson til når det gjaldt

mulighetene for å bygge en jernbane? Han kom med en helt klar og entydig konklusjon i sin tale! Men vi venter litt med å gjengi konklusjonen. På hjemreisen var selvsagt Robert Stephenson på nytt innom *Arendal*. Her gjentok han sin konklusjon, og for oss sørlanders er det mye bedre å få konklusjonen i *Arendal* enn i *Christiania*!

Hjemreisen tar til tirsdag 8. september 1846

«*Lowestoft*» forlot Christiania havn om morgen denne dagen og seilte nedover langs med kysten. Mr. Bidders meget detaljerte brev fra hjemreisen synes ikke å være bevart. Robert Stephensons brev og dagbøker synes heller ikke å være bevart. Men vi vet da en del om hjemreisen fra nasjonale norske kilder:

Om formiddagen den 9. august kom «*Lowestoft*» inn på Arendal havn. Vi vet ikke om skipet kom inn *Tromøysund* eller gjennom *Galtseund*, da losoldermannens journal fra Arendal fra så tidlig tid ikke er bevart. Avisen «*Den vestlandske Tidende*» fikk selvsagt nyss i hva Robert Stephenson hadde sagt da han gjentok sin konklusjon fra «*Hotel du Nord*» i *Christiania*²¹:

«Den engelske Ingenieur, Hr. Steffensen, ankom Thorsdags hertil paa sit Dampfartøi fra Christiania, hvortil han var afreist for at besigtige den projecterede Jernbanelinie til Mjøsen. Hr. Steffensen skal ogsaa her i Byen have erklaeret, at Jernbanen godt kunde anlægges, trods de Hindringer, som Terrainet lægger i Veien».

«*Lowestoft*» forlot Arendal samme dag og rimeligvis noe etter middagstid. Skipet fikk los om bord og fortsatt reisen vestover innaskjærs helt til Christiansand. Vi vet hvor begeistret de prominente reisende var for leia som Mr. Bidder kaller «a sort of inland Channel».

De kom til Grimstads skjærgård, men om «*Lowestoft*» nå fulgte *Leiholmsund* eller gikk inn *Smørsund*, vet vi ikke med sikkerhet. Sikkert er det i alle fall at «*Lowestoft*» enten på frem eller tilbakereisen satte kursen inn *Smørsund* og passerte både *Juska* og *Kuskjær*, og de fikk se husene inne i *Grimstad*. Sjømerket

Arendal slik som byen så ut da Robert Stephenson var her på et kort besøk. Vi ser tydelig kanalene som for lengst er fylt igjen. I forgrunnen ser vi enten passasjerskipet «Constitutionen» eller «Prinds Carl». Foto: Tore Knutsen, AAks, etter originalt litografi i Chr. Tønsberg: Norge fremstillet i Tegninger, Christiania 1846 – 1848

The city of Arendal, described by George Parker Bidder as "... very Picturesquely situated in a small bay approached on each side by Channels protected from the Sea by Island so that the vessels lie there as in a Mill Pond". In front we see one of the two first paddlers bought by the Norwegian Government

Knud Kaptein var ikke satt opp så tidlig, så det fikk de ikke se.

«*Lowestoft*» var uten tvil også en tur innom *Vikkilen* slik at de prominente gjester fikk se de skuter som sto på beddingene, og som hos oss ble bygget av tømmer. Leseren vil kanskje si at nå løper fantasiene helt av med meg? Men det er ikke tilfelle! Vi skal ved reisens slutt få se at når Robert Stephenson først hadde leid dette raske og moderne dampskipet, så skulle han få med seg mest mulig av Norge!

«*Lowestoft*» seilte så videre ut *Grimstadfjorden* og *Groosefjorden*. De prominente gjester fikk igjen se både *Kuskjær*, *Ulehauet* og *Grimstad*.

Losen het R. Aanensen, og han var virkelig godt kjent. Han ga en rekke opplysninger om kysten og om leia. Han fortalte om vedene og det signalsystem vi hadde hatt i tidligere tider. Flere

av vedene som var satt opp under Napoleons-krigen sto fortsatt på sentrale høyder i kystlandskapet. De var opp mot 10 meter høye og var nå sjømerker. På *Svartevaren* på Justøya sto en slik vede på det høyeste punktet på øya og godt synlig i vid omkrets²².

Losen fortalte om de mer moderne sjømerker som vi hadde satt opp i 1820-årene. Flere av disse sjømerkene var godt synlige etter hvert som «Lowestoft» fulgte *Blindeleia* vestover²³.

Losen fortalte om den *optiske telegraf* som vi hadde hatt i drift under Napoleons-krigen, og han viste flere av de høydene som vi da hadde brukt som *telegrafstasjoner*²⁴. Nå ble Mr. Bidder virkelig interessert for han var på denne tiden sterkt engasjert i å bygge opp «*The Electric Telegraph Company*» i England. Dette selskapet var ett av de første som kommersielt tok i bruk elektromagnetisk telegrafi, og da basert på de patenter som Cooke & Wheatstone hadde fått innvilget i 1837²⁵.

Losen fortalte om hvor viktig våre uthavner var på denne farlige kysten, han fortalte om hvordan losvesenet var organisert, og han fortalte om forlis og dramatiske hendelser. Rimeligvis var generalkonsulen, *Mr. Crowe*, også med på denne del av reisen, og han oversatte til engelsk og utdypet i den grad det var nødvendig.

Hvordan kan jeg nå være så sikker på at det er rett alt det jeg nå forteller? Løsningen får vi når «Lowestoft» kommer inn til *Christiansand*, og losoldermannen fører sin journal. Hva fikk losen R. Aanensen for denne turen? Han fikk «*Efter Accord £ 5*». Dette var det samme som 22 spesidaler, og det var bare en gang hvert jubelår at en los fikk en så høy godtgjørelse for en enkelt tur. Men så var dette et helt spesielt oppdrag for meget fremtredende og teknisk og historisk interesserte reisende!²⁶

Kursen settes mot isbreen

Mot kveld samme dag, onsdag den 9. september, satte «Lowestoft» kursen videre mot Mandal. Da Mr. Bidder sist i august hadde kommet til Christiania, skrev han bl.a. til sin hustru at de hadde planer om også å reise «to the North to see a huge glacier». Dette var nå det store målet!

Christiansand slik som byen så ut da Robert Stephenson var her på et kort besøk. Vi ser Vestre havn og til høyre litt av festningsverkene på Lagmannsholmen. Midt i motivet ser vi et hjuldampsskip, et av de skip som gikk i passasjertrafikk her på kysten. Midtskips ser vi det runde dekselet som beskytter skovlbjulet. Tresnitt: Illustreret Nyhedsblad, 5te Bind, No. 37, Christiania 1856

The West Harbour, city of Christiansand, south-east coast of Norway. The paddle steamer "Lowestoft" also visited this city and harbour on her return to England 1846

De fikk los ombord. Han het H. J. Simensen, og han tok «Lowestoft» ut av havnen, en distanse på en norsk sjømil²⁶. Hvorfor var det ikke den forrige losen R. Aanensen som fikk oppdraget? Han har rimeligvis hatt sin faste stasjonering i et losoldermannskap lengre øst og har ikke vært kjent vest av Christiansand. Derfor måtte en annen los nå trø til. Det er altså på det rene at «Lowestoft» nå har seilt utaskjærs mot Mandal. Men de fikk da sett litt av hvert også på denne del av kysten. De så landkjenningene «Den omvendte Baad» og «Kua og Kalven», og de fikk se de mektige hvitkalkede Hellesundsvardene som var satt opp en gang i Middelalderen.

«Lowestoft» var innom Mandal. Dette var en viktig havneby for seilasen mellom britiske, skandinaviske og baltiske farvann, en ferdsselsåre som vi tidligere har kalt «Nord-Europas viktigste

Handelsvei». Mandal var godt kjent i England, vi kan bare slå opp i R. Brookers': «*Geographical Dictionary...*» som kom i en rekke opplag på 1700-tallet og utover på 1800-tallet. Her leser vi:

«Mandal, a town of Norway, capital of a province in the government of Bergen; feated near the mouth of a river of the same name, 60 miles WSW of Christiansand. Longitude 7° 42' East, latitude 58° 2' North²⁷».

Denne havnebyen ville de reisende selvsagt også se. Men besøket ble vel heller kort, for «Lowestoft» fortsatte sin reise vestover samme dag den 9. september. Losen het Hans Jørgen, og han tok «Lowestoft» både inn og ut. Losoldermannen sier i sin journal at det var i alt «4 Distance-Mile». Men hvor langt blir nå det?²⁸

Mile-begrepet er komplisert og vanskelig sett i et historisk perspektiv. Sjøfolk og loser i våre farvann brukte på denne tiden, i 1846, en sjømil som var 4 bueminutter lang, målt langs meridianen. Vår norske sjømil ble da 11800 alen lang, eller 7,4 km omregnet til vårt moderne metriske mål. Denne mil ble på 1800-tallet også kalt «den geografisk mil» eller «den tyske mil». Men vi vil holde oss til losoldermennenes begrep.

Vi kan tilføye at den norske landmilen på denne tiden var 1 ½ ganger så lang som sjømilen; eller helt nøyaktig 18000 alen eller 11,295 meter²⁹.

«Lowestoft» har altså gått innaskjærs fra Mandal. Nå vet vi ikke helt sikkert hvor lang distanse av de i alt 4 norske sjømil, som innlosingen representerer. Men vi må regne med at skipet har kommet til *Svinør* eller *Spangereid*, og rimeligvis ligget i havn der natten over. Reisen har så fortsatt videre vestover neste morgen, torsdag 10. september 1846. Losoldermannen i Mandal tenkte ikke på oss da han førte sin journal. Han sier bare at skipet er på reise fra *Christiania* til *London*. Han skulle selvsagt ha angitt de lokale havner som var bestemmelsessteder på kysten vår.

Reisen vest av Lindesnes

Vi greier ikke detaljert å følge «Lowestoft» og reisen videre. Alle de kilder som i sin tid eksisterte, er gått tapt. Men vi vet da at

skipet var i *Hardanger* søndag den 13. september og at Mr. Stephenson og Mr. Bidder fikk se den mektige Hardangerjøkulen! Vi vet også at de senere på dagen kom til *Bergen* og var her natten over. «*Bergens Stiftstidende*» holdt seg godt orientert og kan fortelle sine leserer:³⁰

«Den bekjendte engelske Civil-Ingenieur, Hr. Robert Stephenson, som har været i Christiania for at undersøge Terrainet til en Jernbanes anlæg, ankom hertil med sin Assistent, efter at have besøgt Hardanger, den 13de om Eftermiddagen paa Dampskibet «*Lowestoft*» for at indtage Kul til Tilbagereisen til England, hvilken han tiltraadte den 14de om Eftermiddagen».

Dette er hva «*Bergens Stiftstidende*» kort har å fortelle. Men hva med losoldermannen i *Bergen*? Hva skrev han i sin journal? Vel, losoldermannen forteller at skipet kom i fra Christiania, losen het R. Rasmussen, og innlosingen var hele «56 Distance-Mile»! For dette fikk losen 19 spesidaler; vi har da gjort en liten avrunding oppover. Dette er opplysninger som virkelig trenger en grundig analyse!³¹

Skuter som på denne tiden kom sydfra, fikk los ombord i farvannet mellom *Kvitsøy* og *Skudeneshavn*. De fulgte *Bergens led* som begynner sydligst i *Karmsundet*, og de gikk innaskjærs helt opp til *Bergen*. Vel, helt riktig er ikke dette; over Sletta nord for Karmøy, er det helt åpent farvann et stykke. Denne strekning er totalt 20 – 21 «Distance-Mile», altså norske sjømil à 7,4 km. Men «*Lowestoft*» har los ombord en distanse som er nesten 3 ganger så lang! Hva er forklaringen?³²

Robert Stephenson, han var nå i Norge, og han skulle se mest mulig av folkeliv og av vår vakre natur. Han skulle helt innerst i hver fjordbunn i Hardanger, han skulle ha mindre avstikkere til små havner som lå langs med *Bergens led*. Da ble reisen til *Bergen* i alt «56 Distance-Mile»!

Seilasen i *Bergens led*, setter seilasen mellom *Arendal* og *Christiansand* i et interessant perspektiv. Denne strekning har høyden vært 15 – 16 «Distance-Mile» når vi regner med avstikkere inn i *Fevikkilen*, *Vikkilen* og sikkert også seilas inn i *Kaldvelli*.

fjorden og hele den trange *Blindeleia*. For denne langt kortere strekningen, får losen hele 22 spesidaler. Grunnen til dette må uten tvil være det vanskelige farvann og meget god informasjon underveis til de prominente gjester.²⁶

Hjemreise til Newcastle

«*Lowestoft*» forlot Bergen mandag 14. september 1846. Losen het H. Christoffersen, og han var om bord 5 ½ «Distance-Mile». Skipet forlot norske farvann ved *Marstein* og kom til *Newcastle* tidlig om ettermiddag torsdag den 17. september 1846. Norgesreisen hadde vart nesten en måned.

Det ble raskt kjent i England at Robert Stephenson nå var tilbake fra sin Norges-reise. Men dette ble også kjent ute i Europa. I den tyske *Eisenbahn-Zeitung* leser vi ut på høsten 1846 under overskriften «*Schweden & Norwegen*³³»:

«Christiania, 8. October. Der englische Zivil-Ingenieur Stephenson ist im vorigen Monath hier gewesen, um die Lokalitäten für die projektierte Eisenbahn von hier nach dem Miösen zu untersuchen. Er hat die Voruntersuchungen vorläufig gut geheissen und die Hoffnung ausgesprochen, dass die englische Gesellschaft, welche ihn gesendet hat, wirklich Ernst machen werde; ein englischer Ingenieur wird bald hierher kommen, um an den weiteren Untersuchungen Theil zu nehmen».

Eisenbahn-Zeitung hadde et par år tidligere gitt sine lesere en grundig og detaljert presentasjon av «*Die Familie Stephenson*».

Når det gjelder hjemreisen til England, har «*Den Constitutionelle*» en fremstilling av saken som vi må kommentere. I Christiania-notisene for den 9. september leser vi: «Mr. Stephenson reiste i Gaar paa sit Dampskeb til Bergen og agtede dernæst at begive sig til Göteborg, hvor også Hr. Generalconsul Crowe tænker at møde ham i Begyndelsen af næste Uge³⁴».

Hvis «*Lowestoft*» hadde gått utaskjærs helt til *Bergen* og så returnert mot *Göteborg*, hadde denne reiseplanen vært fullt mulig å gjennomføre. Men Robert Stephenson ville reise mest mulig innaskjærs! Han ville igjen oppleve leia, «a sort of inland

Channel», han ville se våre mange strandsteder der det var bygget vakre hus av tømmer, han ville se isbreen! Robert Stephenson brukte derfor adskillig mere tid for å komme seg til Bergen enn det «Den Constitutionelle» antyder.

Vi må gi en bemerkning til slutt nå som «Lowestoft» har forlatt våre farvann. Det er meget å beklage at denne kunstneren, Mr. Brown, ikke kom tidsnok til Edinburgh da Norges-reisen startet. Hadde han blitt med, hadde vi helt sikkert hatt langt mer interessant dokumentasjon fra de uthavner og strandsteder som «Lowestoft» var innom.

Hvordan ble Robert Stephenson's velvilje vurdert i Norge?

Før avreisen lovet Robert Stephenson Kommisjonen av 1845 at så fort han kom tilbake til London, ville han «strax hidsende nogle Ingeniører, der i Forening med Lieutenant Ræder skulle paabegynde de foreløbige Arbeider paa Jernbanelinien til Minde samt gjøre Overslag over Omkostningerne ³⁵». Dette skjedde selvsagt også. Planleggingen kom i gang, og i 1848 forelå det en temmelig detaljert plan for jernbanelinjen opp til Eidsvold.

I 1847 innstiftet kong Oscar I «*Den Kongelige Norske St. Olavs Orden*». Denne utmerkelse skulle tildeles som belønning til de som hadde gjort «utmerkede fortjenester for fedrelandet og menneskeheten». Hvem var vel mere fortjent til å få denne høye utmerkelse enn Robert Stephenson? Sent på høsten 1848 ble han utnevnt til kommandør av St. Olavs Orden, og hans «sekundant», generalkonsulen Mr. Crowe, ble samtidig utnevnt til ridder.³⁶

Henrik Ibsen - en Grimstad-borger i 1846

Vi skal gå vel 100 år frem i tid, til vårt utgangspunkt og undervisningen på Dahlske skole mot slutten av 1950-årene. På realskolen hadde jeg Kristoffer Bjørklund i norsk. «Hvert ord dere skriver skal ha en mening, dere må ikke bruke overflødige ord!», tordnet han ut over klassen mange ganger. Andre får bedømme om dette har gått inn hos meg. Jeg hadde også Bjørklund i historie, naturfag og i tegning. Vel, blant oss elever

gikk han under navn av «Bikkus». Han var meget flink til å fortelle, både fra det som var pensum og fra det som lå litt på siden av pensum. Hans begeistring smittet over på oss elever.

Henrik Ibsen bodde i Grimstad i tiden 1844 – 1850. Han var apotekerlærling hos oss, og hans gjøren og laden var flere ganger et tema «Bikkus» kom inn på. En av Henrik Ibsens oppgaver var å samle inn urter som skulle brukes i apoteket. «Bikkus» kom også inn på hvem som var hans kilder for det han fortalte.

Skolebestyrer Hans Terland (1878 – 1946) var på sin mors side av gammel Grimstad-familie, og han hadde snakket med mange som hadde kjente Henrik Ibsen. Hans Terland hadde ikke skrevet så mye selv, men han hadde gitt en god del av sine opplysninger til Hans T. S. Eitrem (1871 – 1937). Han var rektor og skolemann inne i Oslo, og han hadde også en viss tilknytning til de gamle Grimstad-familier. Hans Eitrem har skrevet ned det meste som ble fortalt om Henrik Ibsen i Grimstad. Opplysningene forelå for en stor del fragmentarisk, men Eitrem har systematisert opplysningene og gitt sine vurderinger. Han forteller f.eks. om arbeidet i apoteket: «Hver dag maatte de ut og pille urter», og hans kilde var Marie Thomsen som var hushjelp hos apoteker Reimann.³⁷

Hvor fant de så disse urter? Det visste Hans Terland og Kristoffer Bjørklund meget godt: Ute på Malløyene, der var det mange urter som de kunne bruke i apoteket. Vi skal supplere denne opplysning med interessant informasjon som de to lærde skolemenn ikke hadde noen kjennskap til:

Tidlig på 1600-tallet bodde det en meget dyktig lege og kirurg i Grimstad. Han het mester Jon Christenssøn Gran. Legejournalen fra en operasjon som han gjorde i Grimstad den 13. april 1632, er bevart og skrevet av Grimstad-borgeren Jacob Wolf. Nils Rosenkrantz, sønn til lensherren som bodde på *Nedenes kongsgård*, hadde fått blindtarmbetennelse og ble operert av mester Jon i Grimstad. Jacob Wolf skrev journalen og han assisterte også under operasjonen. Dette var før bedøvelsen ble oppfunnet, og journalen er kort og konsis: «Welbaarne Niels Rosenkrantz bleff aff tarmeløb opskoren y Grimbstad aff mester Joen, och holt ieg hannem samme tidt». ³⁸

Mester Jon trengte også urter til sin virksomhet. Han har tydeligvis også funnet urter i alle fall på Ytre Malløya. Den største parten i øya var krongods som han bygslet. Kanskje bygslet han også den del av Ytre Malløya som var odelsgods? Ytre Malløya hørte til Frivold-gårdene etter en stor utskiftning i utmarka som ble gjort omkring år 1500. Apoteker Reimann og Henrik Ibsen var ute på Malløyene og fant sine urter. Var det mester Jons urtehave fra tidlig på 1600-tallet som fortsatt ga god avkastning vel 200 år senere? Var det også det kalkholdige jordsmonnet der ute som var så gunstig for de urter som apoteket inne i Grimstad trengte?

Vi har nå et godt grunnlag for å stille noen meget sentrale spørsmål: Var Henrik Ibsen ute ved Malløyene da hjuldampskipet «*Lowestoft*» i 1846 passerte gjennom vår skjærgård? Var Henrik Ibsen en av dem som vinket til de prominente gjester som sto på broen og ivrig fulgte med i det landskap og den skjærgård som gjorde et så sterkt inntrykk? Vel, svaret får vi ikke nå i 1846. Vi må vente til midt i mars 1851 da Henrik Ibsen var godt etablert inne i Christiania.

Henrik Ibsen på seilas ute i skjærgården

Jeg er også en av dem som i mange år har samlet opplysninger om Grimstad-distriktet og snakket med en rekke gamle lokalkjente folk. Tidlig i 1960-årene var jeg flere ganger ute hos søster Marie Kjekstad. Hun bodde på *Sannum* på *Nedre Hesnes*. Hun var pensjonist og hadde god tid til å snakke med meg. Hun var meget godt kjent på Hesnes, og hun hadde mye å fortelle meg, også om Henrik Ibsen:³⁹

Markus Hesnes var fra Skiftenes i Landvik. Han hadde giftet seg til Hesnes og drev et gårdsbuk. En gang han var ute på yttersiden av *Marivold* og samlet tang til forbedring av jordene sine, var det en som kullseilte med en liten sjekte mellom *Gråholmen* og *Hesnesøya*. Dette var like ved innløpet til *Hesnessund*, og det var ikke så langt for Markus Hesnes å ro ut og fiske opp den uheldige havaristen.

Markus Hesnes fikk den unge mannen opp i sjekta si. Men

han begynte med en gang å kritisere Markus. Det var så mye tang i båten, og den var så skitten! «Holder du ikke kjeft, så kaster jeg deg uti igjen!», sa Markus Hesnes. Og da ble det stille! Det var den unge Henrik Ibsen som hadde kullseilt. Han var litt pussa, og hele affæren var jo ikke noe særlig smigrende for den unge apotekerlærlingen. Markus Hesnes fortalte derfor bare om dette i sin nære krets.

Henrik Ibsen som tegner og maler

Vi har en rekke opplysninger om Henrik Ibsen som tegnet og malte adskillig i sin Grimstad-tid. I Ibsenhuset henger det flere bilder som han har gjort, bl.a. portrettet av losen Svend Haaø på utkikk. Hans Eitrem forteller at Ibsen hadde fri på søndagene, og at «... han da kunde ta avsted med farveskrin og bøker rett op på Vestre Varde, eller – om han hadde bedre tid – til Vardåsen, eller i båt helt til Maløia». ⁴⁰

Tolkasserer Chr. Due har gitt en meget god og dekkende karakteristikk av sin venn som tegner: «Hans Blyant kunde hurtigt, smagfuldt og træffende gjengive Pointet, naar noget skulde fremstilles ved Illustrasjon. Skjønt man jo paa langt nær ikke uden at se de aldeles fortrinlige Tegninger kan nyde den komiske, gjennem disse fremstillede Begivenhed, vil jeg dog forsøge at give Læseren et Indtryk deraf. I et Hefte paa adskillige Blade saa man da som første Billedet den unge Mand ⁴¹ ...».

Henrik Ibsen – redaktør i vittighetsbladet «Manden» eller «Andhrimner» 1851

Dette vittighetsbladet begynte å komme ut nyttår 1851, men utgivelsen stanset etter knapt ett år. De tre redaktører var Aasmund Olavsson Vinje (1818 – 1870), Paul Botten-Hansen (1824 – 1869) og Henrik Ibsen (1828 – 1906) som forlot Grimstad og kom til Christiania ut på våren 1850. ⁴²

Otto Lous Mohr (1886 – 1967) har skrevet detaljert om «Henrik Ibsen som Maler». Hans konklusjon når det gjelder disse tegningene i «Manden», er at: «Det er meget sannsynlig at Henrik Ibsen

Humoristisk tegning fra den intense debatt i Christiania midt i mars 1851 da jernbanesaken ble behandlet i Stortinget. Tegningen er ifra vittighetsbladet «Andhrimner» der Henrik Ibsen var en av de tre redaktører. Tegningen er uten tvil laget av ham. Til venstre ser vi den seirende Robert Stephenson. Henrik Ibsen kjente godt til ham fra hans reise gjennom Grimstads skjærgård i 1846.

Humoristic drawing made March 1851 by the famous Norwegian author Henrik Ibsen (1828 – 1906). The drawing was made when the railway matters heavily were discussed in The Norwegian Parliament, called Stortinget. To the left we see the winning Robert Stephenson, then John Rice Crowe, British Consul General in Norway and a rather small man; and third The Norwegian Minister of Home Department. He is heavily trying to get the most obstinate and prominent opponent on the train. Our author Henrik Ibsen lived in Grimstad 1846 when the yacht "Lowestoft" of London passed, a remarkable event on the coast of Norway so early. The drawing is to the point according to the discussion 1851

har laget flere av disse tegninger». Men han tilføyer: «Som tegningene nu foreligger, i ubehjelpelige tresnitt, gir de liten anledning til slutninger om tegneferdighet eller satirisk evne». Vel, dette er O. L. Mohrs ord, men hans påstand kan i høy grad diskuteres. Min mening er at de grove strekene i xylografiene, på en fortreffelig måte understrekter både det satiriske innhold i tegningene og i tegneferdighet. Det er tresnittet og xylografiets karakter og struktur generelt Mohr uttaler seg om i sin bok.⁴³

Litteraturhistorikerne har også tatt for seg Henrik Ibsen som tegner og maler. Tittelbladet på «Manden» har en tegning som viser en mann som løper over Stortorvet i Christiania på vei til leserne. Edvard Beyer slår i sin «Norges Litteratur Historie» uten

reservasjoner fast at det er Henrik Ibsen som har laget denne tegningen! Det var Henrik Ibsen som var tegneren i det triumviratet som ga ut «Manden» eller «Andhrimner». ⁴⁴

«Henrik Ibsens skrifter» er tidlig på 2000-tallet gitt ut med meget fyldige kommentarer i imponerende 33 tykke bind. Alle kjente brev og artikler m.v. som Henrik Ibsen har skrevet, er også tatt med og kommentert. Dette gjelder også det som han skrev i «Andhrimner». Når det gjelder tegningene, så er konklusjonen: «Ibsen skal ha tegnet illustrasjoner til avisen og bidro ellers med leilighetsdikt, artikler, stortingsreferater og det satirisk-parodiske skuespillet *Norma* ...». ⁴⁴

Robert Stephenson og Henrik Ibsen

Tidlig på nyåret 1851 var det en intens debatt i Christiania. Bakgrunnen var følgende: Like før jul 1850 hadde Frederik Stang (1808 – 1884), statsråd og leder av Indredepartementet, inngått en avtale med Robert Stephenson og hans menn. Avtalen gjaldt bygging av jernbanen fra Christiania til Eidsvold, den jernbane som fikk navnet *Hovedbanen*. Prosjektet ville koste vel 2 millioner spesidaler, et meget betydelig beløp, og avtalen forutsatte at Staten deltok i finansieringen. Avtalen måtte derfor behandles og vedtas i Stortinget.

Kunne kostnadene reduseres? Det var det store diskusjons tema! Avtalens mål var å bygge «... en Locomotiv-Jernbane med tilhørende electrisk Telegraph». Denne «Telegraph» er nevnt helt sentralt i avtalen, men var den nødvendig? Telegrafen ble bl.a. en «Prügel-Knabe» i den intense diskusjonen! ⁴⁵

Vittighetsbladet «Manden» måtte selvsagt delta aktivt i debatten, og Paul Botten-Hansen skrev «Jernbanesagen i Civilisationens Himmel, en apokalyptisk Farce». Det blir alt for langt i vår sammenheng å gjengi hele farsen, vi får nøyne oss med et par sitater. En hovedperson i denne apokalypsen, det vil si åpenbaring, er «Aanden», og «Aanden» utbryter:

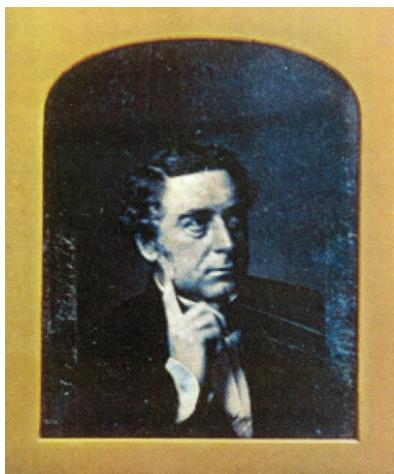
«Jernbaner? Det har jeg ved min Himmel, ikke hørt det

Mindste om» og «... om et Jernbaneanlæg – det er mærkværdigt at høre tale om en slig Sag saa langt nordenfra».

«Redaktøren» er den hovedperson som ivrig forsvarer prosjektet, og ett av hans mange gode argumenter er: «Den kolossale Skikkelse, som staar hans Majestæt nærmest, er da vel Englanderne». Men «Redaktøren» hadde også sine motstandere i sin nære krets i Christiania. En av dem var «Ukuland», det vil si stortingsrepresentanten Ole Gabriel Ueland (1799 – 1870), pessimisten som ved enhver anledning kjempet mot alt som kostet noe:

«Dette er jo en skammelig Bortførelse, der vil volde Staten en Million Dalers Tab, da mine besparende Forslag blive liggende der halvfærdige. Jeg havde sandelig ikke fundet mig i denne Medfart». «Ukuland» har også et annet viktig argument mot det store jernbaneprosjektet: «Besparelsen af Statens Penge er vor første Pligt».

Til denne åpenbaring hører også en tegning som tydelig viser et tog og de viktigste aktører i jernbanesaken. Vi starter til *høyre* og går mot *venstre*: Vi ser da statsråd Frederik Stang med flosshatt, han forsøker så godt han kan å få «Ukuland» med på toget. Han stritter imot alt han kan! Vi ser så generalkonsulen Mr. Crowe,

Robert Stephenson (1803 – 1859), daguerreotypi tatt ca. 1851. Han var øverste leder for de entreprenører som bygget Hovedbanen Christiania – Eidsvold i 1851 – 1854, vår første jernbane. Foto: Gjengitt med tillatelse fra National Portrait Gallery, London
Robert Stephenson, daguerreotype taken ca. 1851. He was manager of the contractors who built the first Norwegian railway

som var en liten mann. Han har også flosshatt og er meget godt fornøyd med det endelig vedtak i Stortinget. Hvem ser vi helt til venstre? Det er selvsagt Robert Stephenson, også han meget godt fornøyd!

Hvem har laget denne tegningen? Det er Henrik Ibsen. Men Ibsen har lagt noe mer i denne tegningen enn det vi leser oss til i den apokalyptiske farse som er trykt i «Manden». Han viser oss en begeistret Robert Stephenson som også har reist gjennom skjærgården i Grimstad, og som Henrik Ibsen helt sikkert selv vinket til da han var ute på *Malløy* for å finne urter til «aboteket». Eller var det kanskje ved *Kuskjær* de to vinket til hverandre?

Tilbakeblikk

Jeg er glad for at Dahlske skole ga meg én time ekstra i gammelnorsk, ut over det som var pensum. Nå har jeg brukt nesten 57 år på å gjøre hjemmeleksa mi. Jeg er litt træg! Men det viktige er da at leksene blir gjort?

English Summary

This article deals with the fairway just outside the city of Grimstad, south-east coast of Norway. The meaning of some placenames according to the old Norwegian language, are discussed. Two voyages on this part of the coast, are also discussed.

The first voyage was done in 1733 by the Danish-Norwegian King and Queen. A mapmaker escorted the Royal Family, and the fairway along the coast is very well recorded.

The second voyage was done in 1846 by Robert Stephenson and his colleague George Parker Bidder. They arrived in the out harbor *Homborsund* with the paddler «*Lowestoft*», stayed there over night, and the next morning continued their voyage eastwards. The fairway is very well described by Mr. Bidder:

«At daylight we again got under way and we were all on deck immediately for the Scenery was at once most interesting and

beautiful – we were navigating a sort of inland Channel bounded on each side by innumerable rocky Islets. On the one side we occasionally saw the ocean as we peeped through between the Islands whilst on the other was the Iron bound land of Norway ranges of hills rising in constant succession as far as the eye could discern covered now with interminable Pine forests but broken up by Ravines, Gorges and bluff Precipes.

The grandeur of the ocean on the one side and the land on the other were in fine Contrast with the Norwegian dwellings which were to be seen in every nook and corner – These invariably were made of wood – looked very clean & comfortable – with here & there but very seldom a small a small indeed very small piece of natural grass on which they feed their goats.

Many boats were passed by us – Many of them rowed by the women – indeed the waters appear to be the great highway for the people on the coast indeed I doubt if there be even a foot path on the Shore even of the Main Land – *Arendal* itself is very Picturesquely situated in a small bay approached on each side by Channels protected from the Sea by Island so that vessels lie there as in a Mill Pond.

Leaving this place we pursued our way for about six miles between the Islands we then stood out for Sea after getting quit of the Pilot».

«*Lowestoft*» arrived in Christiania, today called Oslo and the capital town of Norway, very late in the evening the 29th of August 1846. Mr. Stephenson and Mr. Bidder were well taken care of by the most prominent members of the Norwegian Government and the citizens of Christiania.

The following days they inspected the area between Christiania and Lake Mjøsa. The conclusion was that it was possible to build a railway, however some problems had to be solved.

«*Lowestoft*» left Christiania and followed the coast as far as the city of Bergen, west coast of Norway. «*Lowestoft*» visited sea-side cities and villages, out harbours and the fiords. The

Norwegian voyage 1846 took almost one month. The voyage was for Robert Stephenson «a trip of pleasure», he had for the last 10 years worked very hard.

Henrik Ibsen (1828 – 1906), the most famous Norwegian author, lived in Grimstad in those years. He did his apprenticeship as a pharmacist at the Grimstad Pharmacy. His job then among others, was to collect herbs growing on the islands just off the mainland. The soil on these islands is very suitable for different herbs.

Henrik Ibsen moved to Christiania in 1850. In 1851 he was together with two other authors, the editor of the comic magazine «*Andhrimner*». In March 1851 the agreement between Robert Stephenson and The Norwegian Government about building of our first railway, was heavily discussed. However, the agreement was confirmed by Stortinget, our Parliament.

Henrik Ibsen, who also was a painter and black-and-white artist, then made a drawing of the situation in «*Andhrimner*». The drawing shows Robert Stephenson and Consul General John Rice Crowe, a rather small man, as the winning part.

Henrik Ibsen was familiar with Robert Stephenson from the short visit 1846 of the paddler «*Lowestoft*» in the Grimstad-waters. The visit of the private yacht «*Lowestoft*» was a remarkable event so early. Most probably Henrik Ibsen and Robert Stephenson then had seen each other!

Noter og kildehenvisninger

Denne artikkel er i vesentlig grad et lokalhistorisk arbeide. Artikkelen er imidlertid også nært knyttet opp mot det arbeide jeg gjør for Jernbaneverket med å klarlegge telegrafens historie. Jernbanetelegrafen var fra den tidligste tid helt nødvendig for å kunne ivareta sikkerheten i togfremføringen. Dette ble under planleggingen meget sterkt understreket av Robert Stephenson på et møte vi nordmenn hadde i London sommeren 1850 med Mr. Stephenson. Første del av mitt arbeide i denne sammenheng, «Jernbanes telegraf - Planlegging, bygging og drift 1846 – 1883. Del I», foreligger parallelt med denne min lokalhistoriske presentasjon av saken og reisen til Norge 1846; i Norsk Jernbanemuseum, Hamar, årboken 2014, s. 6 – 37. Denne Del I går frem til 1859 da Robert Stephenson for siste gang var i Norge og vi overtok ledelsen i Direksjonen for Hovedbanen Christiania – Eidsvold.

Andre del av dette arbeide om telegrafen går frem til den store omorganiseringen i jernbanesektoren pr. 1. april 1883. Denne Del II foreligger i Norsk Jernbanemuseum, Hamar, årboken 2015, s. 36 – 77.

Vi nordmenn er ikke fullt ut klar over hvilken fremtredende posisjon Robert Stephenson hadde i britisk samfunnsliv og i aristokratiet. Da han døde i 1859, fikk han sin grav i Westminster Abbey, den britiske kroningskirke. Dette var det dronning Victoria som bestemte.

1. Jvf. Leiv Heggstad: Gamalnorsk Ordbok med nynorsk Tyding, Oslo 1963, oppslagsordene «kufr» og «kufungr», s. 386
2. A. W. Brøgger: Det norske Folk i Oldtiden, Oslo 1925, se s. 37. Kristin Bakken m.fl.: Norsk Ordbok. Ordbok over det norske Folkemålet og det nynorske Skriftmålet, Band VI, K – KÅVÅ, Oslo 2007 , oppslagsordet «kuvung», se sp. 1326 – 1327. Johan Fritzner: Ordbog over Det gamle norske Sprog, Fjerde bind A – Q, med rettelser og tillegg ved Finn Hødnebø, Oslo 1972, oppslagsord «kufungr», se s. 205
3. Johan A. Wikander: Gamle Havner ved Grimstad, Grimstad Byselskap 1985 og 1989, se s. 39 og for øvrig registeret der det er flere henvisninger til bl.a. Aua
4. Christer Westerdahl: The Significance of Portages. Proceedings of the First International Conference on the Significance of Portages, 29th Sept – 2nd Oct 2004, arranged by the County Municipality of Vest-Agder, Kristiansand; British Archaeological Reports, BAR S 1499, Oxford 2006. Min artikkel med kart og illustrasjoner er gjengitt s. 251 – 254, A4-format
5. Riksarkivet, Oslo, Rentekammeret, Realistisk ordnet avdeling, Statens gods, pk. 18, Kristiansands stift, her Mathias Christensen Schrøders meget omfattende kommisjonsdom 1709 om grensen mellom Ulenes og Nedre Hesnes. Det var oberst V. H. von Sesterfleth som bodde i Grimstad, som hadde tatt opp saken
6. Reidar Marmøy: Grimstad Skjærgård. Navn, fiskeplasser, «gode grunner» og trygge løp, Grimstad Byselskap, 2011, se s. 54, «Fureholmene». Johan A. Wikander: Gamle havner ved Grimstad, Grimstad Byselskap, 1985 og 1989, se s. 123 og 141
7. Johan A. Wikander: Sørlandsk Arkivtilfang i Vitenskapsselskapet i Trondheim, Agder Historielags årsskrift, nr. 45, 1967, se s. 22, Jens Pharo om Homborside
8. Reidar Marmøy: Grimstad Skjærgård. Navn, fiskeplasser, «gode grunner» og trygge løp, Grimstad Byselskap, 2011, se s. 62, «Kuskjær – Kusund – Kusundholmen»

9. Kulturhistotisk Leksikon for nordisk Middelalder, Bd. XII, Kbh. 1967, se sp. 310 ff, «Niveauforandring»
10. Pål Nymoen: Hummervikholmen i Søgne i Vest-Agder, Norsk Maritimt Museum – Arkeologisk Rapport Nr. 2012:7, Oslo 2014. Pål Nymoen: Rapport. Hummervikholmen, Søgne, GNR. 32, BNR. 68, utg. av Norsk Maritimt Museum – Arkeologisk Rapport Nr. 2014:3, Oslo 2014
11. Johan A. Wikander: Gamle Havner ved Grimstad, Grimstad Byselskap 1985 og 1989, se s. 68 ff
12. Norske Reise Anno 1733. Beskrivelse af Kong Christian 6. og Dronning Sophie Magdalenes Rejse til Norge 12. Maj – 23. September. Faksimileudgave af Håndskrift i Hendes Majestæt Dronningens Håndbibliotek København, Poul Kristensens Forlag 1992. Seilasen inn til Grimstad havn, er beskrevet s. 308. I min bok «Gamle Havner ved Grimstad», s. 23, er gjengitt et kobberstikk av det kongelige følge 1733 som passerer Lindesnes. Dette kobberstikk finnes i Det Kongelige Bibliotek, Kbh., uten at det der er klarlagt at stikket er fra kongereisen 1733
13. Den Costitutionelle, No. 233, fredag 21. aug. 1846, Christiania-notisene den 20. aug. Eneste mulighet for informasjonen om at Robert Stephenson gjør seg klar til Norges-reisen så raskt er kommet til Norge, er at den er kommet med en seilskute. Vi må regne med at informasjonen er kommet til Christiania dagen i forveien
14. Moss Tilstkuer, No. 70, søndag 30. aug. 1846, Moss-notisene 29. aug.
15. Einar Østvedt: De norske Jernbaners Historie, bd. 1, Oslo 1954, se s. 42 ff. Johan Anton Wikander: Jernbanens telegraf – Planlegging, bygging og drift 1846 – 1883. Del I, Norsk Jernbanemuseum Årbok 2014, se s. 9 ff
16. J. C. Jeaffreson: The Life of Robert Stephenson, Vol. II, London 1864, se s. 130 – 131 om reisen til Christiania
17. Brev dat. Lowestoft 23. juni 2014 fra Ivan A. W. Bunn, Searchroom Assistant, Suffolk County Council. Tore Gjelsvik: Statens Postdampere 1827 – 1870, Trondheim 2009, se s. 13 – 14 og 20 - 22
18. E. F. Clark: George Parker Bidder. The Calculating Boy, Bedford 1983, Chapter XVIII Norway, s. 230 ff. Her er in extenso gjengitt Mr. Bidder's brev dat. Edinburgh 26. aug. 1846; Christiania 31. aug. og 4. sept. 1846; Newcastle on Tyne "Thursday PM 3 o'clock" da Norges-reisen var slutt. Dette siste brevet er uten dato, men vi kan resonnere oss til at det er skrevet den 17. sept. 1846, jvf. note nr. 30 og 31. Mr. Bidder's brev er usedvanlig detaljerte. Når det gjelder dette siste brevet, se også note nr. 3, s. 440. Det har så langt ikke vært mulig å finne noen brev eller dagbok som Robert Stephenson skrev på denne Norges-reisen
19. Når jeg gjengir klokkeslett, så bruker jeg her vår «moderne» klokkeslettbetegnelse 0 – 24. Da Norges-reisen ble gjort 1846, ble betegnelsen 0 – 12 før middag og 0 – 12 etter middag, brukt og da alltid som lokal tid. Jvf. Johan Anton Wikander: Klokkeslettbetegnelsen 0 – 24, Norsk Jernbanemuseum, Hamar, årboken 2012, s. 63 – 78
20. Statsarkivet, Kristiansand, Homborsund losoldermannskap, losprotokoll nr. 1, 1825 – 1861, se fol. 150b – 151a, No. 34, 29. aug. 1846. For reisen videre østover må

«Lowestoft» ha fått en Merdø-los. Losprotokollen for Gimstad losoldermannskap, tidsrommet 1825 – 1848, er bevart; og det er på det rene at ingen Haaø-los eller Hesnes-los forte skipet. Losprotokollen for Arendal losoldermannskap er ikke bevart. Her har det blitt gitt opplysninger om skipet og ankomst og avreise fra Arendal; opplysninger som vi dessverre ikke får vite

21. «Den vestlandske Tidende», No. 73, lørdag den 12. sept. 1846, s. 1, sp. 2, Arendalsnotiser den 11. sept. Når det her sies at «Lowestoft» kom inn «Thorsdags», altså den 10. sept.; så er det feil. Det er helt på det rene at «Lowestoft» kom inn til Arendal onsdag den 9. sept. 1846. Jvf. i denne sammenheng notene nr. 22 og 23 nedenfor, losoldermennenes journaler for Christiansand og Mandal, som er ført fortløpende for flere skip enn «Lowestoft», har riktig dato, 9. sept. 1846. «Den vestlandske Tidende» No. 73 har også opplysninger om «Lowestoft» i sine «Skibs- og Handels-Efterretninger, Indkomne Skibe, den 11te September». Her leser vi «Dampsbib Lowestoft, Richard Fraser, af London fra Christiania til Bergen». Dette er i en liste over innkomne skip til Arendal de siste dager, listen gir altså ikke noen eksakt dato for når det enkelte skip kom inn. I tollregnskapene for Arendal finner vi heller ikke ytterlige opplysninger
22. Johan A. Wikander: Veder på Agdesiden, Agder Historielags årsskrift, nr. 59, 1983, s. 5 – 48
23. Johan A. Wikander: Gamle havner ved Grimstad, Grimstad Byselskap 1985 og 1989, se kap. XI. Sjømerker, s. 133 ff
24. Johan A. Wikander: Gamle havner ved Grimstad, Grimstad Byselskap 1985 og 1989, se kap. XIV. Forsvaret av Kysten, s. 163 ff
25. E. F. Clark: George Parker Bidder. The Calculating Boy, Bedford 1983, Chapter XX The Electric Telegraph, s. 262 ff
26. Statsarkivet, Kristiansand, Kristiansand losoldermannskap, Losningsprotokoll C.1.2, 1843 – 1847, fol. 186b – 187a, No. 389 og 390, 9. sept. 1846. Kursen på britiske £ var på denne tiden 1 £ = 4 ½ spesidaler. Dette fremgår bl.a. av Stortingets Forhandlinger 1851, Anden Deel, No. 20. Angaaende naadigst Proposition til Norges Riges Storthing betræffende Istandbringelse af en Locomotiv-Jernbane med tilhørende electrisk Telegraph mellem Christiania, Øiern og Mjøsen. Se f.eks. s. 15, og jvf. også note 15 ovenfor
27. R. Brookes: The General Gazetteer; or Compendious Geographical Dictionary, containing a Description of the Empires, Kingdoms, States, Cities, Towns in the Known World, 14th Edition, London 1809, alfabetisk, men uten paginering, i alt ca. 900 sider. Det er denne utgave jeg har brukt
28. Statsarkivet, Kristiansand, Mandal losoldermannskap, Losningsprotokoll 1843 – 1869, fol. 54b – 55a, No. 290, 9. sept. 1846
29. Mile-begrepet: se Beskrivelse til Kartet over den norske Kyst fra Christiania til Tønsberg, Torgersø Fyr og Rauø eller Den nordlige Deel af Christianiafjorden, utg. av Directionen for Norges Geographiske Opmaaling, Christiania 1852, se s. 1, Innledningen. Jvf. også Den Norske Lods, utg. av Norges Geografiske Opmaaling, 1ste Hefte, Kristiania 1871, se Almindelige Bemærkninger, s. VII
30. Bergens Stiftstidende, No. 75, 17. sept. 1846, Bergens-notiser 16. sept, s. 1, sp. 1

31. Statsarkivet, Bergen, Bergen Losoldermann, Losingsprotokoll I.a.18, inn- og utg., 1844 – 1848, se 1846, nr. 589 (inn) og 562 (ut)
32. Bergens led, se: Fierde Hefte af de Oplysende Beretninger for de Søefarende til de Specielle Kaarter over Den Norske Kyst, hele Bergens-Leed sydefter ..., utg. av Det Kgl. Søe-Kaarte-Archiv, København 1798, se s. 12 – 13. Den Norske Lods, 4de Hefte, ... Stavanger til Bergen, udarbeidet 1858 – 1863, Kristiania 1868, se s.18. Kjell Terje Dåvøy: Losing i regionen i eldre tid. Del II, Havstrilen, Kulturhistorisk årbok for Sund, Fjell og Øygarden 2010, utg. av Kystmuseet i Øygarden, se s. 110, «Innseglingsveg til Bergen»
33. Eisenbahn-Zeitung, Stuttgart IV. Jahr 1846, No. 45, 8. November, s. 398. Braunschweig II. Jahr 1844, s. 279 - 280
34. Den Constitutionelle, No. 253, 10. sept. 1846, Christiania-notisene den 9. sept.
35. Den Constitutionelle, No. 257, 14. sept. 1846, se Christiania-notisene
36. Utnevnelsene, St. Olavs Orden, ble gjort den 7. nov. 1848, meddelt av kansellsjef Anders Flaagen, Det Kgl. Slott, Oslo, med kopi fra den originale protokoll i Slottsarkivet. Morgenbladet, 21. nov. 1848, meddelelse om utnevnelserne. De er også listet opp i Kongeriget Norges Stats-Calender, 1853, s. 285 og 289 sammen med andre utenlandske som også ble tildelt ordenen. Det er i litteraturen om NSB gitt en del feilaktige opplysninger om hvilket år utnevnelserne skjedde
37. Hans Terland: Ibsens Grismadtid. Foredrag av H. Terland ved Ibsenfesten i Grimstad 20. mars 1928; Selskapet for Grimstad Bys Vel, Medlemsskrift nr. 10, Grimstad 1930. Se særlig innledningen s. 17 og s. 19. H. Eitrem: Ibsen og Grimstad, Oslo 1940
38. Johan A. Wikander: Gamle havner ved Grimstad, Grimstad Byselskap 1985 og 1989, se s. 20 og 152. S. H. Finne-Grønn: Annalistiske og andre optegnelser. Almanaknotater fra aarene 1625 og 1628 til 1641 av brødrene Jacob Justsønner Ulf (Wolf) om familieforhold og samtidige begivenheter i Fredrikstad og paa Sand (Lillesand) i Nedenes, Norsk Slektshistorisk Tidsskrift, bd. 3, Oslo 1932, se s. 28 ff og 34
39. Besøk hos søster Marie Kjekstad, Sannum, Nedre Hesnes, søndag 25. aug. 1963, mine notater denne dag fra dette møte. Jeg fikk da også en huspostill som hun hadde funnet frem til meg, trykt i København 1762, forfatter Axel Kjerumgaard (1730 – 1773). Etter all sannsynlighet har denne tilhørt Peter Dahls (1746 – 1789) familie som søster Marie Kjekstad tilhørte
40. H. Eitrem: Ibsen og Grimstad, Oslo 1940, se s. 30
41. Chr. Due: Erindringer fra Henrik Ibsens Ungdomsaar, København 1909, se s. 29, og også s. 34 – 35
42. Knut Brautaset: Ibsens Grimstad, Grimstad Byselskap, 2012, se s. 67
43. Otto Lous Mohr: Henrik Ibsen som Maler, Oslo 1953, se s. 26 – 27
44. Edvard Beyer (red): Norges Litteratur Historie, bd. 2, Oslo 1974, se s. 400; jvf. også bd. 3, Oslo 1975, se s. 234. Vigdis Ystad (hovedredaktør): Henrik Ibsens Skrifter, Del 12, Brev 1844 – 1871, ansvarlig redaktør Narve Fulsås, Innledning og kommentarer, Oslo 2005, se s. 79
45. Johan Anton Wikander: Jernbanens telegraf – Planlegging, bygging og drift 1846 – 1883. Del I, Norsk Jernbanemuseum, Hamar, årboken 2014, se s. 13 - 15

Fra Groos uthavn via Groos sommerpensjonat til Skral Festival

Av Helge Grobæk

Groos uthavn og gården Groos

Langs Sørlandskysten – fra Lindesnes og nordover finnes fra gammelt av en rekke såkalte uthavner. Sjøleden fra Lindesnes til Oslofjorden, Sverige og Østersjøen var en av de viktigste transportstrekninger i Nord Europa. Spesielt viktig var den for hanseatenes handel i Østersjøen. Vinden var datidens fremkomstmiddel. Kraftig vestavind og sterke strømsettinger langs vestkysten av Danmark gjorde det ekstremt farlig å seile langs den. Avdriften var stor både på grunn av vind og strøm. Den lave og svært grunne danske vestkyst gjorde det nesten umulig å se land før det var for sent. Derfor gikk datidens led fra Europa til Lindesnes, langs Agderkysten og til Telemarkskysten før

Groos uthavn oktober 2015 – fra Halvorsholmen. Holvika til venstre, Groos i midten og Grooseholmen til høyre. (Bildet tatt av Helge Grobæk)

kursen ble satt over mot Sverige og ned mot Øresund. Det var på ingen måte ufarlig farvann her heller, men den norske skjærgården med bratte fjellsider var mer synlig på avstand og gjorde at man kunne se brottene og unngå dem.

På slutten av 1500 tallet passerte årlig ca. 5.000 skip disse farvann. Behovet for havner hvor man kunne ligge noen dager for reparasjoner, proviantering m.m. var stort. Felles for disse havnene ytterst i skjærgården var at de hadde flere innseilingsløp, minimum 2, som kunne lette inn- og utseiling. Gjennom Leiholmsund, Klåholmsund, Rivinggabet og Risholmsund kom man trygt inn i Groosefjorden som hadde gode le- og oppankringsforhold.

Og i Groosefjorden fant man også 3-4 overnattings- og skjenkesteder på 15-1700 tallet. Jeg antar at et av dem var på Håøya og kanskje ett på Ytre Maløya, mens 2 var på hhv. Groos og Stoltenberg (ut mot Holvika). På Nipholmen, Grooseholmen, Halvorsholmen og Holvikaholmen var det montert forankringspåler og varpepåler, til hjelp for både fortøyning og forhaling. De fleste av disse holdes fortsatt i god hevd, og er viktige kulturminner.

Fortøyningsring på Grooseholmen, satt opp ca 1750. (Bildet tatt av Helge Grobæk september 2015)

Gården Groos gnr.3,bnr 1 og 2 i forgrunnen og Grooseneset i bakgrunnen, gnr.1,bnr 4.. Bildet tatt ca. 1913. (Bildet utlånt av AAKS)

Groos, gnr. 3, bnr.1 og 2 var opprinnelig en del av storgården Grøm (gnr 1). Når og hvem som ryddet og bosatte seg først her er ukjent. Grovt anslått synes å ha vært et 20-talls oppsittere/leilendinger/eiere til gården fra ca. 1600 og frem til i dag. Fra før 1610 er nevnt oppsitter/leilending Gregers, deretter Herr Hans og frem over til ca. 1693 er også nevnt 4-5 øvrige oppsittere/leilendinger. Omkring denne tid finner vi et kjent navn. Christen Mogensen Groos ble født på gården Groos i 1690 og døde i Grimstad 1761. Han hadde vært styrmann i Tordenskiolds flåte og månedsløytnant i den dansk-norske flåte. Han bosatte seg etterhvert i Grimstad og ble kjøpmann og skipsreder. Han ble født der, men det har ikke vært mulig å finne ut om han også var oppsitter på Groos. Så i 1786 bodde Willum Christensen der som oppsitter og etter ham har man en kilde om skipsbygging på Groos. Han bygde en brigg – «Providentia» - på stranda på Grooseneset, det eneste skip man vet er bygget i området. I 1847 eies Groos av grunnleggeren av Hasseldalen Verft, Mathias Gundersen. Han planla å bygge en reperbane der, men planene ble aldri gjennomført.

Dessverre er alle spor etter tidligere bebyggelse forsvunnet.

Det antas at hovedhuset på Groos frem til ca. 1870 lå der hvor restaurangen nå ligger. På 1870-tallet ble nytt hovedhus (hvitt hus i forgrunnen av bildet) oppført, og i 1873/74 kjøpte oldefar Anders Andreassen eiendommen. Han var skipper på flere Grimstad- og Arendalsskuter, og døde i New York på midten av 1880-tallet. Oldemor Johanne Margrethe satt med gården frem til 1911. Deretter fikk den flere eiere som over en 15-20 års periode skilte ut og solgte tomter i området. Gjenstående bygninger ble på tidlig -30 tallet ombygd og flere nybygg oppført til Groos Sommerpensjonat. På et par av bildene i artikkelen sees en terrasse foran hovedhuset. Antakelig ble denne bygd samtidig, og i dag ligger murrestene av denne omkransenet av trær.

Groos, gnr 3, bnr.3 ble i 1848 skilt ut fra bnr 1. Den hadde flere eiere frem til -30 tallet. I 1934 ble gården kjøpt av Olav Beisland og eies i dag av Øystein Beisland. I min oppvekst var det alltid sommerjobb å få der, og stor ble selvfølelsen da jeg som 12-13 åring fikk gå inn i stallen og ta seletøy på hesten for deretter å spenne på langvogna og kjøre av sted med plog og harv m.,m.

Grooseneset, gnr.3, bnr 4 som sees i bakgrunnen på bildet

Gnr. 3, bnr.3 tilhører Øystein Beisland. (Bildet utlånt av Thomas Beisland)

over, ble i 1861 utskilt fra gnr.3, bnr.3. Eiendommen ble solgt til Selskapet for Grimstad Bys Vel i 1939 og uteid til mine foreldre fra samme år og frem til 1969. I dag har Grimstad Seilforening sitt flotte brygge- og seilanlegg på stranden, og hele Grooseneset er et meget populært utfartsområde.

Groos Sommerpensionat

Dr. Jacob Joachim Erichsen, som var lege i Grimstad i en mannsalder, kjøpte Groos, gnr. 3, bnr. 1. i 1930 Han har solgt eiendommen videre relativt raskt etter å ha skilt ut flere mindre tomter i området. Et antall sommerhytter ble oppført av ham, til bruk for slekt og venner på sommerbesøk. 2-3 av disse hyttene lå der hvor studenthjemmet nå ligger. Hovedbygningen og uthus ble solgt til Sigrid Christoffersen, søster til bl.a. stuert Hans Christoffersen fra Grimstad. Det er antakelig hun som har forestått ombyggingen og oppføringen av den nye bygningsmassen til det nye sommerpensionat for i 1934 står følgende annonse i Aftenposten:

Groos Sommerpensjonat, Grimstad.

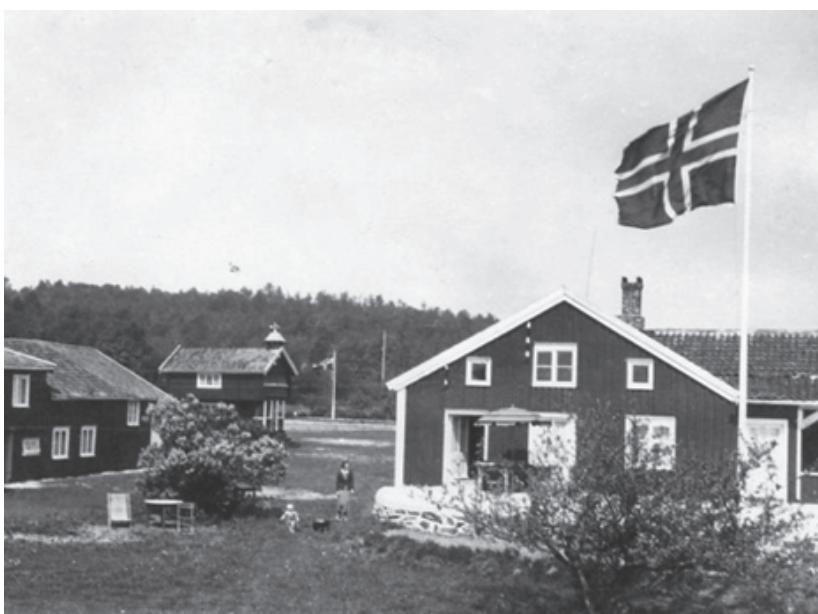
Det er jo interessant at hun åpner sommerpensjonatet 15. august, kanskje det var mulig på den tid å drive utover høsten også? Bildene på de neste sidene viser et flott anlegg, synd det ikke er fargebilder.

Grimstad. Groos Sommerpensionat.

132
Enrett Kr. Gundersen.

Bildene må være tatt ca. 1934. Bygningene ble kalt (fra venstre mot høyre) Stabburet, Peisestua og spisesal m/kjøkken (bak Stabburet), Annexet, Hovedhuset – (bak Annexet), Øvre Bungalow og Nedre Bungalow. I forgrunnen ser vi at det dyrkes noe – poteter? (Bildet utlånt av Jon Berg)

Her ser vi hovedhuset, Annexet og Stabburet. (Bildet utlånt av Steinar Christoffersen)

Grimstad Greos Sommerpensionat

151
Enevold Kr. Gundersen.

På dette bildet ser vi i venstre del både peisestua og spisesalen. Den lille postkassen til høyre sto foran hytta som Sigrid Christoffersen oppførte til privat bruk. (Bildet utlånt av Jon Berg).

Fra sommerpensionatet - Stabburs-trappen. Nederst til venstre fra venstre Sigrid Lilleholst (Christoffersen) og hennes søster Liv Ahlgren (Christoffersen). De muntre herrene bak er fra venstre Per Christoffersen og «ukjent». (Bildet utlånt av Steinar Christoffersen)

Driften av Groos Sommerpensjonat fortsetter og i 1937 finner vi denne annonsen i Aftenposten:

Groos Sommerpensjonat

innehaver. Sigrid Christoffersen, GRIMSTAD

Er bekjent for sin herlige beliggenhet like ut i mot havet, lang sandstrand, vakre spaseruter. Godt kjøkken. Ølrett. Moderate priser. Ny stor, koselig salong. **Tlf. 35 IV.**

Pensjonatet synes nå vel etablert, og med et påbygg – salongen – til spisesalen som ny attraksjon. Fortsatt er Sigrid Christoffersen innehaver, hun både eier og driver stedet. Hun giftet seg i 1938 med elektroingeniør og bestyrer av Grimstad E-verk Thor Lilleholt Olsen. Men endringer skjer og I oktober 1940 sto en ny annonse i Aftenposten:

Aftenposten 28. oktober 1940

FORRETNING

SALG

Groos Sommerpensjonat

med bygninger, strandtomt, inventar og utstyr ved Sørlandets herligste skjærgård. Fin bilvel. 33 soverum. Spisesal til 100.

Henvendelse O.r.sakfører F. G. GUNDERSEN, Grimstad.

Det var Oslo-mannen, høyesterettsadvokat Leif Sonberg som sammen med andre investorer som deretter kjøpte Groos, antakelig i 1940. Leif Sonberg var født i Grimstad i 1895 og var etterkommer etter Claus Sonberg som kom fra Haderslev i Syd – Jylland til Grimstad på slutten av 1700-tallet, som forvalter ved Frolands verk og lærer ved Dahlske skole.

Etter eierskiftet drev Sigrid Lilleholt fortsatt pensjonatet noen

år fremover, kanskje både under hele krigen og noen år deretter. Thomas og Jon Beisland husker at det bl.a. i krigsårene var tivolidrift der på sommerstid, samt kafe- og restaurantdrift. På guttungers vis plukket de sigarettsneiper og blandet til rulletobakk - gjenbruk - men neppe til seg selv? Stedet var mye brukt av tyske soldater til rekreasjon, og også et populært mål for Grimstadfolk for søndagskaffe. Hvorvidt det i tillegg ble drevet som vanlig pensjonat er ikke klart. Harald Andersen forteller at Leif Sonberg under krigen om sommerene bodde i naboeiendommen (der hvor Askeladden barnehage ligger). Det er mulig at pensjonatet også var annektert av tyskerne, slik at selv eierene ikke fikk værelser.

Leif Sonbergs barnebarn, Jon og Nils Petter Berg har sendt en mengde informasjon om og bilder fra familiens eiendom i tiden ca 1950-1960.

Nils Petter forteller... *Leif Sonberg var Høyesterettsadvokat med praksis i Oslo, men likte å leve et behagelig liv så han tilbragte hele sommeren på Groos. Bestemor Kirsten Sonberg var direktør for Norges i særklasse største bedrift for utleie av kinofilm (Kommunenes Filmsentral) og hadde knapt nok hatt en ferie i hele sin karriere (hun endte opp med Kongens Gull og div andre hedersbevisninger).*

Det var et aksjeselskap som kjøpte stedet (A/S Midtveis) og jeg har bare hørt om to aksjonærer. Bestefar og en Torgrimsen fra Stavanger. (geografien ga da opphav til navnet: a/s Midtveis) Selskapet ble nedlagt noen år etter at stedet var solgt antakelig omkring 1970. (Overnevnte kilder mener også å huske at Gowart Olsens rederi i Stavanger og Erling Bergendahl fra Oslo var medaksjonærer.)

Han fortsetter... *Leif Sonberg har på et eller annet tidspunkt kjøpt ut den/de andre aksjonærerne: Vi i familien begynte å reise til Groos da jeg gikk på folkeskolen. Noen ganger med bil (tok over 7 timer fra Oslo) og noen ganger med kystruta. De første gangene var vi bare en ukes tid. Leif Sonberg drev stedet på den måten at han hvert år gjorde en leieavtale med en person med hotellfaglig bakgrunn som så sto for driften av stedet gjennom sesongen (fra St Hans til 15. August / skolestart). En del av avtalen var at han selv skulle ha kost og losji hele sommeren,*

Bestefar Sonberg, høyesterettsadvokaten og pensjonateieren, i sommermodus, og på bildet til høyre hans barnebarn Ester og Jon Berg. (Bildene utlånt av Jon Berg)

så han satt og skrev noen prosedyrer til høstens rettsaker og hadde ellers en avslappet og god sommer på hjørnet av terrassen foran våningshuset. Da Leif Sonberg døde (jeg har ikke tidspunktet) satt bestemor Kirsten Sonberg som eier av selskapet og stedet. Hun var som nevnt en opptatt person så det praktiske ansvaret falt på min mor og far. Den tidligere driftsformen hadde slitt sterkt på stedet og vedlikehold var neglisjert, så det ble startet et arbeid med å få ting på fote igjen – jeg husker at vi kjøpte inn nye senger, madrasser, nattbordlamper og div inventar, koppar og kar og malte og sto i. Mor dro store mengder sengetøy hjem for reparasjon og far og vi guttene snekret og malte etc. (En forsommer sprøytemalte jeg 80 pinnestoler og 20 spisebord med en sprøyte-pistol tilkoplet blåsesiden på en støvsuger.)

Driftsformen ble fortsatt med kvalifiserte drivere for hver sommersesong, og studiner som værelsespiker/ serverings og kjøkkenhjelp - men avtalene ble endret noe slik at det også ble satt av noen penger til vedlikehold etc. – noe netto tror jeg aldri

det har blitt. Det ble i så fall tatt ut ved at vi bodde (og jobbet) der hele sesongen.

Etter ca. 1960 ble bygningsloven gjort gjeldende også for Groos Sommerpensjonat. Det betød at det måtte gjøres store forbedringer / investeringer som familien ikke hadde mulighet til å ta på seg – og det var ikke håp om avkastning som kunne forrente lån. Stedet ble derfor solgt til KNA som overtok alt og drev det som motell / camping ved at de også sikret seg jordet bak husrekken (mot heia og veien).

I salgsavtalen inngikk at vi skulle kunne bo i vår leilighet på hjørnet av terrassen i noen (jeg tror 3) år, mens mor og far lette etter et annet tilhold i Grimstad-området. Bestemor stilte salgs- summen til rådighet slik at vi etterhvert kunne bygge en hytte på en tomt de fant ytterst på Marivold.

Som jeg nevnte var det forskjellige «bestyrere» hvert år og studenter som hjelpt på kjøkken/spisesal og rom. Det hendte av og til at noen ikke tok arbeidstiden altfor alvorlig og til og med at det brøt ut streik. For å hindre fullstendig kollaps måtte da vi «eierbarna» trå til, så vi har tømt mange nattpotter og båret mye vann i mugger til rommene.

Alle rom hadde vaskestell – et jernstativ med emaljert vaskefat på toppen, en hylle med en emaljert vannmugge og en nattpotte underst.

En gang ble jeg satt til å skjære steik til alle 90 som var i kosten (inkl betjening)

Og oppvasken var et kapittel for seg – tre retters middag – vannpumpe – varme vann på komfyren og vask – først i kaldt vann så i varmt - og tørk – alt for hånd. En av bestyrerne skulle tydeligvis gjøre driften enkel og billig med det resultat at gjestene protesterte på å få makrell 3-4 ganger i uken (Makrellaget på Torskeholmen leverte ferdig filetert makrell)

Jon Berg har også skrevet mye informativt om Groos Sommerpensjonat ... *Jeg synes det er veldig fint at noen skal skrive om Groos. Min barndoms somrer der tenker jeg på som fantastisk fine.*

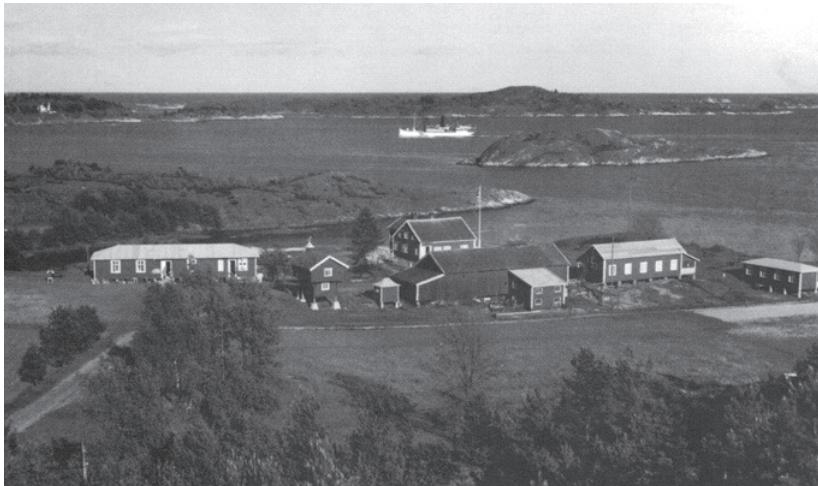
Jeg har også hørt at det var en av Tordenskjolds kapteiner som først

bygget og bodde i hovedhuset på det som ble Groos Sommerpensjonat. Det var et hus med mange små rom og smale trapper og ganger. Hvor mange av de andre bygningene som var fra den tiden vet jeg ikke. Men det var Hovedbygningen, Annexet, Øvre og Nedre bungalow, Stabburet, Peisestua og spisesal med kjøkken og felles stue. Det var plass til 75 gjester. På det meste hadde vi 90. Da fikk vi hjelp fra noen av hytte-eierne i nabolaget. Det var enkel standard på rommene; et par enkle senger, pinnestoler, et bord og vaskestell. Det var ikke innlagt vann. Og det var utedo mellom Annexet og Øvre Bungalow. Den hadde egne rom for damer og herrer. Huset het Via Dolerosa (smertens vei). Jeg hadde som fast jobb og tømme bøtter med brukte vaskevann fra rommene og sette inn en mugge friskt vann på rommet. Vann hentet man fra en håndpumpe som sto på veggen på Annexet.

Jeg har sett et gammelt bilde fra Groos. Det viser at sjøen gikk nesten helt opp til broen over til Grooseneset. Groosebekken fraktet sand ut til munningen av bekken. Høststormene gjorde at denne sanden ble lagt opp slik at det etterhvert ble en stor eng ved siden av bekken. Når KNA overtok jevnet de ut dette området og tok det i bruk som campingplass. På andre siden av pensjonatet mot Groosevegen var det ett jorde som doktor Eriksen eide. Dette fikk KNA kjøpt og brukte også det til camping. Etter at min bestemor Kirsten Sonberg overtok driften, (dvs. i praksis var det min mor Inger Berg som sto for det daglige) så ble det engasjert folk med hotell/restaurantfaglig kompetanse for å drive kjøkkenet. Så vidt jeg vet var det mor som tok seg av booking og Helga Lande og antagelig noen andre som stelte rommene. Det var ikke lett å finne noen som var kompetente og solide og var ledige og kunne ta en slik jobb i en kort sesong. Det var forskjellige folk hvert år de årene vi var involvert i driften. Som gjester var det mange barnefamilier som kom igjen år etter år. Flere av disse stamgjestene ble vi gode venner med og flere av dem kom på besøk til oss på hytta flere år senere.

Nils Petter skriver om istrandsettingen av stedet. Den gang var det en skipsoppfugging med utsalg i Grimstad. Mor var stadig innom der for å finne ting til å pynte opp med.

Som Jon Berg skriver - «min barndoms somrer....» - huskes sommertiden på Groos som flott og spennende. På Stabburet var det

Groos Sommerpensionat på -30 tallet. D/S «Kristiansand på vei inn fjorden.
(Bildet utlånt av Carsten S. Due).

montert en klokke som hver dag varslet de forskjellige måltider. (Den skal etter sigende befinne seg på Brannvakta i dag?) På sletten foran spisesalen var det fint å spille fotball og på -50 og -60 tallet organiserte man kamper med forskjellig sammensatte lokale lag. Hver sommer husker jeg nye ansikter, og vi fikk også mange gode venner blant de unge som bodde der. Den omtalte «Villa Dolerosa» husker jeg var oppført som 4-5 sammenbygde doer, 1 sete i hvert rom. På veggen hang en håndskrevet lapp over dorullholderen – teksten var «*Husk papirmangelen, kun to tørk pr. stump!*»

Ellers nevner Jon Berg at på et gammelt bilde av Groos går sjøen nesten opp til broen over Grooseneset. I min oppvekst ble jeg fortalt at området var et mye benyttet fortøyningssted for fanteskøyter – det kan ha vært på tidlig 1900-tallet – og en lite fjellparti ned bak peisestua kalte man «Fantefjellet».

Etter at Berg-familien solgte stedet til KNA, ble det drevet som campingplass og motell i en del år. Det har dessverre ikke lykkes meg å få detaljopplysninger om KNA's eie- og driftstid. Videre tror jeg daværende eiere av Victoria Hotell i Grimstad

Groos Camping med sommerrestauranten, bildet kan være tatt rundt 1965 etter bilene å dømme. (Ford Taunus 17 M – ble produsert fra 1964) (Bildet utlånt av Carsten S. Due)

også drev stedet og at det frem til midten på -70 tallet bl.a. ble arrangert forskjellige fotballaktiviteter der – i kombinasjon med Dues Sportsreiser og Jerv?

Helt til 2006 var det stille og rolig på friluftsområdet på Groos. Axel Githmark og familien drev restaurangen og på gode sommerdager var strandene fulle av sol- og badegjester. Staten v/Miljøverndepartementet hadde overtatt som eier, og Grimstad kommune hadde driftsansvaret – noe kommunen fortsatt har. Grimstad Seilforening fikk i 1996 byggetillatelse til sitt nye seilsenter på Grooseneset, med nytt klubhus og bryggearanlegg.

Skral Festival

Sommeren 2006 braket det løs; Skral Festival flyttet sin aktivitet fra Homborsund, og Groos fikk sin ilddåp som konsertarena for flere tusen ungdommer. I 2 hektiske julidager ble så festivalen arrangert frem til 2008 – det året hadde bortimot 13.000 deltakere noen uforglemmelige dager der. Etter noen års pause igjen ble ny Skral Festival arrangert i juli i år – nå med ca 6.000 (?) besøkende,

flotte konserter og en imponerende rolig og trivelig atmosfære.

Takk til Jon og Thomas Beisland, Harald Andersen, Carsten S. Due, Steinar Christoffersen og mine søsken Astrid og Arvid for både utlånede bilder og hyggelige samtaler om «gamle dager». Likeledes takk til Bjørn Torger Skjæveland for bidrag og utskrifter fra kirkebøker, Aftenposten m.m.

PS: Under arbeidet med denne artikkelen hadde jeg håp om å kunne lese mye historisk om Groos i Grimstad Adressetidende. Gamle utgaver er tilgjengelig på mikrofilm og ligger i safen på Biblioteket. Dessverre er leseapparatet så dårlig at det ikke lar seg gjøre. Kjære Grimstad Adressetidende – dere må få digitalisert de gamle avisene – helt tilbake fra ca. 1850?? – så snart som mulig!

Kilder

Johan A. Wikander: Gamle havner ved Grimstad (1985)

Per Assev: Fjære bygdebok, bind 7: Frivold krets (2009)

J. Landgraff: Grimstadslægter (1892)

Skral Festival på Groos juli 2015. (Bildet tatt av Helge Grobæk)

GENERALFORSAMLING 2016

for Selskapet for Grimstad Bys Vel avholdes
fredag 08. april 2016 kl 1800,
i auditoriet på Grimstad Ungdomsskole, Levermyr.

Valgkomitéens innstilling blir lagt ut på vår hjemmeside:
www.grimstadbysvel.org 3 uker før generalforsamlingen.

Saker som ønskes behandlet av generalforsamlingen, må være styret i hende innen 25. mars.

Innkalling med saksliste vil bli kunngjort på vår hjemmeside i god tid før, og i annonse i Grimstad Adressetidende 2 uker før generalforsamlingen.

Som vanlig inviterer vi etter generalforsamlingen til sosialt samvær, neste år som i år, i Jervhuset. Påmeldingsfrist og kuvertpris blir kunngjort i innkallingen til generalforsamlingen.

interoptik

Holvik

Storgt. 17, 4876 Grimstad

Tlf. 37 04 07 35

Vi har det
utroligste!

Telefon: 37 25 66 00

Agder Musikk
INGEMAN STAD

Vossgate 1 - 4878 Grimstad

Telefon: 37 04 05 42

Joh. Gundersen a/s

GULLSMEDFORRETNING

EGET VERKSTED

TLF.: 37 04 06 49

STORGATEN 29, GRIMSTAD

STATOIL GRIMSTAD

TELEFON: 37 04 06 68

Grimstad Adressetidende.

AVISEN FOR GRIMSTAD

www.gat.no

Telefon sentralbord: 37 25 80 00

Advokat M.N.A.

ASLE WENNESLAND

Henrik Ibsengate 9, Grimstad

Tlf: 37 25 25 90 - Mobil: 45 16 67 92

E-post: awennes@online.no

n o r l i

STORGT. GRIMSTAD TLF: 37 04 05 25

E-POST: grimstad@norli.no

— STORT UTVALG I LOKALHISTORIE —

Achilles

HÅNDSYDDE SKO & BRUKSKUNST

HAR NÅ FÅTT TE

KIRKEGATEN 1, 4878 GRIMSTAD

www.achilles-sko.no

MOBIL 906 09 920

MAN., TIRS., ONS., FRE. 10 - 14 • TORS 14 - 17

SOMMER:
LØR. 10 - 13

Kulturhuset Legesenter

Storgt. 33 - 4876 Grimstad

Telefon: 37 25 28 28 - Telefax: 37 25 28 29

ØSTERHUS ELEKTRO AS

Bjønneveien 7, 4879 Grimstad

Tlf.: 37 04 50 80, Fax: 37 04 31 99

DRAMSVIKA V.V.S.

 AUT. RØRLEGGERFORR.

AKSJESELSKAP

RISDAL, 4886 GRIMSTAD

TLF. 37 04 32 22 - FAX 37 04 48 04 - MOBIL 917 32 022

AKTIV HELSE I FOKUS

Fysioterapi og kiropraktikk

Fysioterapeutene Kleivene og Pabst

Kiropraktorene Lothe, Raven, Irgens og Nenseter

Fokusenteret, Stortgå 90

Telefon fysioterapeut: 37043854/Kiropraktor: 37044688

Br. Rislå Tellefsen "GRØNN SAKSBUA"

Oddensenteret
Mobiltlf.: 906 86 955

WWW.SOR.NO/FORSIKRING

Kjøp forsikring
hos Sparebanken Sør

BESTE
REISEFORSIKRING
FLERE ÅR PÅ RAD

Vi sørger for at du får de forsikringene du trenger
gjennom vårt eget forsikringsselskap, Frende Forsikring.

Ta kontakt med en av våre rådgivere i Grimstad
eller kjøp direkte på www.sor.no

SPAREBANKEN SØR

 FrendeForsikring

Auto Rep. A/s

BILVERKSTED — SERVICE

Biloppretting og lakering

Telefon: 37 04 05 32

HUSFLIDSTUA

Godt utvalg i broderier og garn.

Alt til Åmlibunaden. Mann og dame.

Vi tar syoppdrag.

Storgt. 32, 4876 Grimstad

Telefon 37 04 89 14

ADVOKAT

Lars Ths. Rodvelt

Møterett for Høyesterett

Tlf: 37 25 81 80

E-post: lars.rodvelt@gmail.com

Skolegaten 6, 4876 Grimstad

Øystein Pettersen

— Midt i gågata —

Tlf.: 37 04 33 33

Herre - Ungdom

Fiskernes Salgslag

Torskeholmen, 4876 GRIMSTAD
Telefon: 37 04 02 01 - Telefax: 37 04 37 50

Telefon: 37 04 11 40

BERGEMOEN
4886 GRIMSTAD

EiendomsMegler 1

Storgata 33, 4876 Grimstad

Tlf.: 37 25 82 50

www.eiendomsmegler1.no

SpareBank SR-BANK

Storgata 33, 4876 Grimstad

Tlf.: 02002

www.sr-bank1.no

ODDEN GULLSMIE A/S

4892 Grimstad

Tlf.: 37 04 15 59

STRANNA AS

Økonomisk Rådgiving

Odd Petter Birkeland

Grimstad – Tlf. 982 07 005

E-post: opb@strannaconsult.no

Nottos Pølser

Fortsatt like lange på begge sider

Boks 134 - 4891 Grimstad

Din lokale baker

Tlf.: 37 09 09 10 • www.samberg.no

SMAG&BEHAG

GRIMSTAD

Storgaten 14 – Grimstad – Tlf. 370 40 900
kontakt@smag-behag.no – www.smag-behag.no

Tannlege MNTF
KNUT ERIC JØRGENSEN

Torvet 10, 4836 Arendal
Tlf.: 37 02 55 22

G. GUNDERSEN AS ~ 37-04-11-00
STORGÅT. 26, 4876 GRIMSTAD

KITTY

Kl 09.00–17.00
Kl 10.00–15.00

ESKEDAL
ELEKTRISKE A/S

Pharos v. 2, 4890 GRIMSTAD

- *Belysning*
- *Hvitevarer*
- *Småelektrisk*
- *Telefoner*
- *Elektriske installasjoner*
- *Varmepumper*

**DET LØNNER SEG
Å HANDLE HOS KJENTE**

**Tlf. 37 04 05 44
Fax 37 04 94 04**

EL-KJEDEN

Storgt. 15, Grimstad
Tlf. 37 04 21 88

**Tannlege MNTF
Fredrik
Fæster-Granhaug**

Grimstad Kulturhus
Storgt 33, 3.etg
4876 Grimstad
Tlf 37 04 01 58
Fax 37 04 55 84

Alt i trykksaker

Bøker Blader Brosyrer Visittkort Kataloger Konvolutter Beach flagg Skilt Banner
Web design Kundeaviser Magasiner Plakater Annonsesalg Distribusjon

Bedøk AS

Autorisert regnskapsfører - Medlem av NARF

Tlf: 47 47 17 00 - Fax: 37 04 95 95

www.bedok.no

Bergmoveien 40, 4886 Grimstad

Telefon: 37 25 82 82

Telefax: 37 04 28 30

E-post: post@byggeriet.no

LANDVIK HISTORIELAG

- Bonde og menneske. Knut Hamsun.
- Midt i vår verden. Landvik kirke 175 år.
- Med sol over skogkledte lier.
- Gull i strupen, sølv i jorda. De syngende bønder.
- Liv og Lagnad i Landvik.
- Nytt "Liv i Landvik."
- Vandring ut
- Landvik bygda vår

FÅES KJØPT I BOKHANDELEN

ANDERS FOLKMAN
ADVOKAT

Agder Økonomi

Regnskap - Rådgivning

Autorisert regnskapsførerselskap

Arendalsveien 40, 4878 Grimstad

Tlf.: 37 25 86 00 • E-post: post@agder.com

www.agder.com

BERGS HÅR HESTETORGET

inneh: liv berg

Storgaten 33
4876 Grimstad
370 49100

NORSK TIPPING

Grimstad Bensinstasjon

Shellbrygga, Grimstad - Tlf.: 37 04 03 67

sport 1
ekte sport®

Grimstad

Storgata 12, 4876 Grimstad • Telefon: 37 04 14 00

VI KAN BIL!

JP &

Thygesen AS

BIL & KAR. VERKSTED
LILLESANDSVN. 29, 4877 GRIMSTAD
TLF. 37252930 www.jpthygesen.no

REMA 1000

GRØM
bare lave priser

Telefon: 37 04 54 70

SMITH PETERSENSGT. 6 - 4876 GRIMSTAD
TELEFON: 03000 - TELEFAX: 37 25 13 05

Vi har det du trenger innen:

Maling og tilbehør • Tepper og gulvbelegg • Tapeter • Gardiner og utstyrsvare

FARGERIKE

GRIMSTAD

Interiørgården - Bark Silas'vei 8 - 4876 GRIMSTAD - Tlf. 37 25 28 00
www.fargerike-grimstad.no - post@fargerike-grimstad.no

ØkonomiService AS

Regnskap • Bedriftsrådgivning

Tønnevoldsgrt. 29,
4877 Grimstad

Telefon: 37 25 66 80

PEUGEOT
AUT. FORHANDLER

CHR. REPSTADS SØNNER A/S

- Salg av nye og brukte biler
- Periodisk kjøretøykontroll
- Verksted
- Delelager

Vi reparerer alle bilmerker

Tlf. 37 25 61 70 Delelager/verksted/kontor

Tlf. 37 25 61 75 Salgsavd.

Faks 37 25 61 78

Arendalsveien 74, Bie – 4878 GRIMSTAD

E T A B L . 1 8 9 8

Vi ønsker deg og dine epler velkommen
til oss i Østerhus Næringspark

K. G. PUNTERVOLD A/S

Industriveien 6 – 4879 GRIMSTAD
Telefon 37 25 60 80 – punteras@online.no
www.punternoldigrimstad.no

riips

Storgata 23
4876 Grimstad
37 04 04 80

Fevik Steinindustri a/s

Moy Moner - 4870 Fevik • Tlf.: 37 04 72 31 • Fax: 37 04 71 48
Postadresse: Postboks 11, 4889 Fevik

- IKKE BARE GRAVSTEIN!

- PEISER -

- PLATER UNDER / FORAN OVN -

- KJØKKENBENKPLATER -

- STEINPLEIEMIDLER -

- GRAVLYKTER OG LYS -

- M.M. -

SIVILARKITEKT

MNAL

PAAL MALDE

TEL: 37 25 61 10 - 920 80 432

TORVET 2, GRIMSTAD WWW.MALDE.NO

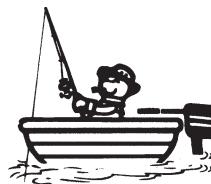

Håndverksbaker siden 1907

Adresse: Storgt. 21, 4876 Grimstad. Tlf.: 37 04 04 46

UGLAND

Grimstad Bådsenter

Telefon: 37 04 13 58

DITT LOKALE MILJØVENNLIGE RENSERI

HESTETORVET

Vask & Rens

KULTURHUSET – STORGATEN 33 B, 4876 GRIMSTAD – TLF.: 37 04 41 11

Montér®

Grimstad

Tlf.: 37 25 26 50

7 - 15 9 - 14

SELSKAPET FOR GRIMSTAD BYS VEL

Interessante bøker for alle som har tilknytning til distriktet

Reidar Marmøy: Grimstad på 1900-tallet. Bind 1. Endelig er den her, den fullstendige historien om Grimstad de første ti-årene av det forrige århundret. Denne boka inneholder alt, fra det kommunale styre og stell og næringslivets opp- og nedturer, til utedoer og gatebelysning. Utgitt 2004. Pris kr. 300.

Reidar Marmøy: Grimstad på 1900-tallet. Bind 2. Her er fortsettselen på byhistorien. For første gang får vi en fyldig beretning om hvordan det var i lokalsamfunnet Grimstad under 2. verdenskrig. Boka tar ellers for seg små og store hendelser i etterkrigstidas Grimstad, og er beretningen om småbyen i sin siste fase før sammenslåingen med nabokommunene. Utgitt 2010. Kr. 500.

Reidar Marmøy: Herbert Waarum – fra plastbåter til bedehus. Denne boka ble utgitt til Waarums 80-års dag i 2004. Herbert Waarum er kjent som mannen bak den første norskbygde plastbåten, men her hører vi og om et aktivt liv på andre felt. Foruten et grundig bilde av hovedpersonen, byr denne boka og på en god porsjon nyere Grimstad-historie. Kr. 100.

Reidar Marmøy: Håøy – losenes øy. Boka gir en inngående beskrivelse av los-samfunnet på Håøy. Leserne kan følge slektene der ute, og vi får et klart bilde av forholdene under skiftende ytre vilkår. Kr. 100.

Reidar Marmøy: Et menneske på jorden. Om Jens Svendsen Haaø, kjent fisker og predikant fra Håøy. Boka forteller om vennskapet mellom Haaø og Gabriel Scott, og den har med Jens Haaøs etterlatte manuskript om fiske og fiskeredskaper. Kr. 100.

Reidar Marmøy: Navn i Grimstad skjærgård. Foruten en forklaring på ca. 1100 lokalnavn fra skjærgården, er denne boka også en velskrevet og veldokumentert beretning om liv og levnet, historie og sjøfart på strekningen fra Sømskilen til Auesøy. Boka er illustrert av Bengt Petter Hansen. Kr. 100.

Knut Brautaset: Ibsens Grimstad. Om Grimstad på den tiden Ibsen bodde her fra november 1843 til han forlot byen som 22-åring i april 1850. Boken beskriver bl. a. hendelser som fant sted i Grimstad på den tiden. Kr 200,-.

Erik Aalvik Evensen: Fra Kanaan til Det Lovede Landet. Pionerutvandring fra Landvik og Eide til Missouri og Kansas. Popularisert utgave av Erik Aalvik Evensens doktoravhandling fra 2009. 79 personer dro fra Grimstad havn i 1846. Evensens bok følger dem på reisen og i deres nye liv i Amerika. Utgitt i 2011.

Reidar Marmøy: Grimstad skjærgård, navn fiskeplasser, "gode grunner" og trygge løp. Ny og forøket utgave av forfatterens tidligere bok "Navn i Grimstad skjærgård". Utgitt i forbindelse med Reidar Marmøys 85 års dag i november 2011.

Åsmund Bie Eriksen: Gamle Grimstad, byen i mitt hjerte. Åsmund Bie Eriksens populære artikler om dagliglivet i gamle Grimstad kom første gang i 1982. I 2012 ble boka trykket opp igjen for 4. gang

Bøkene er til salgs hos NORLI Grimstad, boks 188, 4881 Grimstad. Tlf. 37 04 05 25. Telefax: 37 04 05 60. Ved forsendelse vil porto og eksp. avgift legges til.

